

Πληροφορίες
για τὴ Νέα Ἀνθολογία
Ποιήσεως τοῦ ΔΑΥΛΟΥ

ΔΑΥΛΟΣ

ΤΣΕΡΝΟΜΠΙΛ: Ἕνα βῆμα
πρὶν ἀπὸ τὸ Μεγάλο Τραγικὸ Τέλος

ΟΛΑ ΑΡΧΙΣΑΝ
ἀπ' ἓναν
ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΗΡΑ
και μετὰ ...
ΟΙ
ΑΝΘΡΩΠΟΙ
ΞΟΛΟΘΡΕΥΤΗΚΑΝ
ΕΜΕΙΣ
ΓΟΥΤΩΣΑΜΕ!
ἀπ' ἓνα
ΘΑΥΜΑ!!

ΕΤΟΣ 2001
Μ.Χ.

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ: Ἀφηγοῦνται
Γερμανοί, Ἀγγλοι καὶ Ἕλληνες (σελ. 2885)

**"Όταν τὸ τέρας
τῆς Ἰσότητος
κατασπαράσσει
τὴν Ἀξιοκρατία**

Δὲν ὑπάρχει ἀποτελεσματικώτερη ἐξουσιαστικὴ ἐφεύρεση ἀπὸ τὸ δόγμα τῆς Ἰσότητος. Ἡ «ἀρχή» αὐτή, ἀπολύτως ἀνύπαρκτη στὴν πραγματικότητα, ἀπολύτως ξένη πρὸς τὴ φύση, ἀπολύτως ἀντίθετη πρὸς τὴν ἐννοια τῆς δικαιοσύνης — εἶναι αὐτονόητο ὅτι ὅπου ὑπάρχει ἰσότητα δὲν ὑπάρχει δικαιοσύνη, καὶ ὅπου ὑπάρχει δικαιοσύνη δὲν ὑπάρχει ἰσότητα —, ἐπεβλήθη σιγὰ - σιγὰ ἐδῶ καὶ αἰῶνες σὰν προσδιοριστικός συντελεστής τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι ἀπὸ τοὺς ἀλχημιστὲς τοῦ Ἐξουσιασμοῦ, γιὰ νὰ ἀποβῇ σήμερα ὁ κακὸς δαίμονας τῆς κοινωνίας μας καὶ ὁ ἀπώτερος ἰδεολογικὸς αὐτουργὸς τοῦ βιασμοῦ τῆς ζωῆς μας. Ποιὸς θὰ περίμενε, πῶς αὐτὸ πού ἡ διαύγεια τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως ἀντιλαμβάνονταν ἀπλῶς ὡς γνῶρισμα τῶν κακοποιῶν (ὁ μόνος θιασώτης τῆς ἰσότητος στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα εἶναι ὁ συμβολικὸς μυθολογικὸς τύπος τοῦ ληστῆ Προκρούστη, ἀφοῦ τὸ δόγμα αὐτὸ ἀπουσιάζει ἐντελῶς ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν κλασσικὴ ἐλληνικὴ θεωρία, ὅπου μοναδικὴ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς εἶναι ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν κλασσικὴ πρακτικὴ ὅλων τῶν τύπων πολιτεύματος πού ἀνέπτυξαν οἱ Ἕλληνες), πῶς αὐτὸ πού αὐτονόητα βιάζει, ἀδικεῖ, ἰσοπεδώνει καὶ παραλύει τὸν ἄνθρωπο, ὡς ὃν ἔλλογα καὶ πολιτικὸ, θὰ ἀναγορευόταν ἰδεολογικὴ, πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ «θεὰ» τῆς παρακμιακῆς ἐποχῆς μας!..

Βιάζει, ἀδικεῖ καὶ ἰσοπεδώνει ποιούς; Τοὺς ἰσχυρούς; Θὰ μπορούσα νὰ κάνω τὴν παραχώρηση στὸν κουρασμένο, ἐξασθενημένο καὶ καταπονημένο ἄνθρωπο καὶ νὰ ἐπικροτήσω τὴν ἰ-

ΔΑΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα, Ἀθήνα (105 58).

Τηλέφωνα: 3223957 ἢ 9823655.

Τὰ γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ λειτουργοῦν
πρωινὲς ὥρες 9.30-13.30, καθημερινά.

Ἰδιοκτῆτης - Ἐκδότης - Διευθυντής:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Ἀχιλλέως - Μουσῶν 51, Π. Φάληρο.

Ὑπεύθυνοι Τυπογραφείου:

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΠΑΜΠΑΝΗΣ — Π. ΜΠΑΡΜΠΗΣ

Γερανίου 24, Ἀθήνα.

Τιμὴ τεύχ. δρχ. 180 - Ἐτήσια συνδρομὴ
δρχ. 2.000 - Ὅργανισμῶν δρχ. 3.000 -
Φοιτητῶν δρχ. 1.000 - Ἐξωτερικοῦ δολ. 50.

Διαφημίσεις δὲν δημοσιεύονται.

Τὰ χειρόγραφα συνεργασιῶν δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση ἄρθρων
τοῦ ΔΑΥΛΟΥ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἀναφέρεται
ρῆτὰ ἡ πηγὴ τους.

Ὅλες οἱ συνεργασίες, τὰ βιβλία καὶ τὰ
ταχυδρομικὰ ἐμβάσματα στὴ διεύθυνση:
Δημήτρη Λάμπρου, Μουσῶν 51
Παλαιὸ Φάληρο, Ἀθήνα (175 62).

Παρακαλοῦνται οἱ συνδρομητὲς πού ἀλλάζουν
διεύθυνση, νὰ τὸ γνωστοποιοῦν στὸ περιοδικό.

ΤΟΜΟΣ Ε' • 53 • ΜΑΪΟΣ 1986

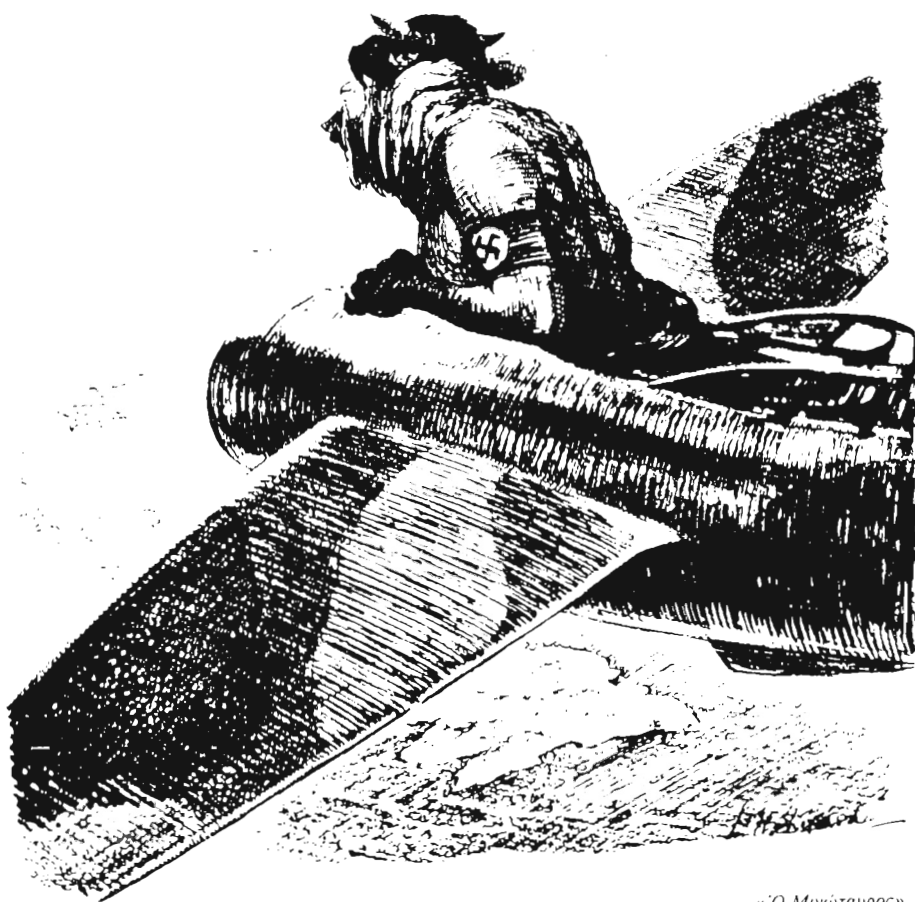
σότητα, ἂν πράγματι ὁ στόχος της ἦταν μόνον ἡ καταστροφή τοῦ ἰσχυροῦ. Ἀλλὰ ὁ μὴ ἰσχυρός, ὁ μὴ ἄξιος, ὁ μὴ ἐκλεκτός, πού δένεται στὸ σύγχρονο προκρούστειο κρεβάτι, γιὰ νὰ «τεντωθῇ» ὥστε νὰ «ἰσωθῇ» βίαια πρὸς τὸν ἰσχυρό, πρὸς τὸν ἄξιο, πρὸς τὸν ἐκλεκτό, δὲν κακοποιεῖται, δὲν ἐξαρθρώνεται, δὲν συντρίβεται; Δὲν βιάζεται ἡ ἴδια ἡ φύση του, ἡ ὑποστασίς του, ὅσο βιάζεται καὶ ἡ φύση τοῦ ἄξιου, πού ἀκρωτηριάζεται, γιὰ νὰ «χωρέσῃ» στὸ ἴδιο ληστρικὸ χειρουργικὸ κρεβάτι; "Οσοι ἔχουν τὴ γεναιότητα νὰ αὐτοκριθοῦν καὶ νὰ καταλάβουν ὅτι ξεφεύγοντας ἀπὸ τὰ ἀσήμαντα «μέτρα» τοὺς διέπραξαν τὴν «ὑβριν» πού ἐπέσυρε τὴν ἐπέμβαση τῆς Τίσεως, ὅσοι δηλαδὴ συντρίφτηκαν ἢ συντρίβονται ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία τοῦ νὰ αὐτοθεωροῦνται «ἀνώτεροι» ἀπ' αὐτὸ πού πράγματι καὶ φύσει εἶναι, αὐτοὶ ξέρουν πολὺ καλὰ τὴ μοῖρα τοὺς, τὴ μοῖρα πού δὲν εἶναι πιὸ εὐμενὴς ἀπὸ ἐκείνη τῶν συνθλιμμένων ἱκανῶν...

«Υβρις» διττὴ ἡ ἰσοπέδωση, ὑβρις γιὰ τὸν ἄξιο καὶ ἐκλεκτό, ἀλλὰ καὶ ὑβρις γιὰ τὸν ἀνάξιο καὶ ἀσθενῆ. Καὶ κοινωνία — ὑβριδισμὸς αὐτῇ πού ἀπαρτίζονται, κοινωνία ὅπου διασταυρώνονται βίαια τὰ ἄνισα καὶ ἀνόμοια, γιὰ νὰ ἀναπαρχθῇ μὲ τὴν παραφύσιν συνεύρεση καὶ συνουσία τοὺς ὁ ἄγονος καὶ στεῖρος σύγχρονος ἐξουσιαστικὸς σχηματισμός, τὸ πολιτικοκοινωνικὸ αὐτὸ πολτώδες τερατογέννημα τοῦ καιροῦ μας. Οἱ Ἐρινύες, τὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τῆς θεᾶς Δίκης, πού τόσο ἀσεβοῦμε πρὸς αὐτὴν λατρεύοντας τὸν Μολώχ τῆς Ἰσότητος, ἐπεμβαίνουν καὶ «ἐξευρησούσιν», γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Ἡράκλειτο, ὅλους τοὺς φορεῖς τοῦ ἱστορικοῦ μας ὑβριδισμοῦ, γιὰ νὰ τοὺς συντρίβουν ἀδυσώπητα. Τὸ ἄγχος, ἡ ἀνασφάλεια καὶ ἡ ἀβάσταχτη κακοδαίμονία ὄλων ἀνεξαιρέτως, εἴτε γιὰ βίαια ἐκμηδενισμένες φωτεινὲς προσωπικότητες εἴτε γιὰ τεχνητὰ ἀναβαθμισμένες

ἀσημαντότητες πρόκειται, εἶναι ἡ πρώτη ἐφαρμογὴ τῆς νεμέσεως πού ἐπέσυραν οἱ ὑβριστὲς κατὰ τῆς κεφαλῆς τοὺς. Καὶ ἡ σίγουρη ἐπικείμενη ἐξαφάνιση τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους ἀπὸ τὸν πλανήτη θὰ εἶναι τὸ ἐπόμενο καὶ τελειωτικὸ πλῆγμα τῆς Τίσεως ἐπὶ ἐνὸς ὑβριδιστικοῦ κοινωνικοῦ τραγελάφου, ὅπου τὸ φυσικὸ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ παραφύσιν, τὴν ἀξία ἐξετόπισε ἡ ἀπαξία καὶ τὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης ἐξάλειψε ὀριστικὰ ἡ δογματικὴ ἀπάτη τῆς ἰσότητος.

Θεωρῶ, ὅτι οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ Ἱστορικοῦ Ὑβριδισμοῦ, πού φαντάστηκαν ὅτι μὲ τὴν πολτοποίησιν τῆς μοναδικότητος τοῦ Προσώπου καὶ τὴν ἰσοπέδωσιν ἀξίων καὶ ἀναξίων θὰ κυβερνοῦσαν καὶ θὰ ἐκμεταλλεύονταν πιὸ εὐκολὰ καὶ βολικὰ τὴν ἀνθρωπότητα — γιὰ αὐτὴ τὴν σκοτεινὴ ἐπιδίωξιν κρύβει κατὰ βάθος τὸ παραμῦθι τῆς ἰσότητος — κατάλαβαν ἢ ἔστω ὑποψιάζονται ὅτι μεταξὺ τῶν θυμάτων τῆς Ὑβρεως πού διέπραξαν θὰ εἶναι πρῶτα οἱ ἴδιοι. Τὸ πηχτὸ στάσιμον τέλμα πού ὑδρομάστευσαν γιὰ νὰ πνίξουν τοὺς ἄλλους, γίνεται ὁ ὑγρὸς δύσσοσμος τάφος, μέσα στὸν ὁποῖο καταποντίζεται ἡ λερναία ὕδρα τῆς διάστροφος Ἐξουσίας τοὺς. Ὁραματίζομαι ὅτι σύντομα στὸ ἀποψιλωμένο δάσος τοῦ Πολιτισμοῦ μας μέσα ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἰσοπεδωμένη θαμνώδη βλάστηση τῶν ἀσημαντοτήτων, θὰ ξεπεταχθοῦν καὶ πάλι φωτοχαρῆ γιγάντια δέντρα, πού θὰ καλύψουν εὐεργετικὰ μὲ τοὺς κλάδους τοὺς τὰ σκιάφιλα δενδρύλλια — καὶ γιὰ τὸ καλὸ τῶν τελευταίων, ἀφοῦ αὐτὰ δὲν ἀντέχουν στὸν πολὺν ἥλιο καὶ ἀποξηραίνονται στὸ ἄπλετο φῶς. Τὸν ζόφο τοῦ Μεσαίωνα τῆς Ἰσότητος ἀρχισαν νὰ φωτίζουν — ἀμυδρὰ ἀκόμη — οἱ ἑωθινὲς ἀκτῖνες τῆς ἀνατέλλουσας Δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγνῆς θυγατέρας της, τῆς Ἀξιοκρατίας!

Δ.Ι.Λ.

«Ο Μινώταυρος».

Κ. ΧΑΤΖΗΠΑΤΕΡΑΣ — ΜΑΡΙΑ ΦΑΦΑΛΙΟΥ

**Ἡ Μάχη τῆς Κρήτης, ὅπως τὴ βλέπουν
αὐτοὶ ποὺ τὴν ἔκαναν καὶ τὴν ἔζησαν**

Ἀνέκδοτες μαρτυρίες Γερμανῶν, Ἀγγλῶν καὶ Ἑλλήνων μαχητῶν

[Μετὰ τὴ δημοσίευση, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 45 χρόνων, μαρτυριῶν καὶ ἀγνώστων πληροφοριῶν γιὰ τὴ γερμανικὴ εἰσβολὴ στὴν Ἑλλάδα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 (Δαυλός, τεῦχος 52, σελ. 2745-66), συμπληρώνουμε στὸ σημερινὸ τεῦχος τὴν ἐρευνα μὲ τὴ δημοσίευση καταθέσεων καὶ ἀναμνήσεων στρατιωτικῶν ἡγητῶρων καὶ ἄλλων ἀγωνιστῶν γιὰ τὴ Μάχη τῆς Κρήτης (20-31 Μαΐου 1941), ἡ ὁποία ὑπῆρξε κρίσιμη γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ὅσο καὶ ὁ Ἑλληνοϊταλικὸς Πόλεμος. Τὰ στοιχεῖα συνέλεξαν καὶ παρουσιάζουν οἱ γνωστοὶ Ἑλληνες ἱστορικοὶ ἐρευνητὲς Μαρία Φαφαλιοῦ καὶ Κ. Χατζηπατέρας. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ στὶς ἐπόμενες σελίδες ὄχι μόνο νὰ βρῇ ἐξαιρετικῆς σημασίας ἀγνωστες ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν τιτάνια αὐτὴ σύγκρουση, ἀλλὰ καὶ νὰ κατανοήσῃ

τὴν ψυχολογικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν γεγονότων ὅπως τὴν ἔζησαν καὶ τὴν ἀφηγοῦνται οἱ δημιουργοὶ τους, ποὺ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπλοὶ ἄνθρωποι, "Ἕλληνες, Γερμανοί, Ἀγγλοὶ κλπ.].

Εἰσαγωγικὸ σημείωμα

Ἡ Μάχη τῆς Ἑλλάδος ποὺ ἄρχισε τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940 ἐναντίον τῆς ὥς τότε ἀήττητης πολεμικῆς μηχανῆς τοῦ Ἀξονος δὲν τερματίστηκε με τὴν κατάληψη τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς οὔτε μὲ τὴν κατάκτηση τῆς ὑπόλοιπης χερσαίας Ἑλλάδος στὰ τέλη Ἀπριλίου 1941. Συνεχίστηκε, ὡς γνῶστόν, στὴν Κρήτη, τελευταῖο προμαχῶνα τῆς ἐλευθερίας, ὅπου ἐπὶ ἔντεκα μέρες διαδραματίστηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἰδιότυπους καὶ σκληροὺς ἀγῶνες τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ἡ Μάχη τῆς Κρήτης, ἡ «Ἐπιχειρήσις Ἑρμῆς», ὅπως τὴν ἀπεκάλεσε ὁ Χίτλερ, λυσσώδους, ἀμειλίκτης, ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἀπὸ ἀέρος εἰσβολὴ στὴν ἱστορία. Ἄν καὶ κατέληξε νικηφόρα γιὰ τὸν εἰσβολέα, πληρώθηκε μὲ τεράστιες θυσίες σὲ ἀνθρώπινο ὕλικο. Οἱ Γερμανοὶ ἀλεξιπτωτισταί, αὐτὸ τὸ ἄνθος τοῦ χιτλερικοῦ στρατοῦ, *«αἰχμὴ τῆς ναζιστικῆς λόγ-χης»*, σχεδὸν ἀποδεκατίστηκαν. Χάρη στὴν ἄγρια ἀντίσταση καὶ στὴν παλληκαριά τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ὅπως καὶ τῶν Συμμάχων του, τὸ πολύτιμο ὄπλο τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν ἐκμηδενίστηκε σὰν πολεμικὴ δύναμη κρούσεως. Καίριο πλῆγμα γιὰ τὸν Χίτλερ, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν πύρρειο νίκη τῆς Κρήτης, ὅπως ἀπεκαλέσθη ἀπὸ Γερμανὸ ἐπιτελάρχην, ἀπηγόρευσε ὅποιαδήποτε μελλοντικὴ ἀπὸ ἀέρος ἐπίθεση - εἰσβολή, ἀπόφαση ποὺ ἀπέβη ἐκ τῶν ὑστέρων σωτήρια γιὰ τὶς βρεταννικὲς νήσους.

Γιὰ τοὺς Κρητικούς ὁ Μάιος τοῦ 1941 ἀναζωπύρωσε μέσα τους τὴν προγονικὴ φωνὴ *«Ἐλευθερία ἢ Θάνατος»*. Κι ἐπειδὴ οἱ μάχιμοι κάτοικοι ἀπουσίαζαν στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, γέροντες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἀντιμετώπισαν μὲ τὸν πιὸ ἀλλόκοτο ὀπλισμὸ τὸν ἀντίπαλο, ποὺ μεταφέρθηκε στὴν Κρήτη μὲ τὸν συντριπτικὸν ὄγκο 1380 ἀεροπλάνων. *«Ἐπολέμησαν»*, κατὰ τὸν Ἀγγλο δημοσιογράφον Κρίστοφερ Μπάκλεϋ, *«μὲ μαχαίρια, σανίδες καὶ πανάρχαια ὅπλα ποὺ πρέπει νὰ εἶχαν χρησιμοποιήσει οἱ πρόγονοί τους κατὰ τῶν Τούρκων»*. Κι αὐτό, γιατί τὸ ξεσήκωμα τῷ Κρητικοῦ γιὰ τὴν προάσπιση τῆς ἐλευθερίας *«εἶναι»*, ὅπως εἶπαν, *«οἰκογενειακὴ ἀγωγή, τὸ μαθαίνει στὰ πρώτα βήματα τῆς ζωῆς του, τὸ μαθαίνει, τὸ τραγουδαί, τὸ ζεῖ»*.

Οἱ μαρτυρίες ἐκεῖνων ποὺ ἔζησαν τὴν *«πιὸ ἐκπληκτικὴ καὶ τολμηρὴ μάχη ὁλοκλήρου τοῦ πολέμου»*, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ διάσημου στρατιωτικοῦ ἱστορικοῦ Liddell Hart, μεταδίδουν τὸ πνεῦμα καὶ τὸ νόημα τοῦ κρητικοῦ ὁλοκαυτώματος ποὺ, μαζὶ μὲ τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα τοῦ ἁλβανικοῦ ἔπους, ἄλλαξε ριζικὰ τὴν ἔκβαση τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ὅπως ἐλέχθη, *«θὰ ἦταν ἄλλη ἡ μορφή τοῦ κόσμου, ἂν στὴ μικρὴ αὐτὴ γωνία του δὲν καθυστέρουσε ἐπὶ ἑπτὰ ὁλόκληρους μῆνες τὸ κατακτητικὸ χρονοδιάγραμμα τῶν δυνάμεων τοῦ Ἀξονος χάρις στὴν αὐτοθυσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους»*.

Κ. Χατζηπατέρας — Μ. Φαφαλιού

Ἡ συνάντησή μου μὲ τοὺς Βρεταννοὺς ἀντίπαλους

20 Μαΐου 1941, Κρήτη, Μάλεμε, ὕψωμα 107

Ἡ Κρήτη εἶναι μπροστά μας. Εἶμαι ἑτοιμος! Ἀκόμα εἶμαστε σὲ ὕψος 180 μέτρων πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος· φορᾶμε τὰ ἀλεξιπτωτά μας, τὰ τόσο πολὺ ἐπικίνδυνα! Ἕνα «πιτσιλίσμα» πυροβολισμοῦ, καὶ αὐτὸς ποὺ μὲ ἀκολουθεῖ λιποθυμᾷ — εἶναι ἀναίσθητος ἢ πεθαμένος; Δὲν ὑπάρχει χρόνος νὰ σκεφτεῖς γι' αὐτό. Τώρα εἶναι ἡ στιγμή! Πέφτοντας, πρέπει νὰ κρατῶ τὸν ἀναπνευστήρα στὸ χέρι μου, καθὼς δὲν μπορῶ νὰ τὸν πιέζω στὴ θήκη του

λόγω της φωτογραφικής μου μηχανής Leica. Τώρα προχωρώ, είμαι ο πρώτος που πηδά. Καθώς το άλεξιπτωτο ανοίγει, ακούω σφυρίγματα στὸν ἀέρα, γύρω μου. Είναι σφαῖρες!

Οἱ Βρετανοὶ εἶναι ἔτοιμοι καὶ μᾶς «χαιρετοῦν». Κάποια στιγμή διαπιστώνω ὅτι «βρίσκομαι» πάνω ἀπὸ βρετανικὴ θέση. Ἐξί «Τόμμυδες» σκέκονται ὀρθοὶ καὶ μὲ πυροβολοῦν. Αἰμοβόροι μπάσταρδοι! Περιμένετε, μέχρι νὰ φθάσω κάτω! Λύνομαι, ἀλλὰ ἀκόμη κρέμομαι ἀπὸ τὶς ζώνες τῶν μηρῶν καὶ ἔχω τὸ πιστόλι μου ἔτοιμο.

Ἀκριβῶς πρὶν προσγειωθῶ καὶ τὴ στιγμή πού ἔβγαζα τοὺς γεμιστῆρες μου ἀπὸ τὸν μπροστινὸ κύλινδρο, μία σφαῖρα μὲ ἄγγιξε στὸ στῆθος, περνώντας ἀπὸ τὴν δεξιὰ μου μασχάλη καὶ βγαίνοντας κοντὰ στὴν ἀρτηρία τοῦ λαιμοῦ. Δὲν ὑπάρχει χρόνος νὰ ἐνοχληθῶ. Ἰμάντες, ἀμπέχωνο, καμσουλᾶς, ἐξωτερικὸ ἔνδυμα, τὸ λωρὶ τοῦ τηλεσκοπίου ἐξακοντίσθηκαν γύρω, καὶ τὸ λωρὶ ἀναρτήσεως τῆς Leica εἶναι σχισμένο. Ἐκανα μιὰ μαλακὴ προσγείωση σ' ἓναν ἀμπελῶνα, λιγότερο ἀπὸ 30 μέτρα μακριὰ ἀπὸ τὴν βρετανικὴ θέση τυφεκιοφόρων. Ἰσα μπροστά, πυροβολῶ δύο «Τόμμυδες» μὲ τὸ πιστόλι μου, πέφτουν, οἱ ἄλλοι ἐκπληκτοὶ καλύπτονται. Αὐτὸ μοῦ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὸ ἀλεξιπτωτὸ μου, ἀλλὰ τώρα ἔστρεψαν τὰ τυφέκια τοὺς ἐναντίον μου. Σφίγγομαι σὲ μιὰ μικρὴ κοιλότητα στὸ ἔδαφος ἀλλὰ ὁ γυλιὸς μου καὶ τὸ παγούρι τοῦ νεροῦ, πού ἀκόμα ἦσαν ἀκάλυπτα, ἔγιναν κόσκινο. Ὁ «Τόμμυ» νομίζει ὅτι πέθανα, καὶ σταματᾷ νὰ πυροβολεῖ. Σέρνομαι κολλητὰ στὸ ἔδαφος. Πού εἶναι ἡ διμοιρία μου; Πρέπει νὰ τὴ συγκεντρώσω. Εἶμαι ἀπελπισμένος, σηκώνομαι καὶ φωνάζω ὅσο δυνατὰ μπορῶ: «Τρίτη διμοιρία! Ἀποδῶ, σὲ μένα». Πρὶν κάποιος μοῦ μιλήσει ἢ κινηθῇ, ἓνας πυροβολισμὸς ἀπὸ πολὺ κοντὰ μοῦ ἄγγιξε τὸ κεφάλι.

Ἡ σφαῖρα πέρασε δεξιὰ διὰ μέσου τοῦ χαλύβδινου κράνους μου, ἔσκισε τὸ δέρμα τοῦ κεφαλοῦ καὶ πλήγωσε τὸ κόκκαλο τοῦ κρανίου. Ἐνοιωσα τὸ κτύπημα σὰν κουδούνισμα στὸ κεφάλι μου, μαυροκόκκινες σταγόνες ἔρρεαν γύρω-γύρω. Ἐπρεπε νὰ συγκεντρώσω κάθε οὐγγιὰ δύναμης - θέλησης, γιὰ νὰ μὴ λιποθυμήσω, καὶ τὸ πέτυχα. Τὸ κάλεσμά μου ἀκούστηκε. Τέσσερις ἀλεξιπτωτιστὲς ἦρθαν ἔρποντας πρὸς ἐμένα. Ἦταν οἱ: δεκανέας Engel, Gloerfeld, Primbke καὶ Mospak. Ὁ Gloerfeld μὲ ἐπέδρασε καὶ ἔτριψα χῶμα πάνω στὸν λευκὸ ἐπίδεσμο, γιὰ νὰ μὴ διακρίνεται. Τότε σχημάτισαμε ἓνα «σκαντζόχοιρο». Οἱ σφαῖρες σφύριζαν γύρω μας καὶ μία ἀπ' αὐτὲς μοῦ ἔσχισε τὴν μπόττα καὶ πέρασε ἀπὸ τὸν ἀστράγαλο. Τότε οἱ Βρετανοὶ ἐπετέθηκαν, ἀλλὰ γύρισαν πίσω — ἀπὸ τὶς χειροβομβίδες μας. Δὲν ἦλθαν πολὺ κοντὰ, ἔτσι δὲν ἦσαν σίγουροι πόσοι ἀπὸ ἐμᾶς ἀκόμα ἀμύνονταν.

Τὸ χειρότερο ἦταν ὅτι δὲν μποροῦσαμε νὰ φθάσουμε στὰ δοχεῖα πού περιεῖχαν τὰ ὅπλα μας. Ἦταν ἓνα ἀπ' αὐτὰ πολὺ κοντὰ. Συρτήκαμε μέχρις ἐδῶ, μόνο γιὰ νὰ βροῦμε ὅτι ἦταν ἓνα δοχεῖο πού περιεῖχε τὸν ἀσύρματο τοῦ τάγματος. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὑπῆρχαν ἓνα τυφέκιο καὶ ἓνα αὐτόματο μέσα σ' αὐτό — καλύτερα ἀπὸ τὸ τίποτα, καθὼς ὡς τώρα εἶχαμε μόνο πιστόλια καὶ χειροβομβίδες γιὰ νὰ ὑπερασπίσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποτυχία ἓνα βλήμα εἶχε σπάσει τὴ συσκευὴ τοῦ ἀσυρμάτου.

Γερμανικὰ «στούκα», βομβαρδιστικὰ ἀεροπλάνα καὶ μαχητικὰ ἔκαναν κύκλους γύρω πάνω μας ὅλη τὴ μέρα, χωρὶς αὐτὸ νὰ εἶναι ἰδιαίτερα χρήσιμο γιὰ μᾶς, διότι ἐμεῖς καὶ ὁ ἐχθρὸς βρισκόμασταν στὸ ἔδαφος ὅλοι μαζί, ἀνακατεμένοι ἐπὶ πλέον ὁ ἐχθρὸς εἶχε ὡς σημεῖα ἀναγνώρισης τὶς θέσεις τῶν ἀνεμοπτέρων μας, τὶς σβάστικες στίς σημαῖες καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὅπλα μας ἐπίσης. Κανένα μέτωπο δὲν μπορούσε νὰ διακριθεῖ.

Ἡ ζέστη ἦταν τρομερὴ καὶ τὰ ρούχα μας πολὺ ζεστά. Θὰ δίναμε ὅτιδήποτε γιὰ ἓνα μπουκάλι νερό. Ἐτσι μασούσαμε φύλλα ἀπὸ τὰ ἀμπέλια, τὰ ὁποῖα εἶχαν γεύση μᾶλλον πικρὴ. Ἡ ἰδέα τῆς παράδοσης ποτὲ δὲν πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλό μας, μόνος ὁ Mosbak ἀπ' ὅλους μας ἔδειξε τὴν ἀπόγνωσή του. Βρισκόμασταν κατὰ γῆς ὅλη τὴ μέρα, παρατηρώντας μὲ ἀνησυχία μιὰ ἐχθρὴ ἀντιαεροπορικὴ πυροβολαρχία στὸ ὕψωμα 107 νὰ πυροβολεῖ πρὸς τὸ ἀνεμόπτερο μας. Μόνο ἂν μπορούσαμε σ' αὐτοὺς ἐκεῖ... Μόνο πρὸς τὸ βράδυ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἀεροπορίας μας διαπίστωσαν αὐτὴν τὴν ἐπικίνδυνη κατὰ-

σταση και επιτέθηκαν. Ἡ πυροβολαρχία ἀνατινάχτηκε. Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη μου χαρούμενη στιγμή στὴν Κρήτη.

Σταθερὰ ἔπρεπε νὰ «πολεμῶ», γιὰ νὰ μὴ λιποθυμήσω. Μιὰ ἀηδιαστικὴ μυρωδιὰ ἦρθε ἀπὸ τὸ ἀνοιχτό μου κολλάρο. Τὸ στήθος μου δὲν ἔπρεπε νὰ εἶχεν ἀκόμη ἐπιδεθεῖ. Ὁ δεξιός μου βραχιόνας ἄρχισε νὰ ναρκώνεται· καὶ τότε ἦρθε ἡ νύχτα, ἡ ὁποία ἐπέρχεται πολὺ γρήγορα ἐδῶ. Ἐδῶ, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν σούρουπο ὅπως στὴ Γερμανία. Γιὰ νὰ ἀποφύγουμε τὴ σύλληψη τώρα, ἦταν ἡ στιγμή νὰ ἐξαφανίσουμε τὴ σκηνὴ καὶ ἔρποντας νὰ πηγαίνουμε πρὸς τὸ ἀεροδρόμιο. Ἐγὼ ἤμουν ὁ ὁδηγὸς μὲ τὸ πιστόλι στὸ χέρι, οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦσαν. Ξαφνικὰ ἄκουσα μίαν φωνὴ μπροστά μου. Φίλος ἢ ἐχθρὸς; Σήκωσα τὸ πιστόλι καὶ ἔκανα σήμα σ' αὐτοὺς ποὺ ἦσαν στὰ ἴχνη μου νὰ μείνουν ἀκίνητοι. Πρέπει νὰ ἦταν ἕνας Ἀγγλος, ποὺ μᾶς πλησίαζε στὸν ἀμπελών, γιατί ἄκουσα τοὺς ἴδιους ἤχους ἀριστερά μας. Ὑστερα ἀπὸ λίγο, ἀναλαμπὲς φάνηκαν πίσω μας, στὸ λόφο ποὺ βρισκόμασταν — καὶ τότε ἀκούστηκε πληθὸς πυροβολισμῶν — νομίζω ὅτι οἱ «Τόμμυδες» ἀλληλοπυροβολήθηκαν. Βρήκαμε τὴ «φωλιά» ἄδεικα. Ἔτσι, πηγαίναμε ἔρποντας ὅλη τὴ νύχτα ἀνάμεσα σὲ θάμνους καὶ ἀγκάθια, μέσα στὶς λάσπες καὶ πάνω στὶς πέτρες, πάντα μὲ τὸν κίνδυνο νὰ συναντήσουμε τοὺς Βρεταννοὺς. Ἦθελα νὰ φθάσουμε στὸ χωριό, ἔχασα τὴν διεύθυνση καὶ σέρνομαι σ' ἕνα γκρεμό. Βρεθήκαμε στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ ἀεροδρομίου.

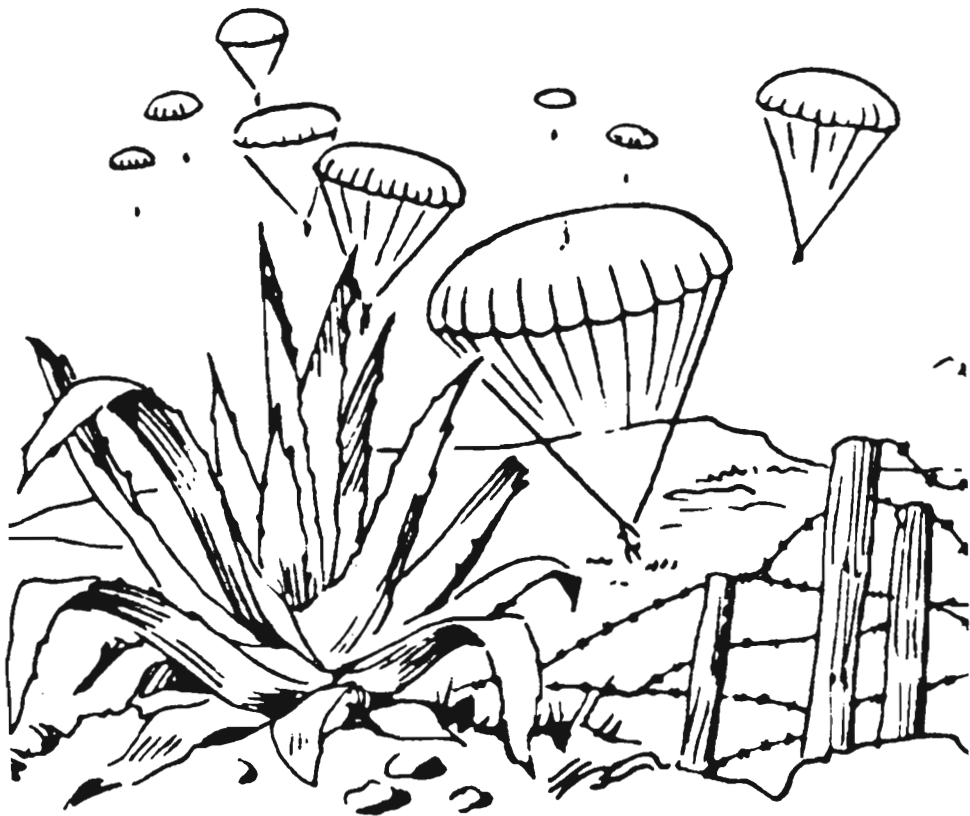
1 Μαΐου 1941

Ἔρπουμε τὴν τελευταία νύχτα περίπου γιὰ 1-2 χιλιόμετρα. Ἐδῶ στὴν ἄκρη τοῦ ἀεροδρομίου, σταμάτησα, δὲν μποροῦσα νὰ τὰ καταφέρω περισσότερο. Ἦμουν ἔτοιμος νὰ λιποθυμήσω. Ὁ Mospak καὶ ὁ Gloerfeld σύρθηκαν στὴν κατηφόρα τοῦ γκρεμοῦ, σ' ἕνα στεγνὸ δρόμο, ἕνα «λιβάδι», γιὰ νὰ ψάξουν γιὰ νερό. Ἐπρεπε νὰ τοὺς σύρουμε ἀπὸ κεῖ, διότι ἦσαν πολὺ ἐξαντλημένοι — δὲν ὑπῆρχε καθόλου νερό, ἐκτὸς κι ἂν σκάβαμε. Μόλις τώρα κοιτάξα τὴν πληγὴ μου στὸ στήθος. Τὸ πουκάμισο ἦταν γεμάτο αἷμα δεξιά μέχρι τὴ ζώνη καὶ μύριζε φοβερά ἰδρώτα καὶ ξεραμένο αἷμα. Πρέπει νὰ ἔχασα πολὺ αἷμα, γιατί αἰσθανόμουν τὸν βραχίονά μου σχεδὸν νεκρό. Ὁ Gloerfeld καὶ ὁ Mospak μὲ ἐπέδεσαν ὅσο καλύτερα μποροῦσαν. Προσπάθησα νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὸ σάκκο μου, καὶ τὸ παγούρι τοῦ νεροῦ· τὸ παγούρι εἶχε σὲ κάποια περίπτωσις πυροβοληθεῖ. Τὸ αἷμα εἶχε λερώσει τὴ θήκη τῆς Leica. Τώρα, εἵμασταν πάλι ἔτοιμοι γιὰ ἄμυνα. Οἱ Gloerfeld καὶ Mospak πῆραν μιὰ θέση ἀριστερά καὶ λοξῶς ἀριστερά, ὁ Engel μπροστά καὶ ἐγὼ δεξιά. Ἀκούσαμε μερικοὺς ἀνθρώπους νὰ πλησιάζουν κατὰ μῆκος τοῦ μονοπατιοῦ, καὶ εἵμασταν ἀρκετὰ τρελλοί, γιατί τοὺς εἶπαμε «ἄλτ!». Ὁ Engel ἦταν ὡμο μὲ ὡμο μὲ μένα, γιὰ νὰ παρατηρεῖ μπροστά, καὶ πιθανὸν δὲν κοιτάξε πολὺ κοντὰ κάποια στιγμή. Ἀκούσα μόνο τὸν πυροβολισμό καὶ τὸν κρότο τοῦ ἀτσάλινου κράνους του, ὅπου κτύπησε τὸ ὄπλο του, καθὼς ἔφευγε πρὸς τὰ ἔμπρός. Εἶδα τὸ αἷμα του νὰ στάζει κάτω ἀπὸ τὸ κράνος του. Πέθανε, χωρὶς νὰ προφέρει μίαν λέξη.

Τώρα, εἵμασταν γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἐπισημασμένοι, δεξιά, μεταξὺ τῶν «Τόμμυδων». Νὰ παραδοθοῦμε; Ποτέ. Ἀκούσα μιὰ γερμανικὴ ὁμάδα νὰ πλησιάζει ἀπὸ τὰ δυτικά, ἀλλὰ σίγουρα βρισκόταν μισὸ χιλιόμετρο μακριά. «Εἶμαι ξὺν τὴν γραμμὴν μας, ἐὰν θέλετε ἀκολουθήστε με, ἐὰν ὄχι σταθεῖτε καὶ πολεμήστε ἐδῶ» «Προσπάθησαν νὰ μὲ σταματήσουν, ἀλλὰ ἐπέμενα. Στὴ διάρκεια μιᾶς παύσεως τῶν πυροβολισμῶν πήδηξα πάνω καὶ ἔτρεξα κάτω τὸ μονοπάτι πρὸς τὰ δυτικά, σ' ἕνα πλατὺ χωρὶς ἐμπόδια ἔδαφος ἀκολουθούμενος ἀπὸ πυροβολισμοὺς ποὺ ρίχνονταν κατὰ πάνω μου. Εἶδα τὶς σφαῖρες νὰ σηκώνονται καὶ σὰν φλόγα νὰ ἔρχονται πρὸς ἐμέ. Ἦταν σὰν κυνηγητὸ λαγοῦ. Κι ἐγὼ ἐπίσης ἔτρεχα σὰν λαγός, κάνοντας «ζίγκ-ζάγκ». Ὅρισμένες στιγμὲς οἱ σφαῖρες κτυποῦσαν στὸ ἔδαφος μπροστά καὶ πίσω μου. Δὲν εἶναι περίεργο, ὅτι, ἐνῶ ἔτρεχα γιὰ νὰ σώσω τὴ ζωὴ μου, δὲν παρατήρησα ἕνα στεγνὸ δρόμο. Ξαφνικά, τὸ ἔδαφος ὑποχώρησε καὶ βούτηξα μὲ τὸ κεφάλι κάτω καὶ τὰ πόδια ψηλά, ἀλλὰ σηκώθηκα ἀμέσως, μόνο γιὰ νὰ δῶ ἕνα

«Τόμμυ», όχι περισσότερο από 15 μέτρα μακριά από μένα, να πηδά πίσω από ένα δένδρο σηκώνοντας το όπλο του κατά πάνω μου. Πήδηξα πίσω από την πλησιέστερη ελιά και διεύθυνα το πιστόλι μου προς αυτόν. Στεκόμασταν εκεί ό ένας απέναντι από τον άλλο και δεν πυροβολούσαμε. Αυτό ήταν αρκετό και με χειρονομίες του είπα να εξαφανιστεί, γνέφοντας του καθαρά ότι δεν θα πυροβολούσα. Έπιασε το μήνυμα και έφυγε με ταχύτητα.

Έτρεχα δια μέσου του λιβαδιού, το οποίο, νομίζω, είχε περίπου 50 μ. φάρδος. Είδα περισσότερους Βρεταννούς, παρ' όλα αυτά, φανερά «άποσυρμένους» και αναρριχήθηκαν στην μάντρα. Αμέσως συναντήθηκα μ' ένα χαλάζι από σφαίρες, αλλά αυτή τη φορά ριπτόμενες από τα δικά μας όπλα. Κατάρστηκα πολύ, πριν σταματήσουν αυτή την βολή. Οι επόμενοι που έφθασαν, ήταν ο Primbke και ο Mosrak — καλά παιδιά. Έλαβα μέρος στην έρπηση επί του εδάφους και ήμουν ακόμη ικανός να τους δώσω ακριβή περιγραφή του εδάφους, τους είπα πού θα βρούν τους «Τόμμυς»: τους βρήκαμε πάλι στο λιβάδι, αλλά εδώ ήμουν εξαντλημένος. Έπεσα κάτω και δεν θυμόμουν τίποτε. Δεν ξέρω πόση ώρα έμεινα εκεί αναισθητός. Ξύπνησα κάποια στιγμή, γιατί κάποιος κάτι έκανε στο κεφάλι μου. Ποτέ δεν θα το ξεχάσω. Ένας Άγγλος με ένα μεγάλο ψαλίδι ήταν γονατισμένος από πάνω μου (ήταν έτοιμος να κόψει τα μαλλιά μου γύρω από την πληγή στο κεφάλι μου).

Σκίτσο Γερμανού στρατιώτη (Αθήνα 1942)

“Ένα πλήθος Άγγλων στέκονταν γύρω. Ρώτησα τρομοκρατημένος: «Είμαι αϊχμάλωτος»; «Όχι, όχι», είπε ένας κοντός γερμανός άλεξιπτωστής. «Αυτοί είναι αϊχμάλωτοι». Αυτό ήταν ή σωτηρία μου και ξαναέπεσα άναίσθητος.

“Όταν ξύπνησα στο πρόχειρο ιατρείο του άεροδρομίου του Μάλεμε, ο Γερμανός γιατρός με ρώτησε: «Ποιός σέ περιέδεσε; Καλά, συνέχισε, αυτός ο άνθρωπος σου έσωσε τη ζωή. Δεν έχουμε τίποτε άλλο» — και δεν μου άλλαξε τον έπίδεσμο. Και ψάχνω να βρω αυτόν τον Βρεταννό τυφεκιοφόρο, ο οποίος στις 21 Μαΐου 1941 με περιέδεσε στο ύψωμα 107, κοντά στο Μάλεμε, για να του πώ: «Εύχαριστώ».

[Μετάφραση για τὸ «Δαυλό»: NANTIA ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ] **Helmut Wenzel** (Γερμανία)

“Η Άντίσταση στην Κρήτη - “Ένας Άγγλος θυμάται

“Η Άντίσταση ήταν κάτι που ξεπήδησε αὐθόρμητα, την στιγμή που ο πρώτος άλεξιπτωτιστής του έχθρου άγγιξε τὸ έδαφος της Κρήτης. Άτυχώς, ή γενναία 5η Μεραρχία Κρητών δεν είχε γυρίσει στο νησί, μετά την κατάρρευση του μετώπου στην “Ηπειρωτική Ελλάδα. Πόσο ζωντανά θυμάμαι την έκπληξή μας — όχι πολύ μακριά από τὸ σημείο που βρισκόμαστε σήμερα — όταν είδαμε ξαφνικά, δίπλα μας, στην πρώτη γραμμή, γέρους και νέους να πολεμάνε μαζί μας. Δεν χρειάζεται να ύμνησω εγώ την παλληκαριά των Κρητικών στις άγριες εκείνες ήμέρες, αλλά δεν άντέχω στὸν πειρασμό να μιλήσω για κάτι που συνέβηκε μία στιγμή της τελευταίας βραδυάς της Μάχης. “Ένας γέρος καπετάνιος, με ψαρά μαλλιά — ένας από τους ονόμαστους καπετάνιους — ήρθε να ιδεί τὸν Ταξίαρχο Διοικητή και εγώ ήμουν ο διερμηνέας. «Παιδί μου», είπε άκουμπώντας τὸ χέρι του στὸν ώμο του Ταξίαρχου, «τὸ ξέρουμε όλοι πώς θα φύγετε άπόψε. Δεν πειράζει. Θα ξαναγυρίσετε, με τὸ καλό. “Αφησέ μας όσα περισσότερα ντουφέκια μπορείς, για να συνεχίσουμε έμεις τὸν άγώνα». Βαθεία συγκινημένος ο Ταξίαρχος παράδωσε στο γέρο καπετάνιο, όσα όπλα μπορέσαμε να συγκεντρώσουμε...

Τὸ ‘41 και ‘42 τὰ δεινὰ του πολέμου ήταν φοβερὰ. “Όταν δλόκληρη ή Εὐρώπη είχε υποκύψει, ή Ελλάδα και ή Άγγλία αντιμετώπιζαν μόνες τους τὸν έχθρο. “Ο άέρας άντηχούσε άκόμη — όπως θα άντηχεί για πάντα — με τους ήρωϊσμούς και τη δόξα του πολέμου της Άλβανίας. “Εμείς, είχαμε υποχωρήσει πρώτα από την “Ηπειρωτική Ελλάδα και μετά από την Κρήτη. Βροχή από βόμβες του έχθρου έπεφτε καθημερινά στην Άγγλία. “Ο έχθρος προχωρούσε στο Στάλινγκραντ, τὰ τάνκς του Ρόμμελ σφυροκοπούσαν τὸ “Ελ Άλαμείν και φαινόταν ότι θα έπεφτε όλη ή Μέση Άνατολή.

Οί καιροί ήταν σκληροί. Στην Κρήτη οί μεγάλες τραγωδίες ήταν κάτι τὸ συνηθισμένο. Παρ’ όλα αυτά, τὰ μέλη της Συμμαχικής Άποστολής, που έφθαναν έδω, δεν συναντούσαν έστω και ίχνη άποθαρρύνσεως και άπελπισίας. Μένανε κατάπληκτοι με τὸ αδάμαστο πνεῦμα του νησιού και την πεποίθηση όλων ότι κάποια ήμέρα θα κερδίσουμε μαζί την τελευταία μάχη. Τὰ βουνά ήταν γεμάτα με περιπλανώμενους στρατιώτες, που τὸς έκρυβαν και τὸς τροφοδοτούσαν οί Κρητικοί, με τρομερούς κινδύνους — σαν να ήταν παιδιά τους, οί άντρες αυτοί που είχαν έλθει από τὰ πέρατα της γής, για να πολεμήσουν μαζί σας και να χύσουν τὸ αίμα τους στα βουνά σας. Γνωρίζαμε έμεις, οί σύμμαχοί σας, ότι δεν ριψοκινδυνεύαμε τίποτα παραπάνω από τη ζωή μας. Κάτι, δηλαδή, που πρέπει να κάνει κάθε στρατιώτης στὸν πόλεμο. Σεΐς, όμως, οί “Ελληνες, που βοηθούσατε τὸς στρατιώτες μας γενναία και όσο μπορούσατε περισσότερο, δεν διακινδυνεύατε μόνο την ζωή σας, αλλά δλόκληρη την οίκογένειά σας και αυτή άκόμη την ύπαρξη των χωριών σας...

Κανείς, από όλους έμάς έδω, που έλαβε μέρος τὰ χρόνια εκείνα, δεν μπορεί να τὰ λησμονήσει. Τίς μεγάλες νυχτερινές πορείες, την άναμονή των πλοιαρίων στους άπομονωμένους κολπίσκους, την προσμονή στα όροπέδια για την ρίψη των πολεμοφοδίων, τίς έπι-

σκέψεις στα δίκτυα συλλογής πληροφοριών στις πόλεις, τη συμμετοχή σε θαλάσσιες αποστολές Commanpos για την καταστροφή έχθρικων αεροπλάνων, τη διαφυγή από τις επιδρομές του έχθρου στα βουνά — και μία φορά την προσπάθεια σαμποτάζ στο λιμάνι του Ήρακλείου — τη μυστική κάθοδο στα πολλά χωριά που μας προστάτευσαν από τον έχθρο, την συντροφικότητα σε περιόδους κρίσεως, τις επικίνδυνες αποστολές που κάναμε μαζί. Οί σπηλιές στα Λασιθιώτικα και τα Ήρακλειώτικα βουνά και προπάντων στον Ψηλλορείτη, στον Κέδρο και στα Λευκά Όρη — ήταν τα σπίτια μας που αλλάζαμε συνεχώς. Έκει, σε αυτά τα χιονισμένα λημέρια και τις μάντρες και τα μητάτα σαν άετοφωλιές, έκει μέσα στα κατσάβραχα ήταν που γίναμε δεκτοί σαν μέλη της Κρητικής οικογένειας.

Η ζωή μας εξαρτώταν από την καλωσύνη και το θάρρος των βοσκών, ανάμεσα στους οποίους ζούσαμε. Έξαρτώταν, ακόμη, από τους χωριανούς, τους παπάδες και τους δασκάλους των χωριών και τις οικογένειές τους. Φορώντας πάντα στιβάνια, κροσσάτα μαντήλια και ρασέδες, προσπαθούσαμε να γίνουμε Κρητικοί και σχεδόν το πετύχαμε.

Patrick Leigh Fermor

Ἀφήγηση τοῦ Ἀγγλοῦ Ὑπολοχαγοῦ, τοῦ ἐπικεφαλῆς τῆς ὁμάδας ποῦ φυγαδεύει τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνηση ἀπὸ τὴ Κρήτη

..... Τὴν περασμένη Δευτέρα ἡ διμοιρία μου ἔλαβε διαταγὴ ἀπὸ τὸν ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικὸ νὰ ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴ μοναδα μας καὶ νὰ περιπολεῖ στὴν κατοικία τοῦ Βασιλέως. Ἄν δὲ παρίστατο ἀνάγκη νὰ φύγει ὁ Βασιλεὺς ἀπὸ ἐκεῖ, ἡ διμοιρία θὰ μετεκινεῖτο μαζί του, γιὰ νὰ τὸν φρουροῦν.

Ὅλοι περιμένεμα τὴν ἐπίθεση τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν, καὶ τὴν παραμονὴ οἱ σύμβουλοι τοῦ Βασιλέως ἐθεώρησαν σκόπιμο νὰ τὸν μεταφέρουν στὸ σπίτι τοῦ πρωθυπουργοῦ στὰ Χανιά, ποῦ εἶχε θέα πρὸς τὴν περιοχὴ τοῦ Μάλεμε. Πήγαμε λοιπὸν ἐκεῖ μαζί του. Οἱ πρῶτοι Γερμανοὶ ἔφτασαν τὴν ἐπομένη τὰ χαράματα, κάνοντας ἐπισταμένη ἀνίχνευση καὶ βομβαρδίζοντας ἀπὸ ψηλά. Στὶς 8 εἶδαμε μεγάλη σμήνη Στούκας, ποῦ τὰ συνόδευσαν καταδιωκτικὰ ἐρχόμενα ἀπὸ τὸν Βορρᾶ, καὶ ἄρχισαν νὰ βομβαρδίζουν τὸ αεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε. Σχεδὸν ἀμέσως μετὰ μεγαλύτεροι σχηματισμοὶ αεροπλάνων ἄρχισαν νὰ ἐρχωνται πρὸς τὴν ἀκτὴ. Ἑμοιαζαν μὲ ἓνα μακρὺ κορδόνι.

Ἀμέσως ἀναγνώρισαμε ἀνεμόπτερα, ποῦ μετέφεραν στρατεύματα. Ἑμοιαζαν μὲ θεόρατα πουλιὰ μὲ ἀνοιγμένα τὰ φτερά τους. Ἀρχισαν ἀμέσως νὰ ψάχνουν τὶς θέσεις τους προσγειώσεως, κι' ἔκαναν βόλτα καθένα χωριστά. Ἀκριβῶς ἀπὸ πίσω τους ἐρχόταν ἓνας ἄλλος σχηματισμὸς αεροπλάνων ποῦ μετέφεραν στρατεύματα, συνοδευομένων ἀπὸ μεγάλα σμήνη καταδιωκτικῶν, ποῦ διαχωρίστηκαν μετὰξὺ τους καὶ ἄρχισαν νὰ ἐπισημαίνουν στὸ ἔδαφος τὰ σημεῖα ἀντιστάσεως.

Νομίζω, ὅτι δῖαλεξαν πέντε σημεῖα γιὰ νὰ προσγειωθοῦν, καὶ μέσα σὲ ἐλάχιστο χρόνο ὁ οὐρανὸς γέμισε ἀπὸ πολύχρωμα ἀλεξιπτωτὰ. Ἦταν φαντασμαγορικὸ τὸ θέαμα. Ὑπάρχει μία θεωρία ὅτι οἱ ἀλεξιπτωτισταὶ δὲν μποροῦν νὰ προσγειωθοῦν σὲ λοφώδεις ἔδαφος, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐδῶ ὅπωςδὴποτε ἔθεταν αὐτὴ τὴ θεωρία σὲ ἀμφισβήτηση. Προσγειώθηκαν στὶς πλαγιὲς τῶν λόφων, σὲ δέντρα, παντοῦ. Πρέπει νὰ ἦταν μεγάλη δοκιμασία γι' αὐτοὺς καὶ εἶδα τουλάχιστον 5 ἀλεξιπτωτὰ ποῦ δὲν ἄνοιξαν.

Λοιπὸν, τὰ πράγματα δυσκόλευαν καὶ ἀποφασίσαμε νὰ καταφύγουμε ἀμέσως στοὺς λόφους ἀπὸ πίσω. Ἡ ὁμάδα ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν Βασιλέα τὸν Πρίγκηπα Πέτρο, τὸν Πρωθυπουργό, τὸν Διοικητὴ τῆς Τράπεζας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλα μέλη τῆς Βασιλικῆς ἀκολουθίας. Νομίζω ὅτι αὐτὸ ἦταν σαφῶς τὸ πιὸ επικίνδυνο μέρος τοῦ ταξιδιοῦ, γιὰ τὰ αεροπλάνα πετοῦσαν τόσο χαμηλά, ποῦ μπορούσε κανεὶς εὐκολὰ νὰ διακρίνει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ πιλότου. Καὶ φοβόμουν, μήπως ἐκλάβουν τὴ βασιλικὴ ὁμάδα ὡς ἐστία ἀντι-

στάσεως, λόγω του μεγέθους της. Δεν υπήρχε στο σημείο αυτό καμμία προφύλαξη από τα πολυβόλα, και κανονίσαμε να διασκορπιστούμε. Εύτυχώς όλα πήγαν ομαλά, μέχρις ότου φτάσαμε στην κορυφή του λόφου. Από εκεί, είδαμε σκορπισμένα αλεξίπτωτα στους γύρω λόφους.

Τα πράγματα τώρα ήταν σκουρα, γιατί ταυτόχρονα άρχισαμε να δεχόμαστε τα πυρά Έλλήνων στρατιωτών, που είχαν προηγουμένως ειδοποιηθεί ότι οι Γερμανοί θα ξφταναν φορώντας κάθε είδους περιέργες στολές. Και φαντάζομαι ότι έμεις ταιριάζαμε ακριβώς στην περιγραφή. Κατορθώσαμε τέλος πάντων να τους δώσουμε να καταλάβουν ποιοι είμαστε, και μετά περπατήσαμε όσο πιο γρήγορα μπορούσαμε, επί 5 ώρες. Σε κάποια ανάπαυλα έστειλα μια περιπολία πίσω στο σπίτι του Βασιλέα, να δουν τί είχε συμβεί στο μεταξύ. Μετά προχωρήσαμε στο χωριό, όπου είχαμε συμφωνήσει να βρεθούμε, που απέιχε 6 μίλια περίπου, όπου και καταφέραμε να κοιμηθούμε για έξη ώρες, ώσπου να έπιστρέψει ή περιπολία. Τα ξημερώματα επέστρεψε πράγματι λέγοντάς μας ότι όλόκληρη ή περιοχή, περιλαμβανομένης και της κατοικίας του Βασιλέως, βρισκόταν στα χέρια των Γερμανών. Αποφασίσαμε τότε να συνεχίσουμε το ταξίδι μας πάνω στα βουνά, προς την νότια άκτ ή του νησιού. Κατορθώσαμε να βρούμε μουλάρια για τη βασιλική ομάδα και τις άποσκευές, που εύτυχώς ήταν έλάχιστες. Συνεχίσαμε τη πορεία μας προς τα Λευκά Όρη, σέ ύψος 8.000 πόδια. Δεκατέσσερεις ώρες άργότερα, στις 4 τ ή πρωί, φτάσαμε στο ύψηλότερο σημείο. Σταματήσαμε, συμβουλευτήκαμε τους χάρτες μας και καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι τ ή επόμενο μέρος του ταξιδιού θά ήταν ακόμα χειρότερο, γιατί ή διαδρομή με μουλάρια δέν ήταν πιά πραγματοποιήσιμη. Η ομάδα είχε μείνει σχεδόν χωρίς τρόφιμα πιά και, ακόμα χειρότερα, χωρίς καπνό, επί 36 ώρες. Ψηλά στη βουνοκορφή, εύτυχώς, είχαμε τήν τύχη να συναντήσουμε έναν βοσκό, που μās πούλησε 2 πρόβατα. Άνάψαμε φωτιά στο καλύβι του, και ψήσαμε τ ή αρνιά. Έπρεπε να λυώσουμε τους πάγους, γιατί δέν υπήρχε νερό και έξαρτώμαστε άποκλειστικά από τ ή χιονόνερο. Έπρεπε να βλέπατε τόν Βασιλέα να πίνει από μέσα από τ ή κονσερβοκούτι, και να τ ή εύχαριστιέται κιόλας! Πέρασαμε τ ή νύχτα στο καλύβι του τσοπάνου, ή μάλλον στη στάνη, κι έκανε πολύ κρύο, δίχως παλτά ή κουβέρτες.

Τήν επόμενη κοιτάξαμε για τελευταία φορά τ ή πανόραμα. Φαινόταν σαν να χιονίζει άσπρα αλεξίπτωτα κι ή πεδιάδα από κάτω ήταν γεμάτη από αυτά, γιατί εξακολουθούσαν να πέφτουν στο άεροδρόμιο του Μάλεμε.

Τώρα πιά ή διαδρομή ήταν όλο κατηφόρα, και πότε-πότε έπρεπε να περνάμε μέσα από βαθειά φαράγγια. Κατά τ ή ήλιοβασίλεμα φτάσαμε στο λιμανάκι, απ' όπου θά φεύγαμε. Είμασταν όλοι σκοτωμένοι από τήν κούραση και πολύ χαρούμενοι που φτάσαμε. Ο Βασιλεύς άντιμετώπισε θαυμάσια τ ής δυσκολίες τ ής διαδρομής και σύντομα διαλύθηκαν όλες οι άνησυχίες, που πρέπει να όμολογήσω ότι είχαμε στην άρχ ή του ταξιδιού, για τ ή αν θά μπορούσε να άντέξει τ ή δρόμο. Δέν θά μπορούσε να ήταν πιο πρόθυμος και δεχόταν όποιαδήποτε σύσταση για τήν άσφάλεια τ ής ομάδας άφήνοντας όλες τ ής άποφάσεις στα χέρια μας. Ο Βασιλεύς και ή Πρίγκηψ Πέτρος μιλούσαν και άστειεύονταν με τούς άνδρες σέ όλη τ ή διάρκεια του ταξιδιού. Κι' αυτό έκανε όλη τ ή διαφορά.

Μεταγραφή από μαγνητοφωνημένη ταινία του Έπολοχαγού Winton Ryan, επί κεφαλής τ ής Βασιλικής Όμάδας στη Κρήτ ή.

Κάιρο, Ιούνιος 1931. BBC sound archives in the imperial war museum, London, No 4831.

Άναμνήσεις τ ής Πριγκιπίσσης Αϊκατερίνης

Όταν φθάσαμε στην Κρήτ ή, μείναμε πρώτα στη Σούδα, στην Τράπεζα τ ής Ελλάδος. Κοιμόμαστε σέ κρεβάτια έκστρατείας. Έπειτα από 5-6 μέρες οι Άγγλοι είπαν, ότι ήταν

ἐπικίνδυνο νὰ μείνουμε ἐκεῖ, γιατί οἱ Γερμανοὶ βομβάρδιζαν τὸν κόλπο τῆς Σούδας. Πήραμε λοιπὸν ἓνα ταξὶ καὶ πήγαμε στὸ χωριὸ Νεάπολη, ὅπου μείναμε μερικὲς μέρες, τρώγοντας μέλι καὶ φέτα τυρί. Ἐπειτα μᾶς εἶπαν οἱ Ἀγγλοὶ νὰ πάμε στὸ Ἡράκλειο, ὅπου περάσαμε ἄλλες 5-6 μέρες στὸ σπίτι τοῦ Σέρ Ἀρθουρ Ἐβανς, τοῦ ἀρχαιολόγου ποὺ ἔκανε τὶς ἀνασκαφὲς στὴν Κνωσσό, μέσα στὰ ἐρείπια. Οἱ Βρεταννοὶ μᾶς εἰδοποίησαν νὰ φύγουμε, ἀπὸ φόβο τῶν Γερμανῶν ἀλεξιπτωτιστῶν. Εἶναι, βλέπετε, πεδιάδα ἐκεῖ. Ἐπιστρέψαμε στὴ Σούδα ὁλόκληρη ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια. Ὁ ἀδελφός μου, Γεώργιος Β' καὶ ὁ πρίγκιψ Πέτρος πήγαν σὲ ἓνα κτίριο, ποὺ ἔμοιαζε μὲ κάστρο. Δὲν ἔφυγαν ἀπὸ ἐκεῖ μέχρι τὴν τελευταία στιγμή, ποὺ εἶδαν τοὺς Γερμανοὺς ἀλεξιπτωτιστάς. Ἀμέσως τότε τοὺς παίρνουν οἱ Βρεταννοὶ καὶ τοὺς πᾶνε στὰ βουνά, ἀπὸ φόβο νὰ μὴν τοὺς πιάσουν ὁμηροὺς. Σκόπευαν νὰ πᾶνε σὲ μιὰ κρυψώνα στὸ βουνό, ὥσπου νὰ συναντήσουν ἓνα ἀγγλικὸ καταδιωκτικόν. Ἀπὸ ἐκεῖ πήγαν στὴν Αἴγυπτο, ὅπου ἐμεῖς εἴχαμε ἤδη πάει, κι ὅλοι μαζί συνεχίσαμε πρὸς Νότιο Ἀφρικὴ.

Πριγκίπισσα Αἰκατερίνη (προφορικὴ μαρτυρία)

Ἡ συμμετοχὴ τῶν κληρικῶν

... Σὲ τοῦτο τὸν ξεσηκωμό, ἡ Κρητικὴ Ἐκκλησία ταραχθῆκε, ξύπνησαν παντοῦ, τὰ μοναστήρια, ἅγιες μορφές τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ ἔθνους ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ φάνηκαν στὴ μνήμη ὅλων τῶν κληρικῶν καὶ τοὺς ὑπενθύμισαν τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα. Τὸ ἱστορικὸ Ἀρκάδι ἔγινε καὶ πάλιν ὀρητήριον τῶν ἀγωνιστῶν. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Διονύσιος Ψαρουδάκης παίρνει μέρος στὸν ἱερὸ ἀγῶνα καὶ ἀκολουθοῦν ὁ μοναχὸς Γαβριὴλ Κλάδος καὶ ἄλλοι ἀδελφοί. Οἱ ἱερεῖς στὰ χωριά προσπαθοῦν νὰ περιθάλψουν τοὺς τραυματίες καὶ τὰ παιδιὰ τῶν θυμάτων καὶ ἄλλοι παίρνουν τὰ ὄπλα καὶ πολεμοῦν στὴν πρώτη γραμμῇ.

Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρομε τὰ ὀνόματα τῶν ἱερέων Ἀντωνίου Ξυδάκη, Δημητρίου Παπαλεβυζάκη, Ἐμμανουὴλ Καλλέργη ποὺ πήραν μέρος στὸν ἀγῶνα, ὥστε ὁ ἱερὸς κληρὸς ἔδωσε τὰ πρῶτα θύματά του, τὸν ἱερέα Ἐμμανουὴλ Καλλέργη, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσαν εἰς τὸ χωρίον Λούτρα, διότι τὸν ἀνεγνώρισαν ἀπὸ φωτογραφία εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Λίγο ἀργότερα ἐφόνευσαν τὸν ἱερέα Λιβαρίων Βαρδιάμπαση, τὴν ὥρα ἀκριβῶς ποὺ ἐκτελοῦσε ὕψιστο καθῆκον θάπτοντας τοὺς ἐκτελεσθέντας πατριῶτες.

Ἐνα ἀφάνταστο περιστατικὸ ἀπὸ τὸ χωρίον Τριπόδο Μυλοποτάμου συγκλόνισε ὁλόκληρον τὴν περὶοχὴν: Ὁ Κωνσταντῖνος Δεληδάκης, μονάκριβο παιδί μιᾶς χήρας μάνας, πῆρε ἀπὸ τοὺς πρῶτους μέρος στὴ μάχη τῆς Κρήτης καὶ συγκεκριμένα στὴν περιοχὴ «Λατζιμᾶ». Πολέμησε μὲ ἡρωϊσμό καὶ μόνος, κατόρθωσε νὰ σκοτώσει ἓνα Γερμανόν, τοῦ πῆρε τὸ ὄπλο καὶ στὴν προσπάθειά του νὰ ἐξουδετερώσῃ ἐχθροὺς ποὺ ἦταν ταμπουρωμένοι σ' ἓνα μικρὸ σπίτι τῆς περιοχῆς σκοτώθηκε. Χωριανοὶ τοῦ ποὺ μάχονταν πλάι του τὸ ἴδιο βράδυ τὸν μετέφεραν στὸ χωριὸ του καὶ τὸν παρέδωκαν στὴν ἡρωϊκὴ μάνα του. Ἐκεῖνη ἔσκυψε καὶ φίλησε τὸ παιδί της, δὲν ἔβγαλε οὔτε δάκρυ, μόνο εἶπε χαρακτηριστικά: «Χαλάλι τὸ παιδί μου στὴ μεγάλη μάνα, τὴν Πατρίδα». Αὐτὴ ἦταν καρδιά τῆς μάνας, γενναία, ἀλύγιστη καὶ ὅταν ἀκόμη ἔδιδε τὸ παιδί της στὴ Μάχη τῆς Κρήτης.

† Τίτος, Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου

Ἐνας Σκωτσέζος φθάνει στὴν Κρήτη

Τὴ Δευτέρα, 28 Ἀπριλίου, 1941, τὸ καταδρομικὸ «Φοῖβος» ἔμπαινε στὸ λιμάνι τῆς Σούδας. Ἀποβιβάστηκαμε καὶ πήραμε διαταγὴ νὰ πάρουμε τὸν δρόμο πρὸς δυσμὰς, ὥσπου νὰ βροῦμε ἓνα ὑπαίθριο μάγειρεῖο. Ἦταν δυὸ μίλια περίπου πρὸς πέρα, στὰ ἀριστερὰ

τοῦ κεντρικοῦ δρόμου. Μιά οὐρά σάν φίδι ἀπὸ χιλιάδες στρατιῶτες περίμεναν νὰ πάρουν συσσίτιο. Ἐγὼ ἤμουν ἀνάμεσα στὶς εκατοντάδες ἐκείνων πού δὲν πῆραν τίποτα καὶ πού ἔπρεπε νὰ ἐνωθοῦν μὲ ἄλλα στρατεύματα καὶ νὰ τραβήξουν τὸ δρόμο τους, ὥσπου νὰ συναντήσουν ἄλλο ὑπαίθριο μαγειρεῖο. Οὔτε κι' ἐκεῖ βρήκαμε τίποτα νὰ φάμε. Ἦταν σουρμπο, ὅταν ἔπessa νὰ κοιμηθῶ πάνω σ' ἓναν ξύλινο πάγκο στὴν εἴσοδο ἐνὸς μοναστηριοῦ. Ἡ πρώτη μου γνωριμία μὲ τοὺς Κρητικούς ἦταν, ὅταν ἓνας παπᾶς ἢ μοναχὸς μὲ ζήτησε καὶ μοῦ ἔδωσε μερικά πορτοκάλια. Καὶ πάλι ξεκίνησα βαδίζοντας δυτικὰ μαζί μὲ ἄλλους σάν κι ἐμένα πού παραπλανήθηκαν ψάχνοντας νὰ βροῦν τὸ στρατόπεδο καὶ τὸ μαγειρεῖο ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα.

Ἐφτασα σὲ μιὰ περιοχή, ὅπου ὑπῆρχαν χιλιάδες στρατεύματα,* Ἀγγλικά, Αὐστραλίζικα καὶ Νεοζηλανδέζικα. Βρῆκα μερικοὺς γνωστούς, πού εἶμασταν μαζί στὴν κυρίως Ἑλλάδα, πού ἔτρωγαν τὶς πενιχρὲς μερίδες τους ἀπὸ ψωμί καὶ κονσέρβα. Ἐφαγα κι' ἐγὼ λίγο κρὺο φαγητὸ καὶ μοιράστηκα μαζί τους τὰ τρία πορτοκάλια, πού μοῦ εἶχε δώσει ὁ Ἑλληνας καλὸγερος. Πέρασα σχεδὸν μιὰ βδομάδα σὲ ἐκεῖνο τὸ μέρος. Κοιμώμουν στὴν ὑπαίθρο, καὶ κάθε πρωτὶ ἔπαιρνα τὴν ξηρὴ τροφή μου. Καθὼς ἤμουν ἀκόμα μὲ τὸ ὄπλο καὶ τὰ πυρομαχικά, ἔπρεπε νὰ φυλάω σκοπὸς τὶς νύχτες, γιατί ὑπῆρχαν φήμες ὅτι ἡ Κρήτη θὰ δεχόταν τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Γερμανῶν, καὶ μάλιστα ἀλεξιπτωτιστῶν. Δὲν τὸ πίστευα ἐγὼ αὐτὸ, ἔπειδὴ ἤξερα ὅτι οἱ Γερμανοὶ εἶχαν δοκιμάσει τὴ μέθοδο αὐτὴ κατὰ τὴν εἰσβολὴ τους στὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ὅτι οἱ ἀλεξιπτωτισταὶ τους εἶχαν πληρώσει ἀκριβὰ τὸ τίμημα... Ἐπειτα ἀπὸ λίγες μέρες, μαζί μὲ ἓναν φίλο, τὸν Τσάρλι Μπίσμι, παλὸ ποδοσφαιριστὴ, κατασκηνώσαμε κοντὰ σ' ἓνα ὠραιότατο σπίτι πού εἶχαμε μερικοὶ ἀξιωματικοὶ γιὰ κατάλυμα. Ἐκεῖ ζοῦσε μιὰ οἰκογένεια, πού ὁ Τσάρλι εἶχε γνωρίσει στὸ μεταξὺ καλὰ, μάνα, πατέρας καὶ τὰ τρία τους παιδιά, πού διέκειντο πραγματικὰ πολὺ φιλικὰ ἀπέναντί του. Ὅπως ἐξ ἄλλου κι' ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς ὑπαίθρου, ἀγρότες, πού δούλευαν σκληρά, μὲ ἰσχνὲς ἀποδοχές, ἀλλὰ μὲ πολὺ φιλικὲς διαθέσεις, ὅπως πίσω στὸν τόπο μου. Σὰν Σκωτσέζος, ἐγὼ, τὰ πῆγαινα πολὺ καλὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες φίλους μου. Αὐτὴ ἡ φιλία μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν Σκωτσέζων ξεκινάει ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 1914-18, στὴν Ἑλλάδα. Ὁ πατέρας μου ὑπηρετοῦσε στὴ Θεσσαλονίκῃ μὲ τὸ σύνταγμα του.

Μὲ τὰ ἐλάχιστα Ἑλληνικά μου, πού κατάφερα νὰ μάθω κατὰ τὴ σύντομη παραμονή μου στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, μποροῦσα νὰ συνεννοοῦμαι μὲ τὴν οἰκογένεια. Ἐνοιωθαμεγάλῃ λύπη γιὰ αὐτὸ τὸν σπουδαῖο λαό, πού τὸν κατεῖχαν οἱ αὐθάδεις Γερμανοὶ. Δὲν πίστευα ὅμως ὅτι οἱ Γερμανοὶ θὰ ἐπετίθεντο κατὰ τῆς Κρήτης, καὶ τὴ γνώμη μου αὐτὴ τὴν ὑπεστήριξα στὴν οἰκογένεια. Ἀλλὰ, Θεέ μου, πόσο ἄδικο εἶχα. Καὶ ὅταν οἱ Γερμανοὶ ἄρχισαν νὰ βομβαρδίζουν καὶ νὰ πολυβολοῦν συστηματικὰ γύρω ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Σούδας, καὶ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τὰ Χανιά, ἔσκαψα ἓνα βαθὺ χαράκωμα, σὲ σχῆμα ὀρθῆς γωνίας, καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτὴ, οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί, ὁ Τσάρλι κι' ἐγὼ μπαίναμε μέσα ὅταν βομβαρδιζόταν ἡ περιοχή μας. Τὸ χρησιμοποιοῦσαμε μέχρι τὴν 20ῃν Μαΐου, πού ἄρχισε νὰ βρέχει — μάλιστα νὰ βρέχει — Γερμανοὺς. Ἡ οἰκογένεια τῶν Κρητικῶν τότε πῆρε τὰ βουνά, ὅπου, ὅπως μοῦ εἶπαν, ὑπῆρχαν κάτι σπηλιές, κι' ἐγὼ μεταφερόμουν ἀπὸ τὶς 20 Μαΐου ἐδῶ κι ἐκεῖ, καὶ ἀπὸ τὰ Χανιά γύρω ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Σούδας βρέθηκα πίσω στὸ μοναστήρι, στὴν περιοχή τῶν Κατωφερριανῶν, πού εἶχε τὴ συνθηματικὴ ὄνομασία 42α ὁδός. Οἱ Αὐστραλοὶ καὶ οἱ Νεοζηλανδοὶ λάμβαναν ἐδῶ τὶς θέσεις τους, γιὰ νὰ ἀνακόψουν τὴν Γερμανικὴ προέλαση. Βρῆκα τὴν εὐκαιρίαν νὰ πάω στὴ τέντα, ὅπου εἶχα ἀφήσει τὰ προσωπικά μου ἀντικείμενα.

Ὁ Τσάρλι εἶπε ὅτι ἤμουνα τρελλὸς πού διέτρεχα τέτοιο κίνδυνο, μὲ τοὺς Γερμανοὺς νὰ πλησιάζουν. Ὅμως πῆγα, καὶ εὐτυχῶς οἱ Κομμάντος τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ μὲ κάλυπταν γιὰ μιὰ ἀπόσταση κάπου 50 μέτρων μέχρι τὸ ἀντίσκηνο, ἄθικτο ἀκόμα. Πῆρα τὸν σάκκο ἐκστρατείας μου καὶ μερικὲς στρατιωτικὲς κουβέρτες, μιὰ γιὰ τὸν Τσάρλι καὶ μιὰ γιὰ μένα, καὶ ἄρχισα νὰ γυρίζω πίσω, ὅταν ἄκουσα τὸ ὄνομά μου. Κάποιος μὲ φώναζε πι-

θυριστά: «'Εντουάρντο, 'Εντουάρντο», και με μεγάλη έκπληξη είδα τον "Έλληνα πατέρα και τις δυό κόρες. Είχαν κατέβει από τα βουνά να μαζέψουν μερικά υπάρχοντά τους από τὸ σπίτι. Τους ἐξήγησα, ὅσο καλύτερα μπορούσα, πὼς οἱ Γερμανοὶ προχωροῦν γύρω ἀπὸ τὰ Χανιά. Τὸ ἤξερε, καὶ μοῦ εἶπε ὅτι θὰ γύριζαν πίσω καὶ ἐκεῖνος καὶ τὰ κορίτσια σῶοι καὶ ἀβλαβεῖς, ἐφ' ὅσον ἦταν "Έλληνες καὶ εἶχαν ὅπλα νὰ ἀμυνθοῦν — ὅπλα ποὺ τὰ εἶχαν πάρει ἀπὸ νεκροὺς ἀλεξιπτωτιστές.

Τὸν Τσάρλι τὸν ξανασυνάντησα σὲ ἓνα στρατόπεδο αἰχμαλώτων πολέμου, στὴ Γερμανία τὸ 1944. Ξαφνιάστηκε ποὺ με εἶδε, γιατί νόμιζε ὅτι εἶχα σκοτωθεῖ ἀπὸ τὰ Στούκας στὸ φαράγγι ποὺ κατηφορίζει πρὸς τὰ Σφακιά. Μοῦ εἶπε ὅτι ἡ "Ελληνικὴ οἰκογένεια, οἱ φίλοι μας, ἦταν καλὰ, κι' ὅτι τοὺς εἶχε ξαναδεῖ, ὅταν ἦταν αἰχμάλωτος, πρὶν τὸν μεταφέρουν ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Edward Carracher

Μιά μικρὴ ἡρωίδα στὰ κελιά τῶν μελλοθανάτων

...Θυμᾶμαι ἓνα μεσημέρι ποὺ στὴ σάλα τοῦ σπιτιοῦ μας εἶχαν κλειστεῖ ἡ μαμά μου, ὁ μπαμπᾶς μου, ὁ θεῖος ὁ Μάνος καὶ οἱ ἀδελφές τοῦ Κώστα Βαρβεράκη, μακαρίτισσες καὶ οἱ δύο, ποὺ τοῦ εἶχαν λατρεία. Κατάλαβα πὼς κάτι ἦταν γιὰ κείνον, γιατί ἀπὸ προηγούμενες μέρες γινόταν συζήτηση στὸ σπίτι ἐντονη καὶ ἀνήσυχη, ἐπειδὴ εἶχαν χαθεῖ τὰ ἴχνη του ἀπὸ τὶς φυλακές Νεαπόλεως.

Πάνω στὴ συζήτηση με φώναξε ἡ μαμά μου καὶ μπῆκα μέσα. Κατάλαβα πὼς κάτι ἦ-
θελαν νὰ μοῦ ποῦν. Ἀλλὰ σὲ λίγο με ἀπομάκρυναν, με κάποια δικαιολογία. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἔφυγαν οἱ ἀδελφές του, ἀλλὰ στὸ πρόσωπό τους τώρα φαινόταν κάποια ἡρεμία καὶ τὸ βλέμμα τους ἔπεφτε ἐπάνω μου με πολὺ θαυμασμό, δυσανάλογο στὴν ἡλικία μου. Αὐτὸ βέβαια ἦταν ἀπόρροια, μαζί με τὴν ἀγάπη ποὺ μοῦ ἔτρεφαν, κάποιας συμφωνίας ποὺ εἶχε ἀποφασισθεῖ μέσα στὴ σάλα.

Τὸ βράδυ ὁ μπαμπᾶς μου μοῦ εἶπε, πὼς θὰ μοῦ μάθει μιὰ Γερμανικὴ φράση. Ἀπόρη-
σα, γιατί παρὰ τὶς προγενέστερες παρακλήσεις μου νὰ μοῦ μάθει γερμανικά, μέχρι ἐκείνη τὴν ἡμέρα, με ἐπιτιμοῦσε λέγοντάς μου πὼς δὲν θὰ μάθω τὴ γλῶσσα τῶν κατακτητῶν. Σὰν παιδί με κάποια πονηρία, ἄκουσα τὴν ἀπόφασή του. Καὶ ἡ φράση ἦταν ἡ ἑξῆς: Ich will meinen vater Kostas Varverakis sehen (= Θέλω νὰ δῶ τὸ μπαμπᾶ μου, τὸν Κώστα τὸ Βαρβεράκη, ὅπως μοῦ ἐξήγησε μετά). Μοῦ παρήγγειλε μάλιστα νὰ τὴν ἐπαναλαμβάνω τὸ βράδυ γιὰ νὰ τὴ μάθω καλύτερα. Ὁμολογουμένως δὲν μπορούσα νὰ ξεκαθαρίσω στὸ μυαλό μου, σὰν τι θὰ μοῦ χρησίμευε ἡ φράση, ἀλλὰ καὶ πάλι λόγῳ τῶν ἡμερῶν ἦταν φρο-
νιμώτερο καὶ τὰ παιδιά νὰ μὴ κάνουν πολλὰ ἐρωτήσεις, καὶ αὐτὸ τὸ εἶχα καταλάβει ἀρ-
κετὰ καλὰ.

Ἔτσι τὴν ἐπομένη κατὰ τὶς 3 μ.μ. (βέβαια δὲν ὑπῆρχαν καὶ μέσα συγκοινωνίας) ξεκι-
νήσαμε —προφανῶς ὕστερα ἀπὸ προηγούμενη συνεννόηση— μιὰ παρέα, ποὺ τὴν ἀποτε-
λοῦσαν οἱ ἀδελφές του, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Νίκου Πίκουλα, ἄν θυμᾶμαι καλὰ, καὶ ἡ Ἑλένη Νί-
κου Νταγιαντᾶ, ἡ μαμά μου κι ἐγώ, δῆθεν γιὰ τὸν "Άγιο Φανούριο, ἀλλὰ με πραγματικὴ
κατεῦθυνση τῆς Ἀγροτικῆς φυλακῆς. Ἐκεῖ, στὴν πόρτα, ἀφοῦ προηγούμενως περάσαμε
ἀπὸ τὸν "Άγιο Φανούριο, με ἄφησαν καὶ μοῦ παρήγγειλαν, ἀφ' ἐνὸς νὰ πείσω τὸ φρουρὸ
νὰ με πάει στὸ «μπαμπᾶ» μου τὸ Κώστα τὸ Βαρβεράκη, ὅπως ἔλεγε ἡ γερμανικὴ φράση
ποὺ εἶχα ἀποστηθίσει, καὶ ἀφ' ἐτέρου πὼς ἅμα συναντήσω αὐτοὺς ποὺ ζητοῦσα, καὶ βγῶ
ἔξω, νὰ γυρίσω πίσω στὸν "Άγιο Φανούριο, νὰ τὶς βρῶ, νὰ γυρίσουμε στὸ Ἡράκλειο.

Περίμενα κάπου 20' ψευτοκλαίγοντας, ὥσπου ὁ φρουρὸς με πλησίασε καὶ μ' ἐρωτοῦ-
σε γερμανικά, ποὺ ἐν πάσει περιπτώσει δὲν καταλάβαινα, προφανῶς τί ἤθελα ἐκεῖ. Ἐγὼ
ὅμως τὸ μόνο ποὺ ἤξερα νὰ ἐπαναλαμβάνω ἦταν... Τελικῶς, ὁ φρουρὸς ποὺ ἦταν μᾶλλον
κάποιος γονιὸς Γερμανὸς εὐπιστος, με σήκωσε ἀπὸ λύπηση καὶ με ἔφερε μέσα στὶς φυλα-

κές. Μὲ ἔβγαλε στὸν τρίτο ὄροφο, μού ἀνοίξε ἓνα κελὶ καὶ μ' ἔσπρωξε μέσα, μᾶλλον προσπαθώντας κι αὐτὸς νὰ μὴν τὸν δοῦν οἱ ἄλλοι. Ἔτσι βρέθηκα μπροστὰ στὸν κ. Βαρβεράκη, σ' αὐτὸ τὸ κατ' εὐφημισμὸν λεγόμενο δωμάτιο, τὸ σκοτεινὸ, τὸ στενὸ, τὸ κελί. Θυμᾶμαι τὴ συγκίνηση καὶ τῶν δυὸ μας. Μείναμε ἀγκαλιασμένοι δὲν θυμᾶμαι πόση ὥρα. Ἔτσι ἀνακαλύψαμε πὼς ζοῦσε. Θυμᾶμαι ἀκόμη ποὺ προσπαθοῦσε μὲ κτυπήματα τοῦ τοίχου νὰ εἰδοποιήσει τοὺς ἀξέχαστους ἐπίσης φίλους Νίκο Νταγιαντᾶ καὶ Νίκο Πίκουλα, πὼς ἐπικοινωνήσε μὲ τὸν ἔξω κόσμο.

Δὲν θυμᾶμαι πόσο μείναμε μαζί σ' αὐτὴ τὴν πρώτη ἐπίσκεψη. Πάντως μᾶλλον ἀρκετὴ ὥρα, γιατί θυμᾶμαι πὼς μ' ἀγωνία περιμέναμε ν' ἔλθουν νὰ μὲ πάρουν καὶ πὼς ἀργοῦσε ὁ φρουρὸς. Μάλιστα, ἂν θυμᾶμαι καλὰ, εἶχε ἀλλάξει ἡ φρουρὰ καὶ σημειώθηκε μιὰ ἀνωμαλία καὶ κατάφερα νὰ βγῶ, ὅταν τοῦ ἔφεραν ἓνα ψευτογεῦμα ἀργότερα. Ἄν θυμᾶμαι, ἐδημιουργήθη καὶ κάποια ἀπορία στὸν ἄλλο Γερμανὸ γιὰ τὴν παρουσία μου ἐκεῖ. Μὲ πολλὴ καθυστέρηση ἔφθασα πίσω στὸν Ἅγιο Φανούριο, ποὺ μὲ περίμεναν καὶ ἡ ἀγωνία ἦταν ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπα ὅλων. Ἀκόμη ἡ ἀγωνία εἶχε μεγαλώσει, γιατί τέλειωνε καὶ ἡ ὥρα κυκλοφορίας τῶν πολιτῶν.

Πάντως ὅλες αὐτὲς τὶς ἀγωνίες ἔσβησε ἡ χαρὰ τῆς ἀνευρέσεώς του· μετάνοιες στὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου, φιλιὰ μεταξύ μας καὶ κυρίως μὲ μένα, κλάμματα χαρᾶς ἔκλεισαν τὴν ἐπίσκεψή μου ἐκείνη. Καὶ σιγὰ-σιγὰ γυρίσαμε μὲ κίνδυνο πάλι στὸ Ἡράκλειο. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ ἐπισκέψεις ἐπανελήφθηκαν. Ἐφερνα γράμματα μέσα σὲ βάζο μὲ γλυκό, μέσα στὰ παπούτσια μου κ.λ.π. Ἀκόμη οἱ γερμανικὲς μου φράσεις πλουτίστηκαν καὶ ζητοῦσα νὰ δῶ τὸ θεῖο μου Νίκο Νταγιαντᾶ ἢ τὸ θεῖο μου Νίκο Πίκουλα. Εὐτυχῶς οἱ Γερμανοὶ ἦταν εὐπιστοι καὶ τὸ πετύχαμε.

Καὶ σήμερα ἀκόμη ζῶ τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες ποὺ τόση ἐντύπωση ἔκαμαν στὴ μικρὴ μου τότε ἡλικία. Θυμᾶμαι πάντα τὴ χαρὰ ποὺ ζωγραφιζόταν στὸ πρόσωπό μας, στὰ πρόσωπο καὶ τῶν τριῶν οἰκογενειακῶν μας φίλων ἀγαπημένων, ὁσάκις μέσω ἐμοῦ ἐπικοινωνοῦσαν μὲ τὸν ἔξω κόσμο. Ἦταν στιγμὲς μεγάλες καὶ γιὰ αὐτοὺς, μὰ πιὸ μεγάλες γιὰ μένα γιὰ τὴ μικρὴ ἡλικία μου. Θυμᾶμαι, ποὺ κάθε ποῦ ἔφευγα, μού λέγανε «νὰ ξανάλθεις γρήγορα» καὶ ἀκόμα θυμᾶμαι μιὰ μέρα ποὺ ὁ Νίκος Νταγιαντᾶς μονολογοῦσε, ὅταν ἔφευγα, κι ἔλεγε: «Βάζομε τὸ παιδί σὲ κίνδυνο». Αὐτὸ τὸ τελευταῖο δὲμποροῦσα βέβαια νὰ τὸ καταλάβω.

Τὸ κατάλαβα ὁμως μιὰ μέρα σὲ μιὰ μου ἄλλῃ ἐπίσκεψη, ποὺ τὴν θυμᾶμαι κι αὐτὴ ζωηρά. Ἦταν περίπου 4 ἡ ὥρα, ὅταν ἔφτασα. Ὁ φρουρὸς δὲν ἤθελε νὰ μὲ ἀφήσει. Ἐκλαιγα, ἀλλὰ δὲν τὸν συγκινοῦσα. Κάποια στιγμή ἀπομακρύνθηκε. Κατάφερα νὰ περάσω ἀπὸ τὴ πύλη. Μάλιστα προχώρησα κι ἔψαχνα νὰ βρῶ τὸν φίλο μου, ποὺ μὲ ἄφηνε εὐκολα νὰ πάω στὸ «μπαμπᾶ μου», ὅπως πιά εἶχε καθιερωθεῖ, καὶ ποὺ μούδινε καὶ καμμιὰ σοκολάτα. Μιὰ μέρα μού ἔδειξε καὶ τὴ φωτογραφία ἑνὸς κοριτσιοῦ συνομήλικού μου καὶ μού εἶπε *das ist meine tochter* = αὐτὴ εἶναι ἡ κόρη μου.

Μού φάνηκε μάλιστα, πὼς τὸν εἶδα πρὸς τὰ κάτω καὶ πῆγα νὰ τρέξω. Φοροῦσα ἀξέχαστα ἓνα μεγάλο κόκκινο φιόγκο εὐτυχῶς, ποὺ ἐπεσήμανε τὴν παρουσία μου. Καὶ λέγω εὐτυχῶς, γιατί ὅπως ἔτρεχα, βρέθηκα στὸ ναρκοπέδιο. Ἄν δὲν φοροῦσα τὸ πελώριο φιόγκο, ἴσως δὲν θὰ μ' ἔβλεπαν οἱ φρουροὶ καὶ δὲν μπορῶ νὰ ξέρω τί ἀποτέλεσμα θὰ εἶχε ἡ περιοδεία μου στὸ ναρκοπέδιο. Ἔτσι ἄρχισαν νὰ φωνάζουν Ἀλτ! Ἀλτ! Ἄν δὲν σταματοῦσα, ἦταν ἐτοιμοὶ νὰ μὲ πυροβολήσουν. Σταμάτησα ὁμως καὶ τότε, μὲ πολλὴ προσοχή, ἤλθε ἓνας θεόρατος Γερμανοῦς, μὲ πῆρε στὸ ἓνα του χέρι σὰν ἓνα πακέτο καὶ μού ἔδιδε καὶ μερικὰ ὄχι θωπευτικὰ φυσικὰ κτυπήματα, ἐκεῖ ποὺ ἔπρεπε. Ὅταν μ' ἔβγαλε ἔξω, ἡ ἀγωνία μου κορυφώθηκε, πὼς δὲν θὰ μ' ἄφηναν νὰ ξαναμπῶ.

Τότε πράγματι ἔπαιξα ἓνα μεγάλο θέατρο θρήνου ἐπὶ μιὰ ὥρα. Τελικῶς τοὺς ἔπεισα νὰ μὲ φέρουν, ἀλλὰ μόνο στὸ μπαμπᾶ μου. Ὅχι καὶ στοὺς θεῖους. Ἦ ἐπίσκεψή μου ἐκείνη προβλημάτισε ὕστερα ὅλες μας τὶς οἰκογένειες. Σκέφθηκαν πὼς θάπρεπε νὰ ἀραιώσουμε

τις ἐπισκέψεις. Νομίζω, πὼς ἦταν κι ἡ τελευταία, ὄχι φυσικὰ λόγῳ αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ. Ἄν θυμᾶμαι καλά, ἡ τοὺς μετέφεραν ἄλλου ἢ τοὺς ἀποφυλάκισαν.

Χρυσούλα Μπουρλώτου

Ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο ἑνὸς ἐφέδρου Λοχαγοῦ

Ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν Τσουδεροῦ ἐπεστρατεύθην ὡς ἐφεδρος Λοχαγὸς τοῦ Πεζικοῦ ὀλίγον πρὸ τῆς Μάχης τῆς Κρήτης. Μοῦ ἀνετέθη ἡ διοίκησις τῆς Πολιτοφυλακῆς τῆς ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου. Καὶ εἶχον ἀποστολὴν νὰ φρουρῶ τὰ νότια παράλια τῆς ἐπαρχίας, τὰ ὁποῖα εἶναι παραλία τοῦ Λιβυκοῦ Πελάγους. Οἱ ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου ἄνδρες ἦσαν ἐπιστρατευμένοι καὶ ἐθελονταὶ πολῖται, ἀτελῶς ὠπλισμένοι ἀλλὰ πρόθυμοι καὶ ἱκανοὶ νὰ ἐκτελέσωσι πάντοτε τὸ καθήκον των πρὸς τὴν Πατρίδα.

Διαρκούσης τῆς Μάχης, δωδεκαμελὲς ὁμὰς τῶν ὑπ' ἐμὲ ἀνδρῶν ἀνεκάλυψεν ἐντὸς ξηροῦ ρυάκος ὑπὸ τὴν σκιὰν πικροδάφνης, τρεῖς Γερμανοὺς τραυματίας. Ἐφαίνοντο νὰ ἔχωσι σοβαρὰ τραύματα καὶ ἡ αἱμορραγία ἐξ αὐτῶν ἦτο μεγάλη. Τοὺς ἐπλησίασαν. Οἱ Γερμανοὶ ἐτρομοκρατήθησαν. Ἐνόμισαν ὅτι οἱ ἄνδρες μου θὰ τοὺς βασανίσουν. Καὶ εἰς τὸ τέλος θὰ τοὺς σφάζουν. Εἰς μάλιστα ἐξ αὐτῶν διὰ νὰ προκαλέσῃ οἶκτον ἐδείκνυε τὰ τέσσαρα δάκτυλά του καὶ ἔλεγε κλαίων.

— Πίκουλα, πίκουλα.

Ἦννόει ὅτι ἔχει τέσσαρα παιδιά. Οἱ ἄνδρες τῆς Πολιτοφυλακῆς δὲν ὠμίλησαν. Ἀλλὰ ἐσήκωσαν τοὺς τραυματίας καὶ τοὺς ἐτοποθέτησαν εἰς παρατυχὸν φορητὸν αὐτοκίνητον τοῦ Δημοσθένους Πεδιαιδικῆς, ὁ ὁποῖος τοὺς μετέφερεν εἰς τὴν ἔδραν μου, τὸ Σπῆλι. Ἀπουσίαζον ὁμως ἐξ αὐτῆς δι' ὑπηρεσίαν. Ἐκεῖ ὁ χειροῦργος ἱατρός Ἐμμανουὴλ Φραγγεδάκης εἶχε δημιουργήσει ἐθελοντικῶς καὶ ὑπὸ ἰδίαν πρωτοβουλίαν πρόχειρον χειρουργεῖον καὶ ἐπέδενε τραυματίας τῆς Μάχης. Εἰς αὐτὸν ὠδήγησαν τοὺς Γερμανοὺς. Ὁ ἱατρός ὠμίλησε εἰς αὐτοὺς Ἀγγλικά, ἐγνώριζε, διότι εἶχε σπουδάσει εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς θάρρος. Ὑστερον τοὺς ἐχειροῦργησε, ἐπέδεσε τὰ τραύματά των καὶ ἐσταμάτησε τὴν ἐξ αὐτῶν αἱμορραγίαν. Ὑστερον τοὺς ἐτοποθέτησε ὑπὸ φρουρὰν εἰς μίαν αἰθούσαν τοῦ παλαιοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Γυναῖκες ἐκ παρακειμένων οἰκιῶν ἐπρομήθευσαν εἰς τοὺς τραυματίας κλινοστρωμνὴν καὶ κλινοσκεπάσματα. Καὶ παρεσκεύασαν γεῦμα ἀπὸ κρέας καὶ ζωμὸν ἀλέκτορος. Ἐθαύμασαν οἱ Γερμανοί, διότι ἀντὶ τῆς «Κρητικῆς θηριωδίας» τὴν ὁποίαν εἶχον διδαχθεῖ, συνήντησαν εὐγένειαν, φιλοξενίαν καὶ βοήθειαν ἀνωτέραν παντὸς πολιτισμοῦ.

Ἐμειναν εἰς τὸ Σπῆλι δύο ἡμέρας καὶ μίαν νύκτα. Τοὺς ἐπεσκέφθην ἐπανειλημένως, διὰ νὰ διαπιστώσω τὰς ἀνάγκας των. Ἦσαν εὐχαριστημένοι καὶ εὐγνώμονες. Μάλιστα εἰς τὸν ἱατρὸν Φραγγεδάκην ἄφησαν σημεῖωμα περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν του πρὸς αὐτοὺς, μὲ σύστασιν νὰ μὴν ἐνοχληθῇ ποτὲ ἀπὸ τὰ στρατεύματα κατοχῆς. Τοὺς ἐπεσκέφθη καὶ ὁ συλλαβὸν αὐτοὺς ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀποσπάσματος ἐφεδρος λοχίας Ἐμμανουὴλ Ἰω. Τζαγκαράκης. Μέσω τοῦ μεταφράζοντος ἱατροῦ οἱ Γερμανοὶ ἀπηύθυναν πρὸς τὸν λοχίαν εὐγνώμονας λέξεις. Καὶ ὅτι, ὅταν τὸν εἶδαν νὰ πλησιάζῃ μὲ τοὺς ἄνδρες του, ἐνόμισαν ὅτι τὸ τέλος εἶναι ἐγγύς. Ὁ λοχίας πάντοτε μὲ ἀξιοπρέπειαν ἀπήντησε:

— Εἰς τὴν μάχην ἡμεῖς οἱ Κρήτες φονευόμεν καὶ φονευόμεθα. Θεωροῦμεν ὁμως ἀνανδρίαν νὰ κακομεταχειρισθῶμεν ἀνθρώπους, ἔστω ἐχθροὺς, ὅπου δὲν ἡμποροῦν νὰ ὑπερασπισθοῦν τὸν ἑαυτὸν των, ὅπως σὰς εὔρομεν.

Τὴν δευτέραν νύκτα μὲ εὐκαιρίαν ἀποστολῆς δι' αὐτοκινήτου τροφίμων διὰ τοὺς μαχομένους τῶν Περιβολίων, ἐπεβίβασα καὶ τοὺς τραυματίας. Τοὺς συνώδευσε ὁ ἱατρός Φραγγεδάκης, ὁ ὁποῖος εἰς ἰδικὴν του οἰκίαν τοὺς περιποιήθη δυὸ ἢ τρεῖς ἡμέρας καὶ ὅταν κατέλαβον οἱ Γερμανοὶ τὴν πόλιν τῆς Ρεθύμνης, τοὺς παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς.

Νικόλαος Ι. Ἀποστολάκης

Οί Γερμανοὶ στὴν Κρήτη

Τὴν 29ῃ Μαΐου μὲ ἀποβάσεις ἀπὸ θαλάσσης τὸ ἀεροδρόμιον Μάλεμε κατελήφθη μετὰ δεκαήμερον περίπου. Παρόμοιαι μάχαι μικρότερας ἐντάσεως ἐγένοντο καὶ εἰς τὰ ἀεροδρόμια Ρεθύμνου καὶ Ἡρακλείου. Ἀμέσως οἱ Γερμανοὶ διεσπάρησαν εἰς ὅλην τὴν Κρήτην ληστεύοντες τὰ πάντα. Τὴν 28ην Μαΐου 1941 ἓνα τμήμα Ἰταλικοῦ στρατοῦ ἔκαμε ἀποβάσιν εἰς τὴν Σητεῖαν τοῦ νομοῦ Λασιθίου καὶ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἐνὸς λόχου μαθητευομένων χωροφυλάκων ποὺ εὐρίσκοντο ἐκεῖ, ἡ Σητεία κατελήφθη. Οἱ Ἰταλοὶ ἐν συνεχείᾳ κατέλαβον ὅλον τὸν Νομὸν Λασιθίου χωρὶς περαιτέρω ἀντίστασιν ἀφοῦ καμμιά στρατιωτικὴ δύναμις δὲν ὑπῆρχε νὰ ἀντισταθῇ. Οἱ «Νικητές» κατένειμαν τὴν Κρήτην μεταξὺ τῶν καὶ οἱ μὲν Γερμανοὶ διοίκησαν τοὺς νομοὺς Χανίων, Ρεθύμνου καὶ Ἡρακλείου, οἱ δὲ Ἰταλοὶ τὸν νομὸν Λασιθίου.

Διοικητὴς Φρουρίου Κρήτης ἦτο ὁ στρατηγὸς Κράιπε, ὅστις κατόπιν ἀπήχθη ἀπὸ τμήμα Κρητῶν ἀνταρτῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Ἀγγλον Λη Φέρμορ, εἰς δὲ τὸν νομὸν Λασιθίου διοικητὴς ἦτο ὁ στρατηγὸς Κάρτα μὲ ἔδραν τὴν Νεάπολιν. Οἱ Ἰταλοὶ συμπεριεφέροντο σκληρῶς ἐναντὶ τῶν πολιτῶν. Τὴν ἐπαρσιν καὶ τὴν ὑποστολὴν τῆς σημαίας τῶν ἔκान ἐπισήμως μὲ ὁλόκληρο λόχο. Ἀλλοίμονον εἰς τὸν πολίτην ὅστις δὲν ἐσηκώνετο ἢ δὲν

σταματοῦσε προσοχὴ τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ. Ἡ περίπολος ἀμέσως τὸν ἐμαστίγωνε.

Ἡ κυκλοφορία ἢ νυκτερινὴ εἶχε ὀρισθεῖ ὡς τὰ μεσάνυχτα. Πάντα μὴ συμμορφούμενον συνελάμβανον αἱ περίπολοι καὶ ἐνέκλειαν εἰς ἓνα κελὶ τῆς ἀστυνομίας. Κάποτε ὥρα 11.30 ἐπέστρεφα ἀπὸ φιλικὸ σπῆτι, ὅπου ἀκούσαμε Λονδίνο καὶ Κάϊρο, εἰς τὴν οἰκίαν μου, ὅπου μὲ σταμάτησε ἡ περίπολος καὶ μὲ παρετήρησε, ὅτι κυκλοφορῶ παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν. Αὐτὸ ἤρκεσε νὰ μὲ συλλάβουν καὶ νὰ μὲ ὀδηγήσουν εἰς τὴν ἀστυνομία, ὅπου, ἀφοῦ μοῦ ἔκαμαν ἐρευνα, μοῦ ἀφήρεσαν τὴ γράβατα, τὴ ζωὴ καὶ τὰ κορδόνια τῶν παπουτσιῶν καὶ ἀκολουθῶς μὲ ἐνέκλεισαν στὸ κελί, ὅπου ὑπῆρχον ἤδη καὶ ἄλλοι κρατούμενοι. Τὴν πρωτὴν μὲ ἀπέλυσαν, ἀφοῦ μοῦ ἀπέδωσαν ὅ,τι εἶχαν πάρει. Εἰς τὴν οἰκίαν μου ἐγκατεστάθη ὁ Δ/τῆς τοῦ Ναυτικοῦ ναύαρχος Orlando καὶ μὲ ἄφησαν νὰ διαμένω εἰς ἓνα δωμάτιο.

Ὅτε ὁμως ἦλθεν κατὰ τὸν Ἰούνιον ὁ Γερμανὸς Στρατάρχης Λίστ, ἤμουν μόνος στὸ σπῆτι καὶ ἤκουσα τὸ ραδιόφωνο τοῦ ναύαρχου ἀπὸ τὸ Κάϊρο, τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Δὲν ἀντελήφθη ἐγκαίρως τὴν ἐπιστροφὴν του καὶ μὲ εἶδε. Δὲν μοῦ εἶπε τότε τίποτα. Τὸν ἐρώτησα τί εἶπεν ὁ Λίστ καὶ μοῦ ἀπήντησε ὅτι ἐντὸς 5 ἡμερῶν θὰ εἶναι μέσα εἰς τὴ Μόσχα. Ἐπειδὴ ἐξενίσθη, τὸ ἀντελήφθη καὶ μοῦ προσέθεσε «Gosi Dive List».

Τὴν ἐπομένην διετάχθη νὰ ἐγκαταλείψω τὸ σπῆτι μου καὶ μετὰ κόπου συγκατοίκησα μὲ μίαν ἐξ Ἡρακλείου Ἰταλικὴν οἰκογένειαν εἰς ἓν δωμάτιον.

Στυλιανὸς Κούνδουρος

(τ. Ὑπουργός)

Προφορικὴ μαρτυρία Γερμανοῦ τραυματία τῆς Μάχης τῆς Κρήτης

Ἡ Κρήτη εἶναι γιὰ μᾶς τὸ μεγαλύτερο νεκροταφεῖο Γερμανῶν ἀλεξιπτωτιστῶν. Ἀλησμόνητη μᾶς μένει ἡ σκηνὴ ποῦ ὁ Κρητικὸς παρτιζάνος ἀντικρύζοντας τὸν Γερμανὸ στρατηγὸ Μπρόγιερ τοῦ εἶπε: «Πολεμήσατε καλὰ καὶ σὰς δωρίζω τὸ ἄλογό μου». Ἦταν ἀρχὲς τοῦ 1941. Ὁ συναισθηματικὸς δεσμὸς Κρητῶν ἀνταρτῶν καὶ Γερμανῶν στρατιωτῶν παραμένει μέχρι σήμερον ἐντονος. Περπατᾷς στοὺς δρόμους τῶν Χανίων, σὲ σταματᾷ ἀπρόοπτα ἓνας Κρητικὸς καὶ σὲ ρωτᾷ:

«— Εἰσθε παλαιὸς Γερμανὸς ἀλεξιπτωτιστής;

— Ναί.

— Σὰς συγχαίρω, καλὸς στρατιώτης».

Ἕνας ἀνθρωπισμὸς συνδέει γενναίους Κρήτες ἀντάρτες καὶ Γερμανοὺς στρατιῶτες.

Rudolf Witzig

Συνταγματάρχης ἐ.ἀ., Α' πρόεδρος Συλλόγου Ἀλεξιπτωτιστῶν Γερμανίας

Ὁ Στρατηγὸς Φρέϋμπεργκ γιὰ τοὺς Ἕλληνες

Θυμᾶμαι δύο περιπτώσεις ποὺ ὁ Στρατηγὸς Φρέϋμπεργκ ἀνεφέρθη στοὺς Ἕλληνες. Ἡ μία ἦταν, ὅταν μοῦ μίλησε μὲ τὰ ἀνώτερα λόγια γιὰ τοὺς Ἕλληνες στ' Ἀλικιανοῦ, ποὺ ἀπέκρουσαν ἐπικίνδυνες γερμανικὲς δυνάμεις στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς Κοιλιάδας Φυλακῆς.

Ἡ ἄλλη περίπτωση ἦταν σὲ σχέση μὲ τὴν περίφημη ἐπίθεση στὸ Γαλατᾶ τὸ ἀπόγευμα τῆς 22ας Μαΐου, ὅταν 100 περίπου Ἕλληνες, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν χωρικῶν μὲ τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους, ὥρμησαν σὲ μιὰ ἀνοιχτὴ πεδιάδα μὲ τέτοια λύσσα, ποὺ ξετρεψαν σὲ φυγὴ μιὰ μεγάλη γερμανικὴ μονάδα ποὺ εἶχε ἐπιτεθεῖ κατὰ τῶν θέσεων τῶν Νεοζηλανδῶν ἀπὸ τὰ πλάγια. Οἱ δυνατὲς κραυγὲς καὶ ἡ ὀρμητικότητά τους ἔκανε τοὺς Γερμανοὺς νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν δίχως δευτέρη σκέψη. Εἶχαν μείνει ἐμβρόντητοι ἀπὸ τὴν ἀντίσταση ποὺ βρῆκαν στὸ νησί.

Ἀπὸ μαρτυρία τοῦ Sir David Hunt

Στὰ Χανιά πρὶν τὴ Μάχη

Εἶχαμε συναγεμρὸ εἰκοσιτετράωρο, δὲν ἐτέλειwane ὁ συναγεμρὸς. Δὲν μπορούσε κα-
νεῖς νὰ κάνει τίποτα, οὔτε νὰ πλυθεῖ οὔτε νὰ φάει οὔτε νὰ μαγειρέψει. Καταφύγιο - κατα-
φύγιο - καταφύγιο. Ἀπὸ μιὰ βδομάδα περίπου πρὶν ἀρχίσουν νὰ πέφτουν οἱ ἀλεξιπτωτι-
στὲς, ἀπὸ ἀρχὲς Μαΐου, ὅταν δηλαδὴ τελείωσε ὁ πόλεμος καὶ μῆπкан οἱ Γερμανοὶ στὴν
Ἀθήνα, ἦταν ἡ Κρήτη τὸ ἐλεύθερο κράτος. Ἀρχίσανε καὶ κατεβαίνανε ἡ Κυβέρνηση, οἱ
πρεσβεῖες, ὅλα τὰ σπῖτια ἐπῆρανε μεγάλῃ ἀξία καὶ γινήκανε ὑπουργεῖα καὶ γινήκανε πρε-
σβεῖες.

... Κόσμος νὰ τρέχει στοὺς δρόμους καὶ νὰ γυρεῦει ἓνα μέρος νὰ κοιμηθεῖ, μιὰ κατά-
στασις πάρα πολὺ ἐνδιαφέρουσα τότε γιὰ μᾶς ... ποὺ εἴμαστε νέοι. Τρέχαμε καὶ τοὺς βο-
λεύαμε ὅσο μπορούσαμε, τοὺς ταῖζαμε, τοὺς πλέναμε. Ἦσαν καὶ κάτι παιδάκια ποῦχαν,
τὰ κακορρίζικα, βομβαρδιστεῖ σ' ἓνα καῖκι γεμᾶτο κάρβουνα καὶ σωθήκανε. Δὲν ἔπαθε
τίποτα τὸ καῖκι, ἀλλὰ εἶχανε πέσει μέσα στὰ κάρβουνα, γιὰ νὰ μὴ φαίνονται ἀπ' τὰ ἀερο-
πλάνα καὶ βγήκανε, θυμᾶμαι, κάτι μαῦροι διάολοι. Παρουσιάστηκανε μπροστά μου κι ὁ-
σο τάλουζα, τόσο βγαίνανε κάτι ξανθὰ ἀγγελάκια. Ἦτανε τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς hellL.
Τοῦ γενικοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Shell, ἀγγλοῦ ὁ ὁποῖος ἔφυγε καὶ πῆγε στὴν Κων/λη μετὰ,
ἀλλὰ ἔκατσε δυὸ - τρεῖς μέρες στὰ Χανιά, στὸ σπῖτι μιᾶς θείας μου, ποὺ ἦτανε ὁ ἄντρας
τῆς τότε ἀντιπρόσωπος τῆς Shell στὰ Χανιά. Ἐλευθερουδάκης λεγότανε. Ἦξερε πὼς ἐρ-
χονται, τοῦ εἶχανε στείλει μήνυμα.

Καὶ φτάσανε σ' αὐτὰ τὰ χάλια, τέλος πάντων κάτσαν λίγο καὶ φύγαν. Αὐτοὶ προλά-
βαν καὶ φύγαν, δὲν εὑρεθῆκανε μέσ' στὴ μάχη.

Προφορικὴ μαρτυρία Λούλας Schlauer

Ἡ ἐτήσια

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ «Δ»

γίνεται ἡ αὐθεντική προθήκη γιὰ ὅ,τι πιὸ ποιητικὸ ὑπάρχει ὡς τελευταία λέξη τῆς ἀδημοσίευτης ποιητικῆς παραγωγῆς τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας.

Ἡ ἐτήσια

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ «Δ»

εἶναι ἡ πιὸ ἀντικειμενική, ἀπροσωπώληπτη, ἀπολιτική, ἀδέσμευτη καὶ ἀνεμπορική συλλογική λογοτεχνική παρουσία στὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ τόπου.

•

Ἄν γράφης ποίηση, μπορεῖς, ἀνεξάρτητα φήμης, φήρας, προβολῆς, κυκλωμάτων, νὰ συμμετάσχης στὴν δευτέρη κρίση τοῦ 1986, μὲ τὴν ἀπόλυτη βεβαιότητα ὅτι μόνον ποιοτικὰ κριτήρια θὰ ἰσχύσουν στὴν ἀξιολόγηση τῆς τέχνης σου.

ΟΡΟΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ:

- Ἀριθμὸς ὑποβαλλομένων ποιημάτων ὄχι μεγαλύτερος τῶν τριῶν.
- Ἀπαραιτήτως, γραπτὴ δήλωση τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ ὅτι τὰ πρὸς κρίσιν ποιήματά του δὲν ἔχουν δημοσιευθῇ καὶ δὲν θὰ δημοσιευθοῦν μέχρι τέλους τοῦ 1986.
- Αὐτοβιογραφικὸ σημείωμα, διατυπωμένο σὲ α' πρόσωπο, ὄχι μεγαλύτερο τῶν 10 ἀράδων γραφομηχανῆς.
- Λήξη προθεσμίας ὑποβολῆς: 30 Σεπτεμβρίου 1986.

• Τὰ ποιήματα, τὰ αὐτοβιογραφικὰ καὶ οἱ δηλώσεις πρέπει νὰ ἀποστέλλωνται στὴ διεύθυνση: Δημ. Ι. Λάμπρου, Ἀχιλλέως — Μουσῶν 51, 17562, Π. Φάληρο, μὲ τὴν ἑνδειξη «Γιὰ τὴν Ἀνθολογία τοῦ ΔΑΥΛΟΥ».

• Μὲ λύπη μας εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ προσθέσουμε ὅτι ἡ Ἀνθολογία τοῦ «Δ» εἶναι ἀνθολογία — δηλαδὴ ἡ εὐθύνη τῆς τελικῆς ἐπιλογῆς ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στοὺς ἀνθολόγους καὶ σὲ καμμία περίπτωση στοὺς ἀνθολογουμένους. Ἡ διευκρίνιση αὕτη κρίνεται ἀπαραίτητη, γιὰ νὰ ἀποφευχθῇ τὸ ἐξαιρετικὰ ἐνοχλητικὸ φαινόμενο ποὺ παρουσιάστηκε πέρσι, οἱ ὑποβάλλοντες ποιήματα νά... ρωτοῦν (προφανῶς «συνηθισμένοι» ἀπὸ ἄλλες περιπτώσεις) πόσο εἶναι ἡ τιμὴ σελίδας!...

ΜΕΤΕΩΡΙΣΜΟΙ

Ἡ σύγκρουση διεθνoῦς Ἐξ-ουσίας—διεθνoῦς Τρομοκρατίας

Σὲ τί διαφέρει ἡ ἐπίσημη Ἐξ-ουσία ἀπὸ τὴν Τρομοκρατία; Βεβαιότητα κοινὴ πηγὴ - μητέρα καὶ τῶν δύο εἶναι ἡ ὁρμὴ ἐπιβολῆς, ἡ δίψα τῆς δυνάμεως. Ἀμφιβάλλει κανεὶς, ὅτι ὁ ἐξουσιαστὴς καὶ ὁ τρομοκράτης ἔχουν ταυτόσημη νοοτροπία — τὴν κυριαρχικὴν —, πανομοιότυπο σκοπὸν — τὴν Ἰσχὺν — καὶ συγγενεῖς μεθόδους δράσεως — τὴν βίαιη, τὴν μέσω τῆς ὀργανώσεως (συνωμοτικῆς ἢ μὴ) ἐπιβολῆς; Ὁμογάλακτες λοιπόν, σιαμαῖες θάλαγα, ἀφοῦ ἀλληλομεταγγίζονται μὲ τὸ κοινὸ αἷμα τῆς ἐξουσιαστικῆς σκέψεως, ἀδελφὰ ὑβρίδια τῆς ἐν συζεύξει παράνοιας μὲ τὴ διαστροφή τοῦ καιροῦ μας, εἶναι τὰ τερατώδη αὐτὰ ὑποπροϊόντα τῆς ἱστορικῆς παρακμῆς καὶ τῆς γιγάντιας Ἐκτροπῆς, ποὺ ζοῦμε καὶ ὑφιστάμεθα στὶς ζοφερὲς μέρες μας. Κάθε ἄλλη προσέγγιση τοῦ ἐκρηκτικοῦ αὐτοῦ φαινομένου παραμένει ἐκτὸς τῆς οὐσίας του, γίνεται δηλαδὴ κι αὐτὴ ἐξουσιαστικὴ ἀπλῶς θεώρηση τῆς πραγματικότητος.

Δὲν χρειάζεται, νομίζω, καθόλου νὰ σταθῶ στὴν ἐξήγηση τῆς ἀνηλεοῦς συγκρού-

σεως μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ταυτοσήμων πραγμάτων: Ἡ «ταυτότητα τῶν ἀντιθέσεων», καθολικῆς ἰσχύος νόμος τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας, ἔχει καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἀπόλυτη ἐφαρμογὴ τῆς. «Ἐναντία ταῦτά» — καὶ ἡ ἐναντίωση τῆς Τρομοκρατίας πρὸς τὴν ἐπίσημη Ἐξουσία ἢ ἡ ἐναντίωση τῆς ἐπίσημης Ἐξ-ουσίας πρὸς τὴν Τρομοκρατία ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὴν πρόσθετη καὶ συντριπτικὴ - τελειωτικὴ ἀπόδειξη τῆς ταυτότητός τους.

Ἐκεῖνο ποὺ μὲ ἀπασχολεῖ, εἶναι, ὅτι τὸ σύγχρονο φαινόμενο τῆς Τρομοκρατίας — οὐσιαστικὰ καὶ ποιοτικὰ διάφορον ἀπὸ τὶς μέχρι τοῦδε γνωστὰς ἐκδηλώσεις Τεrrorισμού, ἀφοῦ ἕως τώρα ὁ Τρόμος ἐφαρμοζόταν ὡς μὴ ἀπὸ τὶς πρακτικὰς τῆς ἐπίσημης Ἐξ-ουσίας — ἐξελίσσεται σὲ μὴ νέου εἶδους διεθνὴ Ὑπέρεξ-ουσία, ποὺ ἀναπτύσσεται παράλληλα καὶ ἀνταγωνιστικὰ πρὸς τὴν ἐπίσημη, χωρὶς ἡ τελευταία, παρὰ τὰ γιγάντια μέσα ὀργανώσεως καὶ τεχνολογικῆς ἰσχύος ποὺ διαθέτει, νὰ μπορῇ νὰ τὴν ἀντιμετωπίσῃ ἀποτελε-

σματικά. Ἡ ἀνορθόδοξη δράση, ὅπως εἶναι ἡ σύγχρονη τρομοκρατική, μπορεῖ μὲ τὸν ἐλάχιστο τεχνολογικὸ ἐξοπλισμὸ τῆς καὶ τὸν ἀριθμητικὰ ἀσήμαντο «στρατό» τῆς νὰ δρᾷ καίρια, στηριζόμενη ἀποκλειστικὰ στὰ στοιχεῖα τοῦ αἰφνιδιασμοῦ, τῆς συνωμοτικότητος καὶ τῆς ἀπολύτως ἐλεύθερης ἐπιλογῆς τῶν στόχων. Ἡ στρατηγικὴ κατὰστασις πὺλ δημιουργεῖται, μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ ὡς ἐντελῶς νέα στὴν ἱστορίᾳ τῆς Δυνάμεως. Ἡ ἐπίσημη διεθνὴς Ἐξουσία εἶναι ἴσως ἀντιμέτωπη μὲ τὸν πῦλ ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον πὺλ συνάντησε ἕως τώρα. Ἡ σπασμωδικότητα τῶν ἀντιδράσεων τῆς εἶναι ἡ ἀπόδειξις ὅτι συνειδητοποιεῖ, τουλάχιστον στὰ κορυφαῖα τῆς ἐπίπεδα, τὴν κρισιμότητα τῆς ἐναντίον τῆς ἀπειλῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς νὰ ἐξουδετερώσῃ ἕναν «ἐπαγγελματικὸ ἀντίζηλο», πὺλ γνωρίζει ὅσο κανεὶς ἄλλος νὰ χτυπᾷ στὴν καρδιά καὶ στὰ νεῦρα τῆς Δυνάμεως, ἀφοῦ εἶναι, ὅπως ἀπέδειξε, σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς, γεννημένος στὸ ἴδιο «σπίτι» καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια «μητέρα».

Δὲν ἔχει λόγο ὁ ὕγιής, ὁ μὴ διάστροφος, ὁ μὴ ἐξουσιαστικὸς ἄνθρωπος νὰ ἀγωνιᾷ γιὰ τὴν ἔκβασις τῆς ἀναμετρήσεως μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ὑποπροϊόντων

τῆς ἱστορικῆς παρακμῆς. Κατὰ τὸ χυδαῖστὶ κοινολεκτούμενο «δὺν γαιδούρια μαλλώνουν σὲ ξένον ἀχυρῶνα». Ἄν κάποιος πονοκεφαλιάζῃ καὶ ἀγχεταί, εἶναι ἡ Ἐξουσία ἐν τῷ συνόλῳ τῆς. Συνειδητοποιεῖ ἄραγε ὅτι ὁ δράκοντας πὺλ ἀπειλεῖ νὰ τὴν κατασπαράξῃ ἐκπορευέται ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς, ἀπὸ τὴ νοσηρότητά τῆς, ἀπὸ τὴν ἐκτροπὴ τῆς, ἀπὸ τὸν βιασμὸ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀπὸ τὴν ἐκ μέρους τῆς διαστρέβλωση τοῦ ἀληθινοῦ, ἀπὸ τὸ ψεῦδος, τὴν ἀπάτη καὶ τὴν ὑποκρισία τῆς, ἀπὸ τὸν δογματισμὸ τῆς, ἀπὸ τὸν οἰκονομισμό τῆς, ἀπὸ τὴν «ἐξαλλαγή» τῆς ἐν τέλει σὲ κακοήγη νεοπλασία πάνω στὸ σῶμα τῆς ἀνθρωπότητος; Σοβαρῶς ἀμφιβάλλω. Καὶ ἀμφιβάλλω πολὺ σοβαρώτερα, μέχρι βαθμοῦ πλῆρους ἀπιστίας, ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμα οἱ ἐξουσιαστὲς ἀντιληφθοῦν τὴν κατάντια τους, εἶναι ἀδύνατον νὰ τολμήσουν τὴν αὐτοκάθαρση, τὴν αὐτοθεραπεία, τὴν αὐτοεξυγίανση: Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ δισυπόστατη αὐτὴ πανάκεια τῆς ἱστορίας, ἂν υἱοθετηθῇ ἀπὸ τὴ Δύναμη, θὰ ἐπιφέρῃ ἀπλῶς τὴν κατάργησιν τῆς διάστροφης Ἐξουσίας... Πάει πάρα πολὺ, δυστυχῶς, νὰ τῆς ζητοῦμε νὰ αὐτοκτονήσῃ!

Μετέωρος

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ

(του Πανεπιστημίου Πατρών)

‘Υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ πνευματικού και υλικού;

‘Από τους αρχαίους χρόνους είναι βαθειά ριζωμένη ή πίστη σε μία δυαρχία του κόσμου. Σε κάθε μορφή γνώσης προβάλλεται ή διάκριση του πνευματικού και του υλικού σαν μία αναμφισβήτητη κατάσταση του κόσμου. Πρέπει να δεχθούμε άβιαστα, πώς ο χωρισμός του κόσμου σε πνεύμα και ύλη είναι μέσα στη φύση του; Μπορούμε πάντοτε να ξεχωρίσουμε την πνευματική εκδήλωση από την υλική και αντιστρόφως; Μήπως υπάρχουν συμβάντα που ή ταξινόμησή τους σε υλικά ή πνευματικά δεν είναι καθόλου εύκολη;

Ξεκινώντας από τα παραπάνω έρωτήματα και με τη βοήθεια της σύγχρονης επιστημονικής γνώσης θα προχωρήσουμε στο φιλοσοφικό στοχασμό, χωρίς να έχουμε την απαίτηση ή τη φιλοδοξία να φτάσουμε σε συμπεράσματα με απόλυτο κύρος... ‘Η μάχη’ ανάμεσα στους όπαδους της θεωρίας του υλικού κόσμου και σ’ αυτούς που δέχονται την ξεχωριστή ύπαρξη του πνεύματος πέρασε από πολλές και διαφορετικές διακυμάνσεις, δηλαδή ανάλογα με τις επιστημονικές ανακαλύψεις οι δύο απόψεις περνούσαν από την πλήρη κυριαρχία ως την καθολική χρεωκοπία.

* * *

‘Η έννοια της ύλης ήταν καθαρώς έμπειρική και γεννήθηκε από την αίσθηση του πράγματος, δηλαδή σχηματίστηκε από όρισμένες απαραίτητες ιδιότητες με τις οποίες χαρακτηρίζουμε γενικώς το αντικείμενο. Π.χ., ή κατοχή χώρου, οι ιδιότητες της σκληρότητας, της αντίστασης και του αδιαχωρήτου. ‘Ετσι οι φιλόσοφοι που άκολουθούσαν τη μεταφυσική θεωρία του Δημοκρίτου, δέχονταν, πώς ο κόσμος ήταν φτιαγμένος από μικρά αυτότελη κομμάτια, που δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθούν έπακριβώς. Μπορούσαν να όρσουν μέτρο για την ποσότητα της ύλης, το όποϊον εξαρτιώνταν μόνο από τη φύση της, αλλά, π.χ., ήταν ανεξάρτητο από την κινητική κατάσταση τόσο του παρατηρητή όσο και αυτής της ίδιας της ύλης. Μπορούμε να πούμε πώς αυτή ή τόσο άπλοϊκή παράσταση του αντικειμένου, όσο ανταποκρίνονταν στις πληροφορίες των φαινομένων, όδηγούσε σε μία πολύ άπλη δομή του κόσμου, της όποϊας ή επιστημονική μελέτη ήταν άρκετά εύκολη και στηρίζονταν σ’ ένα ίκανοποιητικό ντετερμινισμό.

Οι ανακαλύψεις, που έγιναν κυρίως στις άρχες του αιώνα μας, είχαν σαν αποτέλεσμα να γκρεμίσουν τόσο την άρχαϊκή εικόνα του όντος όσο και την πίστη σε μία άμεση έμπειρική αντίληψη του αντικειμένου. ‘Η μάζα όρίζονταν σαν ποσότητα ύλης ένδς αντικειμένου και θεωρείτο άμετάβλητη για το αντικείμενο. Διαπιστώθηκε όμως πώς δεν είναι σταθερό μέγεθος, γιατί, αν το αντικείμενο κινείται, τότε και ή μάζα του μεταβάλλεται. Συγκεκριμένα, όσο ή ταχύτητα του αντικειμένου μεγαλώνει και πλησιάζει την ταχύτητα του φωτός, τόσο ή μάζα του τείνει να γίνει άπειρη, και έπειδή ή κίνηση ένδς αντικειμένου είναι σχετική, είναι φανερό, ότι ή μάζα του δεν είναι «έσωτερική του υπόθεση», αλλά συνάρτηση των κινητικών καταστάσεων παρατηρητή και αντικειμένου. ‘Ετσι ή σύγχρονη επιστήμη, για να δικαιολογήσει φυσικά συμβάντα, κατέληξε να θεωρεί την μάζα σαν μία μορφή ενέργειας. Πράγματι ή ποσότητα της ύλης ένδς σώματος έλαττώνεται, όταν έκπέμπει ενέργεια, ενώ αύξάνει όταν άπορροφεί. Π.χ., οι άπλανείς άστέρες, οι όποϊοι άκτινοβολούν ενέργεια υπό μορφήν φωτός και θερμότητας, χάνουν συνεχώς μεγάλες ποσότητες από την ύλη τους. Κατ’ αυτόν τον τρόπο ή ύλη των λαμπρών άστέρων μετατρέπεται σε διάφορες μορφές ενέργειας, για να καταλήξει στην κατώτερη μορφή της, την θερμότητα. Για να δούμε πόσο άλλαξε ή αντίληψη που είχαμε για την ύλη, είναι απαραίτητο να εκθέσουμε συντόμως την εξέλικτική πορεία της άτομικής θεωρίας του κόσμου, ή όποια ξεκίνησε από την μεταφυσική σύλληψη του Δημόκριτου, για να φτάσει σήμερα στην πιθανοθεωρητι-

κή υπόθεση του ατόμου. Η επιστημονική διατύπωση της ατομικής θεωρίας άρχισε με την υπόθεση, πώς υπάρχει ένας πεπερασμένος αριθμός ξεχωριστών ατόμων, που αποτελούν τα «στοιχεία» από τα οποία συντίθεται ο αντικειμενικός κόσμος. Με την βαθύτερη μελέτη των ατομικών φαινομένων κατόρθωσαν να ενοποιήσουν και συγχρόνως να απλοποιήσουν την εικόνα των αρχικών στοιχείων με την υπόθεση πώς κάθε άτομο μπορεί να πάρει την μορφή ενός πλανητικού συστήματος. Οι Ράδερφορντ - Μπόρ περιέγραψαν ένα πλασματικό άτομο, το οποίο είχε για ένα διάστημα μεγάλη επιτυχία, γιατί εξήγησε επαρκώς μια σειρά από φαινόμενα.

Το άτομο των Ράδερφορντ - Μπόρ συντίθεται από ένα πυρήνα και ένα μικρό αριθμό σωματιδίων, που περιστρέφονται γύρω από αυτόν. Τα περιστρεφόμενα σωματίδια είναι αρνητικά φορτισμένα και καλούνται ηλεκτρόνια, ενώ ο πυρήνας αποτελείται από θετικά σωματίδια, που καλούνται πρωτόνια· κάθε πρωτόνιο έχει 1850 φορές μεγαλύτερη μάζα από ένα ηλεκτρόνιο. Πολύ όμως γρήγορα και η εικόνα που περιγράψαμε άλλαξε με την θεώρηση πολλών και διαφορετικών σωματιδίων. Οι Χάιζενμπεργκ - Σρέντινγκερ εκτόπισαν το αρχικό άτομο και το αντικατέστησαν με κάτι πολύ πιο άφηρημένο. "Όσο προχωρεί η μελέτη των ατομικών φαινομένων, τόσο αυξάνει το πλήθος των σωματιδίων, των οποίων η συμπεριφορά γίνεται όλο και περισσότερο περίεργη, γιατί απομακρυνόμαστε από την κλασική θεώρηση των πραγμάτων, για να φτάσουμε στον πιθανοθεωρητικό κόσμο των κβάντων. Η δομή και τα συμβάντα του κατεξοχήν αφηρημένου κόσμου των σωματιδίων μπορούν να εκφραστούν με σχετική ακρίβεια μόνο με μαθηματικά σύμβολα, γιατί υπάρχει ένα όριο άξεπραστο για την αυστηρή περιγραφή των γεγονότων⁽¹⁾. Το άτομο για την θεωρία των κβάντων είναι μια μικρή περιοχή του χωροχρόνου, μέσα στην οποία είναι συγκεντρωμένο ένα ποσό ενέργειας, το οποίο αυξάνει με την εκ των έξω απορρόφηση ενέργειας και ελαττώνεται με την έκπομπή ακτινοβολίας. Ένα σύνολο ατόμων παραμένει άδωρο με όποιονδήποτε τρόπο, αν δεν γίνει κάποια μεταβολή της ενέργειας σε όρισμένα άτομα του συνόλου. Μόνο οι μεταβολές ενέργειας παρέχουν τη δυνατότητα για παρατήρηση: Η κατάσταση μέσα στο άτομο, όπου δεν διαπιστώνεται μεταβολή της ενέργειάς του, είναι άγνωστη. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε, είναι εικασίες, που από τη φύση τους έχουν περιορισμένο κύρος.

Από την μελέτη των μεταβολών της ενεργειακής κατάστασης του ατόμου από ένα επίπεδο σε άλλο έχουν προσδιοριστεί κανόνες, οι οποίοι δεν είναι ικανοί να καθορίσουν το τί θα συμβεί σ' ένα άτομο ανάμεσα σε πολλά ενδεχόμενα. Έτσι γίνεται φανερό πώς όχι μόνο η εκδήλωση της ύλης, αλλά και αυτή η ύπαρξή της δεν είναι βεβαία, αλλά εκφράζεται με συναρτήσεις πιθανοτήτων. Οι νόμοι που διατυπώνονται για τα γεγονότα ενός πλήθους ατόμων, δεν είναι αιτιοκρατικοί, αλλά εκφράζουν ένα στατιστικό ντετερμινισμό, γιατί οι περιορισμοί αναφέρονται στο σύνολο, ενώ το άτομο έχει πάντοτε ένα περιθώριο ελευθέρης επιλογής. Το γεγονός αυτό είναι ικανό να συντηρεί την αιτιοκρατία μέσα στο μακρόκοσμο, δηλαδή στον διαισθητικό μας χωρό-χρονο. Αυτό όμως δεν σημαίνει, πώς η δομή και η λειτουργία του κόσμου κυριαρχείται από μια αιτιοκρατική διαδοχή. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις που επικρατούν στη νεώτερη φυσική, μπορούμε να καταλήξουμε στα παρακάτω συνοπτικά συμπεράσματα:

1) Δεν έχουμε καμμία απόδειξη ή ένδειξη, που να μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι υπάρχει κάτι, σαν αυτό που λέμε ύλη, το οποίο αποτελείται από άτομα σκληρά και κινούμενα μέσα στο χώρο.

2) Υπάρχει ένα σύμπλεγμα από συμβάντα μέσα στον τετραδιάστατο χωρό-χρονο και κάτι που λέγεται «ενέργεια», το οποίο, ενώ στο σύνολό του ποσοτικά είναι σταθερό, ή κατανομή του μεταβάλλεται συνεχώς.

(1) Αρχή της άβεβαιότητας.

3) Ἡ ἐνέργεια ἔχει πολλές διαφορετικές μορφές καὶ μερικές ἀπὸ αὐτὲς μποροῦν νὰ δημιουργήσουν χαρακτηρὲς σὲ περιοχές, οἱ ὁποῖοι γιὰ τὴν κοινὴ νόηση δικαιολογοῦν τὴν ὑπαρξὴ ὕλης. Ἀντιθέτως ὑπάρχουν μορφές ἐνέργειας, ὅπως τὸ φῶς, ποὺ ἡ παρουσία τους δὲν ἐπιτρέπει τὴν θεώρησιν ὕλης.

4) Οἱ κανόνες, ποὺ διέπουν τὶς μεταβολὲς στὴν κατανομὴ τῆς ἐνέργειας καὶ τὶς ἀλλαγές της ἀπὸ τὴν μιὰ μορφή στὴν ἄλλη, προσδιορίζουν μὲ ἀρκετὴ ἀκρίβεια τὰ ἐκτεταμένα φαινόμενα σὲ ἐπίπεδο πρακτικῶν ἐφαρμογῶν. Ἀντίθετα τὰ συμβάντα μέσα στὴν περιοχὴ ποὺ καθορίζεται ἀπὸ τὸ μεμονωμένο ἄτομο, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθοριστοῦν μὲ ἀκρίβεια.

5) Μέσα στὸ χῶρο τοῦ ἀτόμου, ἂν δοθοῦν οἱ ἀρχικὲς συνθήκες, μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε μὲ τὴν βοήθεια φυσικῶν νόμων ἕνα πλῆθος συμβάντων, καὶ μάλιστα γιὰ κάθε ἕνα ἐξ αὐτῶν νὰ καθορίσουμε τὴν πιθανότητα πραγματοποίησής του.

Τὰ προηγούμενα συμπεράσματα δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ στοχαστοῦμε μιὰ δομὴ τοῦ κόσμου ἀπὸ σταθερὴ καὶ νεκρὴ ὕλη. Ἀντίθετα, φαίνεται πῶς ὁ κόσμος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς, συνεχῶς συντίθεται ἀπὸ συμβάντα ποὺ συνειδητοποιοῦνται μὲ τὴν βοήθεια πιθανῶν θεωρητικῶν σχημάτων. Συγκεκριμένα, ἡ ἔννοια τοῦ υλικοῦ κόσμου, ἐνῶ ξεκίνησε δικαίολογημένα σὰν σύνολο σταθερῶν ιδιοτήτων, κατέληξε σὲ συμπλέγματα πιθανῶν συμβάντων.

* * *

Μετὰ ἀπὸ τὴ σύντομη μελέτη τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξης τῆς ἔννοιας τῆς ὕλης πρέπει νὰ κάνουμε κατὰ ἀνάλογο καὶ γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ πνεύματος. Τὸ πνευματικὸ συνήθως ὀρίζεται ἀπὸ τὸν κοινὸ ἄνθρωπο σὰν ἄρνηση τοῦ υλικοῦ, δηλαδὴ τὸ πνεῦμα δὲν ἔχει καμμιά ιδιότητα ἀπὸ αὐτὲς ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ὕλη, ἀλλὰ οἱ ιδιότητές του εἶναι ἀπόλυτα συνδεδεμένες μὲ τὴν νόηση καὶ μὲ ὅ,τι ἄλλο ἔχει σχέση μὲ αὐτήν. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὁ ἄνθρωπος δεχόνταν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ξεχωριστῆς «οὐσίας», τὴν ὁποία ὀρισε «πνευματικὴ». Ἀμέσως, γεννιοῦνται τὰ ἐρωτήματα:

α) Ὑπάρχει πράγματι αὐτὴ ἡ πνευματικὴ οὐσία καὶ πῶς τὴν ἐννοοῦμε;

β) Ποιὲς εἶναι οἱ ἐκδηλώσεις ποὺ τὴν χαρακτηρίζουν;

γ) Μποροῦμε νὰ ξεχωρίσουμε τὴν πνευματικὴ οὐσία ἀπὸ τὴν ὕλικὴ καὶ πῶς;

Ἄν περιορισθοῦμε στὸ χῶρο τῆς ἐπιστήμης, εἴμαστε ἀποχρεωμένοι νὰ θεωρήσουμε ὅτι οἱ πνευματικὲς ἐκδηλώσεις παρουσιάζονται κυρίως στοὺς ζωντανοὺς ὁργανισμούς. Ἡ ζῶσα ὕλη διαφέρει ἀπὸ τὴν νεκρὴ στὴ χημικὴ τῆς σύνθεσης καὶ ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ μεταμορφώνει διαφορετικὴ ὕλη, σὲ ὕλη τῆς ἴδιας χημικῆς σύνθεσης μὲ τὸν ἑαυτὸν της, πράγμα ποὺ ἡ ἐπιστὴμη δὲν κατόρθωσε νὰ πραγματοποιήσει, δηλαδὴ σὲ κανένα ἐπιστημονικὸ ἐργαστήριον δὲν μετατρέπεται νεκρὰ ὕλη σὲ ζῶσα. Ἡ πρώτη βασικὴ ιδιότητα τῆς ζωντανῆς ὕλης, ποὺ χαρακτηρίζεται σὰν πνευματικὴ, εἶναι ἡ μνήμη, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μὲ τὴν διαμόρφωση συνθηκῶν. Προτοῦ προχωρήσουμε στὴν μελέτη τῆς πνευματικῆς ἐκδηλώσεως, πρέπει νὰ καθορίσουμε τί ἐννοοῦμε μὲ τὸν ὅρο «συνήθεια τῆς ζωντανῆς ὕλης». Τὰ φαινόμενα ποὺ καθορίζουν τὸν ὅρο «συνήθεια τῆς ζωῆς ὕλης» ἐκδηλώνονται ἐναργέστερα στὰ ἀνώτερα θηλαστικὰ καὶ περιγράφονται ἀπὸ τὴν βασικὴ ἀρχὴ τῶν ἐξηρημένων ἀντανεκλαστικῶν τοῦ Παυλῶφ, ἡ ὁποία διατυπώνεται ὡς ἑξῆς: "Ἐνα ἐρεθισμὸς E1 προκαλεῖ μιὰ φυσιολογικὴ ἀντίδραση A σ' ἕνα ζῶον. Ἄν συγχρόνως μὲ τὸν ἐρεθισμὸ E1 τὸ ζῶον ὑποστῇ ἕναν ἄλλο ἄσχετο ἐρεθισμὸ E2 καὶ τὸ πείραμα ἐπαναλαμβάνεται συχνὰ καὶ γιὰ ἀρκετὸ χρόνο, τότε ὁ ἐρεθισμὸς E2 προκαλεῖ τὴν ἀντίδραση A στὸ ζῶον χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ ἐρεθισμοῦ E1.

Ἡ ἐκγύμναση τῶν κατοικιδίων ζῶων στηρίζεται στὴν προηγούμενη ἀρχή. Πειράματα ποὺ ἔγιναν, ἀπέδειξαν πῶς καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἐκμάθησης βασιζέται στὴν ἴδια ἀρχή.

Π.χ., ή γνώση του ένάρθρου λόγου είναι ζήτημα διαμόρφωσης συνηθείας. Πράγματι στο ήκουσμα τών λέξεων λειτουργεί ή άρχή του Παυλώφ. "Όταν κάποιος φωνάζει «σεισμός!», αισθανόμαστε τόν σεισμό, άνεξάρτητα από τὸ ίδιο τὸ γεγονός. 'Από αυτές τις παρατηρήσεις μπορούμε νά πούμε πώς ή μνήμη είναι ένα είδος συνήθειας και ή μάθηση συνίσταται από ένα πλήθος συνηθειών.

Χωρίς νά έχουμε τὸ κύρος μιᾶς απόδειξης, μπορούμε νά ισχυριστούμε, ὅτι ὁλόκληρη ἡ διαδικασία τῆς μνήμης και ἐκμάθησης είναι υπόθεση φυσιολογίας με κάποιο είδος νομοτέλειας. Ἡ μελέτη τῆς εκπαίδευσης γίνεται πιὸ συγκεκριμένη και πειραματική, γιατί συνεχῶς ἐπεκτείνεται ή περιοχή τῆς συνήθειας σὲ βάρος τών πνευματικῶν φαινομένων, πού ἔχουν αἰτιολογική αυτονομία. "Ένας φορέας συνειδήσεως δέχεται πληροφορίες, τις ὁποῖες συνήθως κατατάσσει σὲ δύο κατηγορίες: σ' αυτές πού ἔρχονται από τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο με τὴν βοήθειά τών αἰσθήσεων και σ' αυτές πού αἰσθάνεται ὡς γεγονότα ἐσωτερικά. Δηλαδή ἔχουμε τις «ἐξωτερικὲς αἰσθήσεις» και τὴν «ἐσωτερική αἴσθηση». Αὐτή ή διάκριση ἴσως είναι τεχνητή, γιατί είναι εὐκολο νά βρούμε τόσα κοινά χαρακτηριστικά, ὥστε νά είναι δικαιολογημένη ή ταύτιση τῆς φύσης τών γνώσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου με τὴν ἐνδοσκόπηση, δηλαδή τὴν συνειδητοποίηση ἐσωτερικῶν συμβάντων. Πράγματι, ἂν δεχθούμε ἐξωτερικὸ ὀπτικὸ ἐρεθισμό ἀπὸ ένα φωτεινὸ ἀντικείμενο, ὁ ἐρεθισμὸς διὰ μέσου τοῦ ὀφθαλμοῦ και τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου καταλήγει σὲ ὀρισμένο κέντρο τοῦ ἐγκεφάλου, και τότε ἔχουμε τὴν αἴσθηση τοῦ φωτεινοῦ ἀντικειμένου. "Αν υποθέσουμε ὅτι ἐρεθίζουμε τὸ ὀπτικὸ νεῦρο με τὸν ἴδιο τρόπο πού ἐρεθίζεται ἀπὸ τὰ φωτόνια, πὺὸ ἐκπέμπονται ἀπὸ τὸ φωτεινὸ ἀντικείμενο, ἀλλὰ με διαφορετικὸ μέσο, τότε θὰ ἔχουμε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν αἴσθηση τοῦ ἰδίου φωτεινοῦ ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖο προφανῶς δὲν ἀτενίζουμε. "Ας θεωρήσουμε τώρα ένα ἐσωτερικὸ ἐρεθισμό, π.χ. ένα πόνο, τότε αὐτὸς ὁ ἐρεθισμὸς θὰ καταλήξει σὲ κάποιο κέντρο τοῦ ἐγκεφάλου, γιὰ νά ἐντοπίσουμε τὴν αἴσθηση τοῦ πόνου. "Ετσι γίνεται φανερό ὅτι τὰ αἰσθήματα και πολὺ περισσότερο ή συνείδηση, ή ὁποία είναι πολυπλοκότερο γεγονός, είναι τῆς ἴδιας ἐσωτερικῆς φύσης, δηλαδή ὅλοι οἱ ἐρεθισμοί, ἐσωτερικοί ἢ ἐξωτερικοί, καταλήγουν σὲ κοινή ἐσωτερική διαδικασία, ή ὁποία μόνο στὴν τελευταία τῆς φάση παραμένει ἄγνωστη, σὰν ἐπιστημονική γνώση. Μπορούμε νά συμπεράνουμε, ὅτι τόσο ή ἐνδοσκόπηση ὅσο και ή συλλογή πληροφοριῶν ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο καταλήγουν σὲ κοινή διαδικασία συνειδητοποίησης, τῆς ὁποίας τὸ γνωστὸ μέρος ἀποτελεῖται ἀπὸ φυσιολογικά φαινόμενα, τών ὁποίων τὰ συμπληρώματα δὲν είναι ὑποχρεωτικά τῆς ἴδιας φύσης με τ' ἀρχικά. "Αν δεχθούμε ὅτι ή διαδικασία τῆς συνειδητοποίησης ἔχει τὰ ἴδια αἷτια σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή της, δηλαδή ή μεταφορά τών ἐρεθισμῶν και ή ἀναγνώρισή τους ἔχουν τὴν ἴδια αἰτιολογική σχέση, τότε προφανῶς ὁλόκληρο τὸ φαινόμενο τῆς συνείδησης είναι φυσιολογικό.

Προτὺ προχωρήσουμε σὲ ὁποιοδήποτε φιλοσοφικὸ στοχασμό, είναι ἀπαραίτητο νά δοῦμε, ὅσο είναι δυνατόν ἐπιστημονικά, τὴν φύση τῆς νόησης. "Ο ὀρισμὸς τῆς νόησης γιὰ ὅσους δέχονται τὴν ὑπαρξή τῆς πνευματικῆς οὐσίας ταυτίζεται με ένα μέρος τών ἐκδηλώσεών της, δηλαδή μόνον οἱ φορεῖς πνευματικῆς οὐσίας ἔχουν τὴν δυνατότητα νά διανοοῦνται. "Ένας ὀρισμὸς σὰν τὸν προηγούμενο είναι μεταφυσικός, και, ὡς ἄριστος, ἀντιεπιστημονικός. Ἡ ἄποψη αὐτή δὲν είναι πρωτόγονη, γιατί πέρασε ἀπὸ τὸν "Ορφισμό στὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα και πῆρε τὴν ὀριστική της μορφή στὴ χριστιανική θεολογία. "Επειδὴ ή ἐπιστήμη θυσιάζει τὴν γενικότητα γιὰ χάρη τοῦ συγκεκριμένου, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά δεχθούμε ένα ὀρισμὸ πού περιγράφει και καθορίζει τὴν συμπεριφορά τοῦ ἑλλόγου ὄντος. Μπορούμε νά δεχθούμε ὡς νοημοσύνη τὴν ἱκανότητα ἐνὸς ὄντος νά προσαρμόζεται κατάλληλα σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο — και ὅσο μεγαλύτερη είναι ή προσαρμολοστικότητα του, τόσο καλύτερη είναι ή νοημοσύνη του. Βεβαίως, αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς παρ' ὅλη τὴν γενικότητά του είναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε μεταφυσικὸ στοιχείο, ἀλλὰ και τόσο συγκεκριμένος, ὥστε νά μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἐπιστημονικός. Οἱ φιλόσοφοι και ἰδίως οἱ

θεολόγοι με κανέναν τρόπο δεν περιορίζουν την νόηση στη συμπεριφορά του φορέως της, και μάλιστα στην ικανότητα προσαρμογής του στο περιβάλλον, γιατί έχουν πολύ περισσότερες απαιτήσεις, οι οποίες δεν περιγράφονται επιστημονικώς. Θα δεχθούμε τον προηγούμενο όρισμό, για να εξηγήσουμε όρισμένες πνευματικές εκδηλώσεις με τρόπο επιστημονικό και ανεξάρτητο από κάθε μεταφυσική υπόθεση.

Κατ' αρχήν πρέπει να προσδιορίσουμε και να αναλύσουμε συντόμως τους βασικούς παράγοντες που συνθέτουν την νοημοσύνη, όπως την όρισαμε:

1) Ένδοσκόπηση και εξωτερικές αίσθήσεις:

Επειδή την έσωτερική αίσθηση, όπως εξηγήσαμε, μπορούμε να την θεωρήσουμε στην ίδια κατηγορία με τις εξωτερικές αίσθήσεις, θα περιοριστούμε στη θεώρηση της αίσθησης χωρίς καμιά διάκριση. Οι αίσθήσεις είναι κοινό γνώρισμα των ανθρώπων και των ζώων, και συνθέτουν την ικανότητα που έχουν οι ζώντες οργανισμοί να συγκεντρώνουν πληροφορίες. Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η σύγχρονη τεχνολογία κατασκεύασε συστήματα, τα οποία διαθέτουν αίσθηση, που σε ειδικές περιπτώσεις υπερέχει και αυτής της ανθρώπινης: Π.χ., τα ηλεκτρονικά συστήματα που μπορούν να συλλαμβάνουν συγκεκριμένα μηνύματα, για τα οποία η ανθρώπινη αίσθηση είναι άκατάλληλη. Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ένα πλάσμα είναι νοήμον, όταν μπορεί να παίρνει πληροφορίες — και όσο περισσότερες συλλέγει τόσο ενισχύει την νοημοσύνη του.

2) Ικανότητα διατήρησης δεδομένων:

Ένα πλάσμα, για να είναι νοήμον, πρέπει να έχει την δυνατότητα να αποθηκεύει πληροφορίες, τις οποίες να μπορεί να χρησιμοποιήσει, για να ενισχύσει την ικανότητα που έχει να προσαρμοστεί στο περιβάλλον. Από τους κατώτερους ζώντες οργανισμούς μέχρι και τον άνθρωπο διαπιστώνουμε μία κλιμάκωση της δυνατότητας διατήρησης δεδομένων που εξασφαλίζουν την προσαρμοστικότητα των όντων στις συνθήκες ζωής. Τα υψηλής τεχνολογίας συστήματα διαθέτουν με μεγάλη επιτυχία μηχανισμούς που αλλάζουν την συμπεριφορά τους, ανάλογα με τους έρεθισμούς που δέχονται και τις πληροφορίες τις οποίες έχουν αποθηκεύσει, δηλαδή έχει επιτευχθεί τεχνολογικά αυτό που συμβαίνει στους ζώντες οργανισμούς: να μεταβάλλουν τη συμπεριφορά τους σύμφωνα με τις εμπειρίες τις οποίες αποκτούν στη ζωή τους.

3) Ταχύτητα επεξεργασίας πληροφοριών:

Όσο ταχύτερη γίνεται ή επεξεργασία των ερεθισμών σε σχέση προς τις αποθηκευμένες πληροφορίες, τόσο γρηγορότερη γίνεται ή προσαρμογή στις αλλαγές του περιβάλλοντος και τόσο πιο εύελικτο είναι το υπόκειμενο στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Αυτή ή εργασία γίνεται στους ζώντες οργανισμούς με τους νευρώνες, ενώ στους υπολογιστές με τα μικροτρανζίστορ.

4) Ευελιξία του έγκεφάλου:

Ένα πλάσμα είναι νοήμον, στο βαθμό που διαθέτει προγράμματα, τα οποία ελέγχουν οποιοδήποτε σύστημα πληροφοριών και δημιουργούν νέα προγράμματα, όταν προκύπτει ανάγκη. "Ας υποθέσουμε ότι ένα ζώο είναι συνηθισμένο να βρίσκει την τροφή του σ' ένα όρισμένο μέρος Α. Αν αλλάζουμε την θέση της τροφής και την τοποθετήσουμε στο σημείο Β, τότε το ζώο που διαθέτει πνευματική ευελιξία θα αναζητήσει την τροφή του, την οποία θα βρει μετά από μία έρευνα στη θέση Β. Το ζώο, αν διαθέτει αρκετή ευελιξία, θα διαγράψει τότε το πρόγραμμα αναζήτησης της τροφής στο σημείο Α και θα το αντικαταστήσει με το πρόγραμμα που οδηγεί στη θέση Β. Πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχουν ηλεκτρονικοί εγκέφαλοι με πολύ μεγάλη ευελιξία, που μπορούν να τροποποιούν σημαντικό πλήθος προγραμμάτων με ικανοποιητική ταχύτητα. Τα εύφυη πλάσματα διακρίνονται όχι

μόνο για την ικανότητα να διορθώνουν ένα πρόγραμμα, αλλά και για την απλούστερη μετατροπή. Συγκεκριμένα, αν υπάρχουν περισσότερα του ενός διορθωτικά προγράμματα, ο εγκέφαλος διαθέτει πρόγραμμα, το οποίο οδηγεί στην καλύτερη επιλογή του διορθωτικού προγράμματος. Οι εξελεγμένοι ηλεκτρονικοί εγκέφαλοι έχουν πολύ αναπτυγμένο το σύστημα των διορθωτικών προγραμμάτων.

5) Ποικιλία προγραμμάτων:

Ένας από τους βασικότερους παράγοντες της νοημοσύνης είναι η ποικιλία και το πλήθος των προγραμμάτων, γιατί αποτελούν το κέντρο τελικής επεξεργασίας των πληροφοριών, το όποιον διαμορφώνει την συμπεριφορά του νοήμονος πλάσματος, είτε αυτό είναι ζώο είτε μηχανή.

Από την ανάλυση της νοημοσύνης που κάναμε, μπορούμε να πούμε πως η εύφυια είναι ένα άμάλγαμα διαφόρων ικανοτήτων, οι οποίες ενυπάρχουν στο νοήμον σύστημα, που κατά τη διάρκεια της ζωής του αποκτά εμπειρία, ή οποία εκφράζεται με την αύξηση του πλήθους των προγραμμάτων. Υπάρχουν πολλά και δύσκολα ερωτήματα, στα οποία δεν έχουμε επιστημονική απάντηση. Είναι απαραίτητο να αναφέρουμε ένα βασικό ερώτημα: Το σύνολο των δυνατοτήτων της ανθρώπινης νόησης μπορεί να είναι αποτέλεσμα προγραμμάτων, τα οποία εντυπώνονται στα διάφορα συστήματα του εγκεφάλου; Το μόνο επιστημονικό σχόλιο που μπορούμε να κάνουμε στο ερώτημα αυτό, είναι να συγκρίνουμε την ανθρώπινη νόηση με αυτή των μηχανών. Αν θεωρήσουμε μία μακροκλίμακα νοημοσύνης, και την μέση ανθρώπινη νόηση τοποθετήσουμε στη βαθμίδα 1.000.000, τότε το πιό νοήμον ηλεκτρονικό σύστημα με δυσκολία εύρίσκεται στη βαθμίδα των 3.000. Αυτή η σύγκριση ασφαλώς δεν μειώνει την πρακτική αξία των ηλεκτρονικών εγκεφάλων, γιατί οι εφαρμογές τους είναι τόσο εκτεταμένες, ώστε μπορούν να φέρουν μεγάλες αλλαγές στον τρόπο ζωής του ανθρώπου. Από την προηγούμενη σύγκριση όμως είμαστε υποχρεωμένοι να αναγνωρίσουμε πως ένα ελάχιστο μέρος της νοημοσύνης πέρασε στην τεχνολογική εμπειρία του ανθρώπου. Το ερώτημα είναι, αν οι δυνατότητες συμπεριφοράς του νοήμονος πλάσματος, οι οποίες προέρχονται από προγράμματα, αρκούν να συνθέσουν το σύνολο τόσο της νόησης όσο και άλλων εκδηλώσεων με αιτιολογική αυτονομία, οι οποίες θεωρούνται ως πνευματικές.

* * *

Από όσα εκθέσαμε, μπορούμε με αρκετή αυστηρότητα και επιστημονική συνείδηση να καταλήξουμε στα παρακάτω συμπεράσματα:

1) Η έννοια της ύλικης ουσίας δεν έχει κανένα νόημα, γιατί κατέληξε σε κάτι που μεταβάλλεται στον τετραδιάστατο χωρόχρονο και έχει πιθανοθεωρητικό λογικό σχήμα.

2) Η έννοια της πνευματικής ουσίας έχει τελείως παραμεριστεί στο σκοτεινό βάθος ορισμένων φαινομένων, που καλούνται πνευματικά.

3) Τόσο τα ύλικά όσο και τα πνευματικά φαινόμενα είναι συμβάντα, των οποίων η παρακολούθηση χάνεται μέσα στο άγνωστο.

4) Ο διαχωρισμός του πνευματικού και ύλικου γίνεται συνεχώς ασαφέστερος, όσο η επιστημονική μελέτη προχωρεί βαθύτερα στην ανάλυση των συμβάντων.

5) Τα πνευματικά γεγονότα προσφέρουν βεβαιότητα στα ύλικά, γιατί τα ύλικά τα συμπεραίνουμε, με την βοήθεια του λόγου, διακρίνοντας τα από τα πνευματικά γεγονότα, δηλαδή το κύρος του ύλικου αντλείται από την πίστη στο πνευματικό.

6) Δεν υπάρχουν λόγοι που επιβάλλουν την πίστη, πως ή ζωντανή ύλη υπακούει σε νόμους διαφορετικούς από εκείνους που διέπουν την νεκρή ύλη.

7) Υπάρχουν πνευματικά φαινόμενα που έχουν φυσική ύφή, ή οποία μελετάται επι-

στημονικῶς. Δὲν ὑπάρχουν ὁμως ἀπολύτως ἔγκυροι λόγοι, οἱ ὅποιοι νὰ δικαιολογοῦν τὴν πίστη, πῶς οἱ φυσικοὶ νόμοι ἐλέγχουν τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ.

* * *

Ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν ὑλιστῶν πῶς ἡ πνευματικὴ ἐκδήλωση εἶναι καρπὸς τῆς ὀργανώμενης ὕλης, ἡ ὁποία ἐλέγχεται ἀπὸ φυσικοὺς νόμους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὀρθότητά του, εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀναπόδεικτος. Πρέπει ὁμως, νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πνευματικὰ φαινόμενα ποὺ νὰ εἶναι ἀποσυνδεδεμένα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ καλοῦμε ὑλικὸ κόσμον. Ἐπειδὴ ὁ ὑλικὸς κόσμος, ὅπως εἶδαμε, καταλήγει σὲ συμβάντα ποὺ δὲν διατηροῦν τοὺς βασικοὺς χαρακτῆρες ποὺ συνθέτουν, σύμφωνα μὲ τὴν κοινὴ νόηση, τὴν ἔννοια τῆς ὕλης, γίνεται φανερὸ πῶς ἡ διάκριση τοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὸ πνευματικὸ εἶναι ἀνύπαρκτη ἢ τουλάχιστον ἐπιστημονικῶς ἀβάσιμη. Τελειώνοντας τὸ ἄρθρον αὐτό, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ στοχαστεῖ, πῶς οἱ ἐπιστῆμες τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς ὁδηγοῦνται σὲ μιὰ ἐνότητα, ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὴν πνευματικὴ καὶ ὑλικὴ οὐσία.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΜΑΡΜΑΤΣΟΥΡΗΣ

Ἀνεξήγητη ὁμοιότητα

*Μακροχρόνιες παρατηρήσεις
αὐτομάτων ὀργάνων
παρακολουθήσεως,
ἀναλύσεως
καὶ ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων,
ἐγκατεστημένων στὸν διαθέτοντα βιομάζα
πλανήτη Τρία τοῦ ἀστέρα Σόλ
διαπιστώνουν ὁμοιότητα
στὴν ἀνεξήγητη συμπεριφορὰ
μεταξὺ
ἀρκτικῶν τρωκτικῶν,
ἀποκαλουμένων «λέμμος»,
πραγματοποιούντων κατὰ καιροὺς
μαζικὰς αὐτοκτονίες διὰ πνιγμοῦ
καὶ μικρῆς - σήμερα - ὁμάδας
ἀπ' τὸ κυρίαρχο εἶδος τοῦ πλανήτη
περιορισμένης — τοὺς τελευταίους χρόνους —
στὸ Νοτιοανατολικὸ ἄκρον
Ἡπείρου καλουμένης «Εὐρώπη».
Ἡ ὁμάδα αὕτη
παρουσιάζει, κατὰ καιροὺς,
τάσεις αὐτοκαταστροφῆς,
παρὰ τίς ἐξακριβωμένες
ἀξιόλογες ἱκανότητες
τῶν ἀτόμων τῆς
καὶ τὸν ὑψηλὸ δείκτη
νοήσεώς τους.*

‘Ο Ίνκα

Βράδυ στis ὄχθες τῆς λίμνης Τιτικάκα, τῆς λίμνης τοῦ θανάτου, πού θά μᾶς δεχτεῖ ὅλους κάποτε. Βρισκόμαστε στὰ πιδ ὁμορφα καλοκαιρινὰ ἀνάκτορα, χτισμένα γιὰ τὸν πατέρα μου, τὸν Αὐτοκράτορα, κλειδωμένα στὴ φιλικὴ ἀγκαλιὰ τῶν βουνῶν ἀνάμεσα σὲ ἄλση καὶ δροσερὰ περιβόλια, πού ἡ μεθυστικὴ εὐωδιὰ τοὺς ἀποκοίμιζε τίς αἰσθήσεις σὲ ἡδονικὴ ἀνάπαυση· τὰ περισσότερα φυτεμένα ἀπ’ τὸν ἴδιο τὸν πατέρα μου. Κάτω ἀπὸ τὸ σελάγισμα τῶν ἀστεριῶν ὅλα ἦτανε εἰρηνικά, μακριὰ ἀπὸ τὸν πυρετὸ τῆς μάχης, πού τόσο μισοῦσα, μὰ τόσο πολὺ γνώρισα. Μονάχοι οἱ δύο μας. ‘Ο οὐρανὸς σιμᾷ στὴ γῆ: μὲ τὰ φθονερά του χέρια λὲς καὶ θάκοβε κανεὶς σὰν ἀσπρολούλουδα τ’ ἀστέρια.

«Φυσάει ἄνεμος», σοῦ εἶπα.

«‘Ο ἄνεμος φυσάει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μας», μοῦ ψιθύρισε. «‘Ωραῖος στίχος γιὰ ποίημα».

«Ένα ποίημα “Ὀλλαντάυ”»! ἀναφώνησα. ‘Απὸ τὸν τίτλο τοῦ ἔργου πού κατάγραφα μὲ κιποὺ γιὰ ἕναν ἀνδρεῖο στρατηγὸ χαμηλῆς καταγωγῆς, πού ὁ πατέρας μου τιμῶρησε σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους, ἐπειδὴ ἔρωτεύτηκε σὰν καὶ μένα μιὰ πριγκήπισσα, πού τὸ ὄνομά της σήμαινε «Εὐτυχισμένο Ἀστρο». Καὶ πού ἐγὼ ἀργότερα συγχώρησα χαρίζοντάς του τὴ ζωὴ, τὴν ἀγάπη του καὶ τὴν ἀντιβασιλεία τοῦ Κοῦσκο, ἀρχίζοντας μιὰ καινούργια ἐποχὴ, ἐξορίζοντας τὴ λύπη κι ἀνανεώνοντας τὴ χαρά. ‘Αλλὰ αὐτὰ ἐγιναν πολὺ μετὰ.

Σήμερα ὅμως τὰ ψυχρά μου χεῖλη διψοῦσαν γιὰ τὰ χεῖλη σου, παρὰ γιὰ τὴν ἀστραφτερὴ *κίκα*, πού βρισκόταν πλάι μου. ‘Αλλὰ δὲν τολμοῦσαν ν’ ἀγγίξουν οὔτε τὰ μπλε - σκοῦρα σου μαλλιά, μακριὰ κι ἀρωματισμένα μὲ μύρα, πού πολλοὶ γενναῖοι πολεμιστὲς πέθαναν, γιὰ νὰ τὰ φέρουν ἀπὸ τὴ χώρα τοῦ μεγάλου ποταμοῦ. Δὲν μπορούσα νὰ σὲ φιλήσω, ὅπως ἡ καρδιά σου μοῦ τὸ ζήτηγε. Γιατί ἦσουν ἡ Πριγκήπισσα τοῦ θρόνου, καὶ ὅποιος σὲ παντρευότανε θά φοροῦσε τὰ φτερά τοῦ *κορακουένκε*, σύμβολου τῆς ἐξουσίας τῶν Ίνκας... ‘Ὁμως ἡ

ψυχὴ μου σὲ λαχταροῦσε περισσότερο ἀπ’ ὅ,τι τὸν ἰδρῶτα τοῦ ἡλίου ἢ τὰ δάκρυα τῆς σελήνης, τὸ χρυσάφι καὶ τὸ ἀσήμι τῆς Αὐτοκρατορίας μας, τῶν Τεσσάρων Τετάρτων τοῦ Κόσμου.

Σοῦδειχνα τοὺς κατανυκτικούς ἀστερισμοὺς πάνω στὸ στερέωμα ἐξηγώντας σου τὰ ὀνόματά τους. Σοῦλεγα:

«Δὲς πόσο θολοὶ εἶναι!».

Νόμιζες πὼς εἶχα μεθύσει, καὶ καθὼς καθόσουνα δίπλα μου, κόλλησες γυρίζοντας τὸ σῶμα σου στὸ δικό μου. Δὲν εἶχα μεθύσει, κι ἄς εἶχα πιεῖ πάρα πολὺ. Κοιτοῦσα σὰ μαγεμένος τὰ κατάμαυρα κύματα μπρὸς ἀπ’ τὸ ἀνάκτορο, μόλις νὰ διακρίνονται μὲ τὴν ἀστροφεγγιά, καὶ πνιγόμενα μέσα τους. Μιὰ γλυκεῖα λιποθυμία μὲ κυρίεψε, σὰν ἐβαλες τὸ χέρι σου στὸν ὦμο μου. Μοῦ πέρασες ἕνα χρυσαφένιο στεφάνι στὸ κεφάλι μου, καὶ ἀνατρίχιασα. Δὲν ἤθελα νὰ σταματήσει ποτὲ ἡ στιγμὴ αὐτὴ, γιατί ἄξιζε μιὰ δολόκληρη ζωὴ. Μοῦ μίλησες:

«‘Ασε τὸν κόσμον ἔξω, ἀγαπημένε! Αὐτὸ πού μετράει εἶν’ ἡ ἀγάπη μας, κ’ ἡ ὥρα τοῦ τη φτιαγμένη γιὰ ἐκεῖνην. Στὴν καρδιά τοῦ διάφανου κρύσταλλου τῆς ἀγάπης δὲν ὑπάρχει οὔτε ἀπάντηση, οὔτε ἐρώτηση. Θὰ γίνεις αὐτοκράτορας τῶν Ίνκας, καὶ ἐγὼ θὰ εἶμαι τὸ ὑποπόδιόν σου...!».

«‘Ο ἄνθρωπος πού θὰ σὲ χρησιμοποιοῦσε σὰν ὑποπόδιο, δὲ θὰ εἶναι κατάλληλος νὰ κυβερνήσει τοὺς Ίνκας», χαμογέλασα. Καὶ ἀκούμπησα τὸ χέρι μου στὸ ἀπαλὸ σου μάγουλο, σὰ μισοζαλισμένος πού προσπαθεῖ νὰ κρατηθεῖ, ζητώντας τὸ ἡλιοχάραμα ποτὲ νὰ μὴ φανεῖ.

‘Εγὼ, ὁ Τούπα Ίνκα Γιουπάνκι — «Αὐτὸς πού Δὲν Ξεχνιέται» — εἶχα τὴν τύχη στοὺς κήπους τοῦ κλεισμένου γιὰ πάντα πιά παλατιοῦ τῶν Ἀνδεων, μιὰ νύχτα χωρίς φεγγάρι, νὰ μὲ ἀγκαλιάσει ἡ γοητευτικὴ ἀδερφή μου, ‘Ορεχόνα.

‘Η ζωὴ μας μετὰ κύλησε γεμάτη ἀπὸ τίς φωτεινὲς ἀχτίδες τοῦ Βираκότσα, πάνω στὸ θρόνο τοῦ Σακσαουαμάν ἢ πάνω στὶς ἀχραντες κορφὲς τοῦ Μάκτσου - Πίκτσου...

ΓΡΗΓ. ΦΙΛ. ΚΩΣΤΑΡΑΣ

(του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν)

Ἡ ἰδέα τῆς Διαλεκτικῆς καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῆς Ἰδέας

«ὁ μὲν γάρ συνοπτικός διαλεκτικός, ὁ δὲ μὴ οὐ·
διότι ὁ μὲν ἰκανὸς νὰ διαβλέπει τὶς ἀντιθέσεις εἶναι δια-
λεκτικός, ὁ δὲ μὴ ἰκανὸς δὲν εἶναι διαλεκτικός»¹.

Πλάτων

1. Τὰ ἱστορικὰ θεμέλια τῆς Διαλεκτικῆς

Ἡ Διαλεκτικὴ ὡς λέξη, ὡς τρόπος συνομιλίας, ὡς δρόμος ἔρευνας, ὡς μέθοδος ἐρ-
μηνείας τῶν φαινομένων καὶ ὡς ἰδέα, ὡς σύλληψη εἶναι δημιούργημα καὶ κατόρθωμα τοῦ
ἀρχαίου ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ. Τὸ ὁποῖον ἀντιμετώπισαν μὲ γόνιμο ἐρευνητικὸ σεβασμὸ
οἱ ὕστεροι πνευματικοὶ αἰῶνες, ἂν βέβαια ἐξαιρεθοῦν ὅσοι, «ζηλώσαντες» πρωτοτυπία, ὀ-
δήγησαν σὲ οἰκτρὴ παραμόρφωση τὴν ἔννοια, τὸν σκοπὸ καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς δυνατό-
τητες τῆς Διαλεκτικῆς.

Ὁ Πλάτων εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς φιλοσοφίας ὡς Διαλεκτικῆς ἢ τῆς διαλεκτικῆς Φι-
λοσοφίας. Ἔτσι ὅλοι οἱ μεταγενέστεροι ἐπιθετικοὶ προσδιορισμοὶ τῆς σημαίνουν κατὰ
βάθος τὸ εἶδος τῆς φιλοσοφίας τῶν διαφόρων στοχαστῶν καὶ τὸν κοσμοθεωρητικὸ προ-
σανατολισμὸ τους: μεταφυσικὴ διαλεκτικὴ, ἐμπειρικὴ, θεωρητικὴ, κριτικὴ, ἀντικειμενικὴ
ἢ πραγματοκρατικὴ, ἰδεαλιστικὴ, ματεριαλιστικὴ ἢ ὕλιστικὴ, ὑπαρξιακὴ Διαλεκτικὴ εἶναι
χαρακτηρισμοὶ καὶ διακρίσεις ποὺ πηγάζουν ἀπὸ βαθύτερες ὄντολογικὲς, γνωσιολογικὲς
καὶ ἀξιολογικὲς ἀντιλήψεις.

2. Λόγος καὶ Διαλεκτικὴ

Ἡ Διαλεκτικὴ εἶναι πρῶτιστα «διάλογος», «ἀντιλογία», «ἀντίφραση» καὶ ἔχει βαθύ-
τατη ἐσωτερικὴ σχέση μὲ τὴ γλῶσσα. Ὑπάρχει πάντοτε στὸ «λόγο» ὡς ὁμιλία καὶ στὸ
«λόγο» ὡς νόημα καὶ ὡς «συνείδηση». Στὴν συν-ομιλία ἐκφράζονται διάφορες ἀπόψεις,
ἀποκλίνουσες ἀξιολογικὲς κρίσεις, ποικίλες ἐνάντιες βαθμίδες κατανοήσεως. Κάθε συ-
ζήτηση ἔχει ἀπὸ φυσικοῦ τῆς ἐντασης, ἐνότητες τῶν ἀντιθέσεων. Ἔτσι ὁ ἐνάντιος λόγος γί-
νεται φιλοσοφικὸς διάλογος, οἱ ἀντιθέσεις περιορίζονται ἀμοιβαίᾳ καὶ ἐμπλουτίζονται, τὸ
εἶναι τοῦ ἐνὸς προκύπτει ἀπὸ τὸ ἕτερο τοῦ ἄλλου, ὁ Α μαθαίνει ἀπὸ τὸν Β καὶ ἀντιστρό-
φως:

“Ὅ,τι εἶναι, εἶναι μέσω τοῦ μὴ-εἶναι ἢ τοῦ ἄλλως-εἶναι τοῦ ἄλλου: Τὸ εἶναι γίγνεται, τὸ
Γίγνεσθαι εἶναι! Κατ’ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ Διαλεκτικὴ, ὀδηγούμενη καὶ ἀπὸ «τὰς ἀνατομὰς
καὶ τὰς διαιρέσεις»², σύμφωνα μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ ἀντίληψη, δηλ. ἀπὸ κατηγορίες ἢ βα-
σικὲς ἔννοιες, ἀποβαίνει ἡ ἀρχέγονη πηγή, ἡ πρωταρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας.
Δὲν ὑπάρχει ποτὲ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν «συνείδηση» ἡ Διαλεκτικὴ, διότι ἀποτελεῖ τὴν βα-
θυτέρη οὐσία τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως· εἶναι ἡ μεθοδικὴ ἐκφραση, ἐκδήλωση τοῦ συνει-
δέναι, πού, ἐνότητᾳ αὐτό, ἐκδιπλώνεται στὴν πολλότητα καὶ πολλαπλότητα τῶν περιοχῶν
καὶ τῶν φαινομένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ ἀποτυπώνει ἐκεῖ τὴν ὕφῃ του³.

*

Ἡ Διαλεκτικὴ, ἐπομένως, εἶναι ἀνθρώπινη δημιουργία καὶ ὄχι φυσικὴ γένεση· ὡς ὁ-
ρος τῆς ἀνθρώπινης ἐπικοινωνίας ἐκφράζει μιὰ διαγωγή, μιὰ διαδικασία. Ἡ ὁποία δὲν
μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὴ φύση, ἀλλὰ στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη, πού ὁμως εἶναι καὶ αὐτὴ ἀν-
θρώπινη δημιουργία καὶ δι’ αὐτὸ περιέχει διαλεκτικὲς ροπές, διαλεκτικὲς κινήσεις.

3. Ἀρχὲς τῆς σωκρατικῆς Διαλεκτικῆς

Γνώρισμα τῆς Διαλεκτικῆς ὡς διαλογικῆς λειτουργίας εἶναι ὅτι δρᾷ ἀπροϋπόθετα, ἐν

ἐλευθερία, δίχως προδικασίμο ἀποτέλεσμα. Τοῦτο καθιστᾷ ἀναγκαίαν μιᾶν ζωντανή συνάντηση καὶ ὑπογραμμίζει τὴ χρησιμότητα τῆς ἐπικοινωνίας. Μὲ τὸν Σωκράτη ἡ Διαλεκτικὴ ὡς τρόπος συνομιλίας καὶ ὡς δρόμος ἔρευνας γίνεται διαλεκτικὸς ἀγώνας μὲ τὸ ἀγνωστο καὶ θεωρεῖ τὴν πραγματικότητα ὡς συμπαγὴ ἐνότητα ἀντιθέσεων. Κανένας ἀπὸ τοὺς συνομιλητὲς δὲν εἶναι κάτοχος ἢ ἐξουσιαστής τῆς ἀλήθειας, εἶναι ἡ *πρώτη ἀρχή* τῆς σωκρατικῆς Διαλεκτικῆς. Ἡ ἀλήθεια δὲν πρόκειται νὰ παρασχεθεῖ ἔξωθεν, ἀλλὰ θὰ ἀναζητηθεῖ ἔσωθεν, εἶναι ἡ *δεύτερη ἀρχή*, γιατί τὸ συνειδέναι, ὁ λόγος ἀποτελεῖ πολλαπλὴ ἐνότητα καὶ ἔχει μέσα του ὅλα τὰ εἶδη τῶν αἰσθητῶν· εἶναι ἡ ἔδρα, ὁ τόπος τοῦ ὄντος. Ἡ *τρίτη ἀρχή* τῆς σωκρατικῆς Διαλεκτικῆς εἶναι ἡ ἐρώτηση γιὰ τὸ εἶδος τῶν ὄντων, ἡ ἐρώτηση «*τί ἐστίν*». Ἐρώτηση παρορμῶσα, ἐνθαρρύνουσα, ἀφυπνίζουσα, ἐκμαιεύουσα. Ἡ ἐρώτηση αὕτη εἶναι ἡ πρωταρχὴ τῶν συλλογισμῶν· ἀποτελεῖ τὴ βάση τοῦ σχηματισμοῦ, τοῦ ὁρισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐννοιῶν καὶ συνιστᾷ θεμέλιο γιὰ τὴν ὑπόθεση καὶ διαίρεση, ποῦ σημαίνει γιὰ τὴ διαδικασία ἐκείνη ποῦ εἶναι καὶ ἡ τέχνη τοῦ διαλεκτικοῦ⁴.

4. Μορφὲς καὶ λειτουργία τῆς Διαλεκτικῆς

Ἔτσι ἡ Διαλεκτικὴ γίνεται «*μέθοδος, ἀφ' ἧς δυνησόμεθα συλλογίζεσθαι περὶ παντός τοῦ προτεθέντος προβλήματος*»⁵, εἶναι δηλ. τρόπος λειτουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μὲ τὸν ὁποῖον ἐπιγνώσκει ἢ ὑπαρξῇ, ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος περιβάλλει τὸν ἀνθρώπο μὲ ἓνα ἔνδυμα πλανῶν, παρανοήσεων, κατ' ἐπίφασιν γνώσεων: Ὁ ἀνθρώπος δὲν γνωρίζει πράγματι, νομίζει ὅτι γνωρίζει. Ἐκεῖ ἀποβλέπει ἡ σωκρατικὴ Διαλεκτικὴ: στὴ γνώση τῆς ἀγνοίας μας, στὸ θρυμματισμὸ τῆς βεβαιότητάς γιὰ τὸν κόσμο, στὴν ἀντίληψη ὅτι εἴμαστε ὄντα «πεπλανημένα»· ἄρα ὑπάρχομε — *fallo dum sum*, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἰ. Αὐγουστίνου. Ἡ μόνη βεβαιότητα εἶναι ἡ ἀβεβαιότητά μας ὡς πρὸ τῆς γνωστικῆς μας δυνάμεις καὶ δυνατότητας.

Ἡ σωκρατικὴ Διαλεκτικὴ καὶ γενικὰ ἡ Διαλεκτικὴ ὡς διαλογικὴ, ὡς συζήτηση δὲν εἶναι ἀγὼν *ἀντιρρητικὴ* ἢ σκληρὴ καὶ ἐπιδεικτικὴ *ἐλεγκτικὴ*, ἀλλὰ *ἀναιρετικὴ*, *ἀπορητικὴ* καὶ *συνθετικὴ*. Ὡς ἀναιρετικὴ ἐξετάζει κριτικὰ τὰ θεμέλια τῶν ἐπιστημῶν, τῆς προϋποθέσεις, τὰ ἀξιώματα καὶ ἐλέγχει τὸν ὑποθετικὸ τους χαρακτήρα⁶. Ὡς ἀπορητικὴ ἡ Διαλεκτικὴ ἀποκαλύπτει τὴν ἀγνοία καὶ γεννᾷ τὴν ἀπορία καὶ ὡς συνθετικὴ συνάπτει σὲ ἐνότητα τὶς ἀντικείμενες ἀπόψεις καὶ πυροδοτεῖ ἀκατασίγαστα τὸ πάθος γιὰ γνώση⁷.

Ἡ ἀπορητικὴ Διαλεκτικὴ βρῖσκει ὅτι τὸ *πρόβλημα* ἔχει μιὰ προτεραιότητα ἀπέναντι στὴ *λύση*· ἡ συνθετικὴ ἐκτιμᾷ ὅτι ἡ λύση ἐνέχει τὴ μέγιστη σπουδαιότητα. Ὁ ἀπορητικὸς ἀπολυτοποιεῖ τὴν ἀδυναμία εὐρέσεως λύσεων, ἐνῶ ὁ συνθετικὸς τῆς γνήσεις ἀντινομίες. Ὅμως κάθε λύση δημιουργεῖ νέους προβληματισμοὺς καὶ κάθε πρόβλημα κρύβει μέσα του τὴ λύση⁸.

*

Συνοπτικά: Ἡ γνήσια Διαλεκτικὴ, ὅπως τὴν ἀνέπτυξε ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία, εἶναι μιὰ *κριτικὴ* ποῦ δὲν ἀφήνει τὸν ἀνθρώπο νὰ γίνει αἰχμάλωτος μιᾶς ἀπόψεως, μιᾶς αὐθεντίας ἢ ἐνὸς μεταφυσικοῦ συστήματος καὶ ἔτσι ὑπερασπίζει τὴν Ἐλευθερίαν τῆς σκέψεώς του· εἶναι αὐτοστοχασμός, αὐτογνώσις, πνευματικὴ μετριοφροσύνη ποῦ διακρίνει συγκρίνοντας καὶ συσχετίζει διακρίνοντας· *Αὕτη εἶναι ἡ ἰδέα τῆς Διαλεκτικῆς*.

5. Ἡ ἀντίθεση ὡς μητέρα καὶ τροφὸς τῆς Διαλεκτικῆς

Ἡ Διαλεκτικὴ δὲν ἐκπηδᾷ, δὲν πηγάζει, δὲν ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν ἔξω πραγματικότητα, ἀλλὰ *πορεύεται* πρὸς αὐτήν. Ἡ γενέθλια «γῆ» τῆς Διαλεκτικῆς εἶναι τὸ ἀνθρώπινο συνειδέναι, ὁ Νοῦς, ὁ Λόγος, τὸ Πνεῦμα ποῦ δὲν μένει στὸν ἑαυτό του ἀλλὰ σχετίζεται καὶ ἀνα-φέρεται συνεχῶς στὸν κόσμο. Θέλει νὰ δώσει μιὰ σταθερότητα καὶ μιὰ ἐνότητα στὸν πάντοτε μεταμορφούμενο Πρωτέα τῶν φαινομένων⁹, νὰ ἐγκαταστήσει ἓνα *βασίλειο λογι-*

κῆς τάξεως, νὰ κατανικήσει τὶς πλάνες καὶ ἄρει τὶς ἀντιφάσεις. Γιατὶ ἄλλοιῶς, δὲν ἐπιτυγχάνει ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση: ἓνα ξύλο εἶναι εἴτε εὐθὺ εἴτε στραβό· τὸ μέλι εἶναι ἢ γλυκὸ ἢ πικρό. Ὁμοίως καὶ τὰ δύο συγχρόνως. Ἡ νόηση δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεχθεῖ μιὰ τέτοια ἀντίφαση.

Ὁ Κάντ νομίζει ὅτι οἱ ἀντιφάσεις εἶναι ἀναπόφευκτες ὡς «ἀναπόδραστα» συνηρημένες μετὰ τὸ ἀνθρώπινο σκέπτεσθαι «σὰν φυσικὴ αὐταπάτη». Ὑπάρχουν μέσα στὴ φύση τῆς σκέψης καὶ ἀναδύονται μόλις αὐτὴ δρασκελίσῃ τὰ σύνορα τῆς ἐμπειρίας ὡς «ἀντινομίες»¹⁰. Ἡ μεταφυσικὴ Διαλεκτικὴ ἀναλαμβάνει τότε νὰ τὶς ἐπισημάνῃ καὶ νὰ τὶς περιγράψῃ ὡς «ἄπλεις φαντασιώσεις», «παραλογισμούς», «ἀπάτες», «ἄγονο δογματισμό». Ὁ Ἑγελος, ἀντιθέτως, θεωρεῖ ὅτι ἡ γονιμότητα τοῦ ἀνθρώπινου λόγου ἐγκτεῖται στὸ ὅτι ἀντιφάσκει αὐτὸς μετὰ τὸν ἑαυτοῦ, στὸ ὅτι λειτουργεῖ μετὰ ἀντιφάσεις καὶ ἀντινομίας, διότι ἔτσι ἀκριβῶς ἐκπτύσσεται ὁ λόγος. Ἡ ἐκπτυξὴ αὐτὴ γίνεται διαλεκτικὰ στὸ ρυθμὸ ἐνὸς τριαδικοῦ βηματισμοῦ: ἀπὸ μιὰ θεσὴ σὲ μιὰ ἀντίθεση καὶ τέλος σὲ μιὰ σύνθεση. Ἡ ἴδια διαδικασία ἐπαναλαμβάνεται σὲ ἓνα ὑψηλότερο ἐξελικτικὸ ἐπίπεδο καὶ ἡ δημιουργικὴ ἀνάδυση, ἡ διαλεκτικὴ πρόοδος συνεχίζεται¹¹.

Ἡ Διαλεκτικὴ γίνεται, τώρα, ἡ μέθοδος κατανόησεως τῶν φαινομένων, μιᾶς πραγματικότητος ποὺ τὸ ἀληθινὸ τῆς πρόσωπο εἶναι ἡ ἀντίθεση, ἡ ἀντίφαση, ἡ ἐναντιότητα.

6. Ἡ πάλιν τῶν ἀντιθέτων

Εἰσηγητὴς βέβαια τῆς «πάλης τῶν ἀντιθέτων» εἶναι ὁ Ἡράκλειτος. Ὁ ὁποῖος εἶχε συνειδητοποιήσει δξύτατα τὴν ἰδέα τῆς ἀλλαγῆς, τῆς ἀλλοιώσεως, τῆς κινήσεως, τῆς φθορᾶς, τοῦ θνήσκοντος καὶ νεοδημιουργουμένου, τῆς ἐξελικτικῆς διαδικασίας καὶ εἶδε τὸν «πόλεμο», τὴν ἔριν, τὸν ἀνταγωνισμό ὡς «πατέρα πάντων»¹². Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἡ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα πηγάζουσα ἁρμονία, δηλ. ἡ δευτέρη ἀρχή, τῆς ἐνότητος καὶ ταυτότητος τῶν ἀντιθέτων, ἀπετέλεσαν τὰ θεμέλια τῆς Διαλεκτικῆς τοῦ Ἑγέλου. Ἡ ἀντίθεση, ἡ ἀντίφαση, ἡ σύγκρουση δὲν περιορίζεται μόνο σὲ μιὰ μορφὴ πραγματικότητος, π.χ. στὴ φύση, ἀλλὰ ἀπλώνεται σὲ ὅλες τὶς φανερώσεις τοῦ ὄντος. Μία ἀπὸ αὐτὰς τὶς φανερώσεις εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἢ ἱστορικὴ πραγματικότητα. Καὶ ἐδῶ οἱ συγκρούσεις καὶ οἱ ἀντιθέσεις δὲν σβήνουν ποτέ: ὁ, τι λατρεῖται σήμερα, κατακαίεται αὔριο· προσκυνοῦν τώρα, ὅσα προηγούμενως ἀρνήθηκαν· ὁ, τι παγιώθηκε, ἀναιρεῖται στὴ συνέχεια γιὰ νὰ ἐπιτευθεῖ μιὰ νέα κατάστασις ἢ φάσις ἰσορροπίας, δηλ. μιὰ καινούργια σύνθεσις. Ἡ διαλεκτικὴ τριάδα: *θέσις* — *ἀντίθεση* = *σύνθεσις* εὐρίσκεται ἐν πλῆρει δράσει.

Ἡ ἐπινόηση τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου ὡς ὄργανου ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας δὲ ἀνήκει στὸν Ἑγέλο — γιὰ τὸν Μάρξ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ κἄν λόγος, γιατί αὐτὸς εἶναι στὸ σημεῖο τοῦτο κακογράφος τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἑγέλου· ἡ ἰδέα τῆς Διαλεκτικῆς καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἰδέας ἀνήκει στὸν μεγαλοφυῆ νοῦ τοῦ δεινοῦ προσωκρατικοῦ φιλοσόφου Ἡρακλείτου (544—484 π.Χ.).

*

Τὸ ἐκπληκτικόν, ὅμως, κατόρθωμα τοῦ «Σκοτεινοῦ» τῆς Ἑφέσου φιλοσόφου εἶναι τοῦτο: εἶδε ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν κίνησι, τὴν ἀέναη ἀλλαγὴν, τὶς κοσμικὰς διαδικασίας ὑπάρχει ἓνα «μέτρο»¹³, ἓνας σταθερὸς νόμος: ὁ Λόγος. Δὲν πρόκειται γιὰ ἀναπτυξιακὸ τῆς ἱστορίας νόμο, δηλ. γιὰ εἰσαγωγὴν τῆς νομοτέλειας μέσα στὴν ἱστορίαν, ὅποτε ἡ ἀνάπτυξις τῶν κοινωνιῶν, ἐπεὶ θὰ ὑπάκουε σὲ ὁρισμένους νόμους, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ προβλεφθεῖ — ὅπως κακῶς δέχονταν οἱ μαρξιστές. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ Λόγου, τοῦ Νοῦ, τῆς Συνειδήσεως ποὺ ἀνταποκρίνεται στὴν πολλότητα τῆς πραγματικότητος· πρόκειται γιὰ τὶς ροπὰς τοῦ Συνειδέσθαι, γιὰ τὶς κατευθύνσεις του· πρὸς τὶς ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν οἱ περιοχὲς τῆς πραγματικότητος. Κάθε συνειδησιακὴ ροπὴ ἐπεξεργάζεται τὸ εἰδικὸ καὶ ἰδικόν

της περιεχόμενο χωριστά. Ο Ἡράκλειτος ἀναγνώρισε τὴν ὑποκειμενικότητα καὶ σχετικότητα τῶν φαινομένων, εἶδε τὴ διαλεκτικὴ πολικότητα τοῦ Γίγνεσθαι¹⁴, καὶ συγχρόνως σημείωσε τὴν παρουσία τοῦ Λόγου, «ποῦ εἶναι κοινὸς σὲ ὅλα»¹⁵, ποῦ διαποτίζει τὰ πάντα. *Αὕτῃ εἶναι ἡ διάλεκτικὴ τῆς Ἰδέας.*

7. Ἡ Διαλεκτικὴ τοῦ ὄντος

Ἡ πραγματικότητα, ποῦ εἶναι πάντοτε κάτι περισσότερο ἀπὸ ὅτι ἀναγνωρίσθηκε ὡς πραγματικὸ — τὸ μέλλον λ.χ. εἶναι ἄγνωστο καὶ ὁμως πραγματικὸ —, δὲν εἶναι μόνο τὸ πεδίο ὅπου ἐκδιπλώνεται καὶ ἐκτυπώνεται ἡ διαλεκτικὴ τῆς Ἰδέας, τοῦ Λόγου· δὲν εἶναι μόνο τὸ ἀντικείμενο τῶν διαλεκτικῶν ροπῶν τοῦ ἀνθρώπινου συνειδέναι, ἀλλὰ εἶναι διαλεκτικὴ ἡ ἴδια:

«*Ὅλα τὰ πράγματα ἀναπτύσσονται μὲ τὴν ἐριδα...*»¹⁶ χρησιμοδοτεῖ ὁ Ἡράκλειτος.

Στὴν πραγματικότητά τῆς ἄμεσης ἐμπειρίας, κυριαρχεῖ ἡ ἁρμονία τῶν ἀντιθετικῶν ζευγῶν: φωτεινὸ / σκοτεινὸ, ἰσχυρὸ / ἀδύνατο, ὁμορφο / ἄσχημο καὶ παράγονται ἐπίσης ἀντιθετικὰ συναισθήματα: χαρὰ / λύπη, εὐαρέσκεια / δυσαρέσκεια, ἐλπίδα / ἀπογοήτευση.

Στὴν πραγματικότητα τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας βιώνω ἄμεσα τὴν ἐξελεγκτικὴ διαδικασία, τὴ μετάβαση σὲ ὅλο νέες ἐξελεγκτικὲς βαθμίδες ποῦ περιέχουν τὶς προηγούμενες, ἀφοῦ τὶς ἀναίρεσαν καὶ τὶς συναίρεσαν χωρὶς νὰ χαθεῖ ἡ «ταυτότητά» μου. Πρόκειται γιὰ μιὰ προϊοῦσα ὠρίμαση, γιὰ ἓνα σταδιακὸ, δυναμικὸ διαλεκτικὸ αὐτο-γίγνεσθαι.

Στὴν πραγματικότητα τῆς Λογικῆς κορυφώνονται οἱ ἀντιφάσεις. Δὲν πρόκειται γιὰ τὶς φαινομενικὲς ἀντιφάσεις, ποῦ προέρχονται ἀπὸ ὀφθαλμαπάτες, προκαταλήψεις, συγκεχυμένες ἔννοιες, ἐσφαλμένες ἀφετηρίες σκέψεων. Ἐνα φαινόμενο παραμένει πραγματικὸ, ἔστω κι ἂν ἡ ἐπιστῆμη ἀποδείξει ὅτι εἶναι πλάνη: ὁ ἥλιος ἀνατέλλει καὶ δύει, ἔστω κι ἂν ἡ ἐπιστῆμη τὸ ἀπέκλεισε· τὰ μεσάνυχτα στεκόμαστε ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ φαίνεσθαι.

Στὴν πραγματικότητα τῆς ὑπαρξιακῆς ζωῆς ἐμφανίζεται κατὰ ποικίλους τρόπους ἡ πόλωση: ζῶα / φυτὰ, ἀρσενικὸ / θηλυκὸ ἢ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνθρώπου: σῶμα / ψυχὴ. Ποιὰ εἶναι ἡ σχέση ἀνάμεσα στὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ; Εἶναι ἡ οὐσιωδέστερη ἐρώτηση τῆς (φυσικῆς) φιλοσοφίας ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξεπῆδησαν ὅλοι οἱ -ισμοί: ἐνισμός (ὕλισμός ἢ σπιριτουαλισμός = πνευματοκρατία), δυισμός, παραλληλισμός κ.λ.π.

Στὴν πραγματικότητα τῆς ἠθικῆς, ἡ πρακτικῆς ζωῆς οἱ ἀντιθέσεις γίνονται περισσότερο ἔντονα ὁρατές. Τὸ καλὸ θέτει τὸ κακὸ. Ὅ,τι θεωρεῖται κακὸ, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ «ἐγκληματίας» ὡς καλὸ. Τὸ ὁποῖον ἀναζητοῦμε σὲ πολλὰς κατευθύνσεις. Ἄν ἄλλωστε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐπρατταν τὸ καλὸ, ἡ ζωὴ θὰ ἔχανε τὸ νόημά της: θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἄρση τοῦ καλοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ *διαλεκτικὸ παράδοξο τοῦ Δέοντος*. Πέρα ἀπὸ αὐτά: Ὑγεία — ἀρρώστια, γνῶση — ἄγνοια, ὀρθὸ — ἐσφαλμένο, δικαιοσύνη — ἀδικία, ἀγιότητα — ἁμαρτία εἶναι πολώσεις ποῦ ἀναδεικνύουν τοὺς καθημερινούς ἐπαγγελματίες ἢ λειτουργούς, ὅπως τὸν ἱατρὸ ἢ ἀσθένη, τὸ δάσκαλο ἢ ἄγνοια, τὸν παιδαγωγὸ ἢ ἐσφαλμένη ἀνατροφή, τὸν δικηγόρο ἢ ἀδικία, τὸν ἱερέα ἢ ἁμαρτία. Ὁ Ἐγελος στὴ διαλεκτικὴ τῆς Ἠθικῆς ἔχει μὲ ὀξύτητα σημειώσει: παραδέχομαι ὅτι εἶμαι ψεύτης, ἂν συμβουλευθῶ τὸν ἑαυτὸ μου νὰ εἶναι εἰλικρινής. Ἄλλωστε: ὅταν γυρεύουμε τὴν Ἀλήθεια, εἵμαστε πεπεισμένοι ποῦ φυτοζωοῦμε μέσα στὴν Πλάνη· ὅταν ἐπιδιώκουμε τὴ βεβαιότητα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὑποφέρομε ἀπὸ ἀμφιβολία. Νοσταλγοῦμε τὸ Ὠραῖο, γιὰτὶ δὲν τὸ κατέχομε· ἀποφεύγομε τὴ δουλειά, ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ ὁ σκληρότερος ἀγῶνας εἶναι ἡ ἀντίθεση Ζωῆς καὶ Θανάτου. Κυρίως:

Ὑπάρχομε ὡς «ἐγώ», ἐπειδὴ ὑπάρχει ὁ ἄλλος, τὸ «σύ» εἵμαστε «*ὑποκείμενο*» (: συνειδέναι ποῦ γνωρίζει), γιὰτὶ ὑφίσταται τὸ «*ἀντικείμενο*» (: τὰ ὄντα) ποῦ γνωρίζεται. Ἐτσι οἰκοδομοῦνται οἱ ἐπιστῆμες ὅπου ἡ λογικὴ προσπαθεῖ νὰ ἄρει τὶς ἀντιφάσεις, νὰ φθάσει σὲ μιὰ καθολικὴ δίχως ἀντιθέσεις συνάρτηση, νὰ ἐπιτύχει ἀπόλυτη ἐνότητα ἀντιθέσεων,

Ἔτσι ἡ Διαλεκτικὴ ὡς λέξη, ὡς τρόπος συνομιλίας, ὡς ἐλεύθερη καὶ ἀβίαστη πειθῶ, ὡς δρόμος ἔρευνας, ὡς μέθοδος κατανόησεως καὶ ἐρμηνείας τῶν φαινομένων καὶ ὡς Ἰδέα μετασχηματίζεται ὡς διαλεκτικὴ ὑλικὸ βίαις, αἱμάτων καὶ ἐπαναστατικῆς νοοτροπίας!

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πλάτ. Πολ. 537 67. πβλ. καὶ Πολιτ. 287 α 2-4, Φαίδ. 79 α 1-4· ἐπίσης Πλωτίνου Ἐνν. Ι 3 (20), 5 «περὶ Διαλεκτικῆς».
2. Ἄριστ. Ἀν. Ὑστ. 14, 98 α 1. Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τέσσαρα εἶδη λόγων: «τῶν ἐν τῷ διαλέγεσθαι λόγων τέτταρα γένη, διδασκαλικοί, διαλεκτικοί, πειραστικοί, ἐριστικοί», Σοφ. Ἐλεγχ. 165 α 38. Ἐπειδὴ ἡ Διαλεκτικὴ εἶναι «τέχνη» δύσκολη, «τὰ παιδία οὐ δύνανται διαλέγεσθαι σαφῶς» (Περὶ ἀκουστ. 801 b 6), διαπιστώνει ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ δίδει καὶ ὁρισμὸ τῆς Διαλεκτικῆς σὲ πολλὰ χωρία: «ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος, ἀφ' ἧς δυνήσόμεθα συλλογίζεσθαι...», Τοπ. 100 α 18, 165 b 3, 183 α 39 καὶ Μετὰ τὰ Φυσ. 995 b 23, Ρητορ. 135 b 35. Πολυσήμαντοι εἶναι οἱ χαρακτηρισμοὶ καὶ οἱ συγκρίσεις τοῦ Σταγίριτη: «ἡ διαλεκτικὴ πειραστικὴ περὶ ὧν ἡ φιλοσοφία γνωριστικὴ», Μετὰ τὰ Φυσ. 1004 b 25· «ἡ διαλεκτικὴ ἐρωτικὴ», Σοφ. Ἐλεγχ. 172 α 18· «ἡ διαλεκτικὴ τάναντία συλλογίζεσθαι», Ρητ. 1355 α 34. Τὴν Διαλεκτικὴ διακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας «τῷ τρόπῳ τῆς δυνάμεως». Μετ. τὰ Φυσ., 1004 b 23, 25· ἀπὸ τῆς «σοφιστικῆς» «τοῦ βίου τῇ προαιρέσει», ὅπ. παρα.· ἀπὸ τῆς ρητορικῆς, ἡ ὁποία εἶναι «ἀντίστροφος τῆς διαλεκτικῆς», Ρητορικὴ 1354 α 1, 1356 α 10.
3. S. Marck. *Die Dialektik in der Philosophie der Gegenwart*. Tübingen 1931, II, σ. 170.
4. Πλάτ. Σοφ. 253 d 1-3: «τὸ κατὰ γένη ἀναιρεῖσθαι οὐ τῆς διαλεκτικῆς φήσομεν ἐπιστήμης εἶναι;» πρβ. 287 α 1- b 1-2.
5. Ἄριστ. Τοπ. Ι, 100 α 18, 101 α 30.
6. Κ. Δ. Γεωργούλη, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας*, Ἀθήναι 1975, τόμ. Α', σσ. 242-334.
7. Γρηγ. Φιλ. Κωσταρά, *Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Kierkegaard ὡς ἐπανάληψις τῆς σωκρατικῆς μαιευτικῆς*, Ἀθήναι 1971, σσ. 28 κ' ὅστ.
8. S. Marck. ὅπ. παρ., σ. 129.
9. G. E. Müller, *Dialektische Philosophie*. UTB München 1974 σ. 168.
10. I. Kant. *Kritik der reinen Vernunft*. σ. 353.
11. Γρηγ. Φιλ. Κωσταρά, *Ὁ ἐνδημος φιλοσοφικὸς λόγος*, Ἀθήνα 1986: Στὰ «Προλεγόμενα» μὲ τίτλο «Φιλοσοφία ἢ τὸ ἀγρυπνο βλέμμα τῶν καιρῶν» (σσ. 11-57) ἐπιχειρεῖται διεξοδικὴ κριτικὴ τῆς Διαλεκτικῆς τῶν Ἡρακλείτου, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Κάντ, Ἐγέλου καὶ Μάρξ.
12. Ἀπόσπ. 53 (Diels - Kranz. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin 1959³⁴, τόμ. Ι).
13. Ὅπ. παρ., ἀπόσπ. Ι.
14. Ὅπ. παρ., ἀπόσπ. 126: «τὰ ψυχρὰ θέρεται, θερμὸν ψύχεται» πρβ. καὶ ἀπόσπ. 58, 60 καὶ 84.
15. «Σὺν νόῳ λέγοντας ἰσχυρίζεσθαι χρὴ τῷ ζυνῶ πάντων: Γὰρ νὰ μιλῆσουμε σύμφωνα μὲ τὸν νοῦν λέμε ὅτι πρέπει νὰ ἔχουμε ἐμπιστοσύνη σὲ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι γενικὸ σὲ ὅλα», ἀπόσπ. 114.
16. «... καὶ γιγνόμενα πάντα κατ' ἐριν...», ἀπόσπ. 80· πρβ. καὶ R Heiss, ὅπ. παρ., σσ. 12 κ' ὅστ.
17. Σπουδαῖες ἀναλύσεις πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὀφείλονται στοὺς H. Gundert (*Der platonische Dialog*. Heidelberg 1968), G. E. Müller (ὅπ. παρ.), R. Heiss (ὅπ. παρ.), Gr. Ralfs (*Stufen des Bewusstseins*. Köln 1965) καὶ K. Popper, *Ἡ ἀνοιχτὴ κοινωνία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς*, Ἀθήνα 1980, τόμ. Ι, 557 σελίδες καὶ τόμ. ΙΙ. Ἀθήνα 1982, 625 σελίδες (Εἰσαγωγή — Μετάφραση Εἰρήνης Παπαδάκη, ἔκδ. Δωδώνης).
18. Πρόκειται γιὰ ἐκκλῆση τοῦ Μάρξ πρὸς τοὺς ἐργάτες τῆς Κολωνίας· ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε στὴ *Νέα Ἐφημερίδα τῆς Ρηνανίας*: Die Neue Rheinische Zeitung. Aurfur an die Arbeiter Kölns. Ἀπὸ τὸ *Literarische Nachlass von Marx und Engels*, τόμ. ΙΙΙ, σ. 268. Ὑπάρχουν πολλὰ χωρία ἀπὸ τὰ ὁποία ἀδίσαιστα προκύπτει ὅτι ἡ βία εἶναι τὸ ἀποτελεσματικώτερο ὄπλο γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη πορεία τῆς Μαρξιστικῆς διαλεκτικῆς: *Τὸ ὄπλο τῆς κριτικῆς δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἀντικαταστήσει τὴν κριτικὴ τῶν ὄπλων*, βλέπε K. Marx - F. Engels, *Die deutsche Ideologie* (: Ἡ γερμανικὴ ἰδεολογία), ἔκδοσι τοῦ V. A. Adorats Kij, 1932, σ. 534 πρβ. Landshut - Mayer, *Die Frühschriften*, τόμ. Ι, σελ. 28, ὅπου τὰ παραπάνω ἀποσπάσματα.

ΑΚΡΟΒΟΛΙΣΜΟΙ

Μὴ φοβᾶσαι, πάλαιψε!

Αὐτὴ ἡ πληροφόρηση ὅτι ἡ τάδε ἢ ἡ δεῖνα ὀργάνωση ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη τῆς α ἢ β «τρομοκρατικῆς» ἐνέργειας μοιάζει σὰν νὰ θέλει νὰ σκορπίσει τὸ φόβο, ἀνεξάρτητα ἀπ' τοὺς λόγους, ποὺ προκαλοῦν τὰ τρομοκρατικά συμβάντα, ΠΑΝΤΟΥ!

Νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε καὶ ἐδῶ, ὅτι ἐξουσία καὶ τρομοκρατία ἀλληλοσυμπληρώνονται; Εἶναι τὸ μόνο λογικὸ συμπέρασμα ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξαχθεῖ...

Δὲν θὰ μὲ ἀπασχολήσει ἡ διεθνὴς τρομοκρατία, ὅσο κι ἂν «ὄλοι βράζουμε στὸ ἴδιο καζάνι», ἀλλὰ ἡ «δική» μας, γιατί ἐμεῖς δὲν ἔχουμε ὁμοία μὲ τοὺς ἄλλους προβλήματα. Τὰ δικὰ μας ἔχουν βάθος, ἔχουν ἱστορία, περικλείουν τὰ αἷτια τῆς δικῆς μας ἀλλὰ καὶ τῆς πανανθρώπινης δουλείας. Γι' αὐτὸ ἡ δική μας τρομοκρατία ἔρχεται, ἂν ἡ ἴδια δὲν τὸ ξέρει, νὰ συμπληρώσει τὴν δολιοφθορὰ ποὺ γίνεται στὴ γλῶσσα, στὴ παιδεία, στὸν ἑδαφικὸ χῶρο, στὴν ἱστορία, στὴν «ψυχὴ» τοῦ Τόπου αὐτοῦ.

Ὁ φοβισμένος καὶ ζαλισμένος, ποὺ δὲν βρίσκει ἐρμηνεῖες σ' αὐτὰ ποὺ γύρω του γίνονται, εἶναι ξαρμάτωτος. Εἶναι ἓνα μορμολύκειο, ἓνα τίποτα. Αὐτὸ θέλουν; Ἐχουμε ἀσφαλῶς θέματα «οἰκονομικά» — καὶ ποῖος ὅμως δὲν ἔχει; Σὲ ὅποιαδήποτε χώρα τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ ἂν ψάξετε, θὰ βρεῖτε νὰ ζεῖ καλὰ ἡ νομενκλατούρᾳ καὶ οἱ λαοὶ νὰ ἔχουν χειρότερα χάλια ἀπ' τοὺς λαοὺς τῶν μὴ σοσιαλιστικῶν κυβερνήσεων. Αὐτὲς οἱ διαπιστώσεις, ὅτι κάτι δὲν πάει καλὰ στὸν ὑπαρκτὸ σοσιαλισμὸ, ἔκανε πολλοὺς «ηγέτες» νὰ ἀναθεωρήσουν τὴν στάση τους καὶ ν' ἀρχίσουν νὰ κάνουν «γλυκὰ μάτια» στὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο. Ἐκεῖ δηλαδὴ ποὺ ἡ ἐξουσία σερβίρεται μὲ σαντιγὺ καὶ μὲ ρόκ μουσική.

Ἀντελήφθησαν δηλαδὴ ὅτι τὸ Κράτος, ὅταν θέλει νὰ κάνει τὸν ἐπιχειρηματία, εἶναι ἀνικανότερο ἀπ' τὸ Κράτος ποὺ κάνει παρέα μὲ τὸν ἱκανὸ ἐπιχειρηματία. Δηλαδὴ χωρὶς ἀνταμοιβὴ (δὲν θὰ ἐξετάσω ἐδῶ οὔτε τὸ «γιατί» οὔτε τὸ «πῶς» δὲν γίνεται. Γι' αὐτὸ ἀρχισε παντοῦ μιὰ στροφὴ. Ὅχι «δεξιὰ» ἀλλὰ ἐπιδέξια! Γιὰ νὰ σωθοῦν τὰ προσχήματα... Ἐχουμε, ΝΑΙ, προβλήματα «οἰκονομικά», διαρθρωτικά, διοικητικὰ καὶ ἄλλα, κι' ὅποιος τ' ἀρνιέται ἢ τὰ παραποιεῖ ἢ τὰ ὑποβαθμίζει ἢ τὰ φουσκώνει δὲν βοηθαίει σὲ τίποτα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ κατανοήσουμε πῶς αὐτὰ τὰ προβλήματα εἶναι οἰκογενειακά μας, τοῦ σπιτιοῦ μας, καὶ θέλουν, ὅπως ἔλεγε ὁ Κολοκοτρώνης, νὰ τὰ παλαίψουμε μὲ μυαλό. Ἄς ἀκούσουμε καλύτερα, τί εἶπε ὁ ἴδιος στὸν Καποδίστρια: «Ὁ τόπος ἐτοῦτος ἦταν Τούρκικος καὶ πρέπει στὴν

ἀρχὴ νὰ μείνει Τούρκικος, μετὰ νὰ γίνει Τούρκικος καὶ Φράγκικος καὶ μετὰ Φράγκικος!»! Ἔχουμε λοιπὸν προβλήματα. Ἀλλὰ ποιὸ πρόβλημα οἰκονομικὸ σήμερα, ἂν θέλουμε νὰ λεγόμαστε σοβαροί, εἶναι τέτοιο πού νὰ ἀπειλεῖ μὲ ἐξόντωση τὸ λαό; Κανένα. Ναί, Κανένα! Καὶ μὴ ψάχνετε νὰ βρῆτε μιὰ ἄλλη ἀπάντηση. Μ' αὐτὰ ἔστω τὰ προβλήματα δὲν ἔχουμε κανένα δικαίωμα νὰ βγοῦμε στὸ πεζοδρόμιο καὶ ν' ἀφήσουμε τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ ἀφύλαχτη!

Ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀφύλαχτες πόρτες τῆς γλώσσας, τῆς ἱστορίας, τοῦ Μακεδονικοῦ, τῆς Θράκης, τοῦ Αἰγαίου, τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης περιμένουν τὰ φίδια πού μᾶς γυροφέρνουν, γιὰ νὰ σκυλέψουν αὐτὸν τὸν τόπο, πού φοβοῦνται!

Καὶ μὴ σοῦ κάνει ἐντύπωση καὶ γουρλώνεις τὰ μάτια σου ἀπὸ ἀπορία, λέγοντας «ἐμένα φοβοῦνται, τὸν Καραγκιόζη;» Γιατὶ θὰ σοῦ ἀπαντήσω «ναί, ἐσένα!». Πρόσεξε! Πρὸ καιροῦ, πρὶν φτάσεις νὰ γίνεις καραγκιόζης, εἶχες ἓναν κεραυνὸ στὰ χέρια σου, παῦ τὸν ἀποκαλοῦσαν «Ἑλληνικὸ λόγος». Ἡ Ἱστορία λέει πὼς μ' αὐτὸ τὸν κεραυνὸ ἐσὺ συνέτριψες τὰ κεφάλια τῶν πρώτων ἐξουσιαστῶν, τῶν Τιτάνων.

Τότε, καραγκιόζη μου, ἦσαν ἄνθρωπος τέλειος καὶ ἐκπολίτιζες αὐτοὺς πού σὲ μεταμόρφωσαν σήμερα σὲ καραγκιόζη. Εἶναι μιὰ μεγάλη ἱστορία τὸ πὼς αὐτοὶ πού ἐκπολίτιζες ξαναγύρισαν σήμερα πίσω στὸν Βαρβαρισμό, ἔστω κι' ἂν ἔχουν προχωρήσει στὰ διαπλανητικὰ ταξίδια καὶ στοὺς ρομπότ... Αὐτὸ τὸ πὼς τὸ γνωρίζει μόνον ὁ Ἑλληνικὸς λόγος. Ἑλληνικὸς δὲ λόγος ἴσον Ἑλληνικὴ γλῶσσα! Γι' αὐτὸ λυσσάζανε νὰ ξεπατώσουν τὴν γλῶσσα, ὄχι τὴν ἀρχαία ἢ τὴν δημοτικὴ ἀλλὰ τὴν Ἑλληνικὴ. Γιατὶ χωρὶς τὴν γλῶσσα τὴν Ἑλληνικὴ, ἡ ἀνθρώπινη μοῖρα παραμένει ἀνερμήνευτη. Κατάλαβες, καραγκιόζη; Ὁ Ἑλληνικὸς λόγος θεωροῦσε τὸν πόλεμο ἔργο τῶν ἐξουσιαστῶν καὶ καταδίκαιζε τοὺς ὑπεύθυνους σὲ ἰσόβια εἰρκτὴ (στὰ Τάρταρα τῆς γῆς).

Ὁ Ἑλληνικὸς λόγος προσπάθησε, ἀπὸ τότε πού οἱ σημερινοὶ «μεγάλοι» («μεγάλοι» σὲ τί;) ἦταν ἀκόμη ἄγλωσοι, καραγκιόζη μου, νὰ μιλήσει ὁ ἄνθρωπος καὶ ν' ἀναπτύξει τὴν σημασία «ἄνθρωπος - πρόσωπο» μέσα σ' ἓνα κοινωνικὸ σύνολο, πού εἶχε προμετώπη δύο χρυσὲς λέξεις, τὴν Αἰδῶ καὶ τὴν Νέμεση. Πρόσωπο λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος καὶ ὄχι ὑλικὸ γιὰ τὸ μίξερ τῆς ἐξουσίας. Ὅχι ἄνθρωποι - πολτοί, φοβισμένοι, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τοὺς διοχετεύουν χωρὶς ἀντίσταση στοὺς ὀχετοὺς τῆς ἀνωμαλίας τοὺς μέχρι νὰ τοὺς θεωρήσουν ἀχρηστοὺς καὶ νὰ τοὺς ἀδειάσουν στὴ θάλασσα.

Τὸ κακὸ θὰ ἦταν νὰ προδώσουν τὸν «λόγο», πού εἶναι ἡ πεμπτουσία τοῦ τόπου αὐτοῦ. Καὶ προδότες τέτοιοι δὲν θέλω νὰ πιστέψω πὼς ὑπάρχουν. Μὴ φοβᾶσαι, πάλαιψε!

Ἐρινὺς

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Τὰ κατὰ τῶν ἡθῶν ἐγκλήματα στὴν ἀρχαιοελληνικὴ νομοθεσία

Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ κ. Γιάννη Δ. Κουβαρᾶ γιὰ τὴν «*Ἀρχαιοελληνικὴ ἀντιομοφυλοφιλικὴ νομοθεσία*», ποὺ δημοσιεύτηκε στὰ τεύχη 47 καὶ 49 τοῦ *Δαυλοῦ*, καθὼς καὶ τὴν ἀντίδραση καὶ ἀντίθεση τοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ *Der Spiegel* στὴν ἀνωτέρω μελέτη, παρέχω στὸ θέμα συμπληρωματικὰ (καὶ καθαρῶς νομικὰ) στοιχεῖα, γιὰ νὰ ἐνισχύσω τὴν ἀποψη τοῦ κ. Γ. Δ. Κ. ὅτι ἡ ἐπίσημη Ἀθηναϊκὴ Πολιτεία ἦταν σφοδρὰ ὄχι ἀντίθετη μόνον στὴν ὁμοφυλοφιλία, ἀλλὰ σὲ κάθε παρεκτροπὴ τῆς γενετήσιας συμπεριφορᾶς τῶν ἀτόμων, ποὺ ζοῦσαν σ' αὐτήν¹.

Α' Κατ' ἀρχὴν, θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ σχέση μεταξὺ ἀρρένων ἔπαιρνε τὴ μορφή τῆς στενῆς φιλίας, τῆς συμπάθειας καὶ ἐγκαρδιότητος, τῆς συνεχοῦς ἁδολῆς συναναστροφῆς — μ' ἓνα λόγο ἦταν μιὰ ψυχικὴ σχέση, ὅπου ὁ «*ἐραστής*» εἶχε ὑπὸ τὴν προστασία του τὸν «*ἐρώμενο*» καὶ μεριμνοῦσε γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ του ἐπιμόρφωση. Στὴ Σπάρτη μάλιστα, ἡ μέριμνα αὐτὴ συνιστοῦσε «*εὐθύνη*» ποὺ πῆγαζε ἀπὸ νόμο τοῦ Λυκούργου, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο «οἱ ἐραστὲς μετεῖχαν στὴν καλὴ καὶ κακὴ ὑπόληψη τῶν παιδιῶν» (Πλούταρχος: *Βίος Λυκούργου*, ξ ιη') κι ὅταν τὸ παιδί ὑπέπιπτε σὲ παράβαση νόμου, ἀντὶ γι' αὐτὸ τιμωροῦνταν ὁ ἐραστής του (Αἰλιανοῦ: *Πολιτικὴ Ἱστορία*, βιβλ. Γ' ἀριθ. 10 «*ἐπεὶ τοι Λακωνικὸς καὶ οὗτος ὁ νόμος, ὅταν ἀμάρτη μειράκιον... τὸν ἐραστὴν ὑπὲρ αὐτοῦ κολάζουσιν*»).

Ἐνα ἄλλο εἶδος «σχέσεων» ἔπαιρνε τὴ μορφή τοῦ «σαρκικοῦ» ἔρωτα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν σεξουαλικῶν καὶ διεστραμμένων ὀρέξεων τοῦ ἐραστή. Ἀγνοοῦσε τὸν ψυχικὸ δεσμό, ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνύψωση τοῦ «ἐρωμένου», γίνονταν καὶ ἔθεωρεῖτο κακοήθης καὶ σὰν τέτοιος συναντοῦσε τὴν καθολικὴ ἀποδοκιμασία τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τὸν ποινικὸ κολασμὸ τῆς Πολιτείας.

Σὲ πολλὰ ἀρχαῖα κείμενα — καὶ ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς — ἀναφέρεται ὁ ἀνωτέρω διαχωρισμὸς καὶ οἱ συνέπειες ποὺ εἶχε ἡ κάθε μορφή «σχέσεων» μεταξὺ ἀρρένων. Ὁ Πλάτων (*Νόμοι*: Η' 837) ἀναφέρει: «... ἡ δὴλον ὅτι τὸ μὲν ἀρετῆς ὄντα καὶ τὸν νέον ἐπιθυμοῦντα ὡς ἄριστον γίνεσθαι βουλοί μεθ' ἃν ἡμῖν ἐν τῇ πόλει ἐνεῖναι, τοὺς δὲ δύο, εἰ δυνατόν εἴη, κωλύοιμεν ἄν;» ποὺ ἐρμηνεύεται: «ἢ εἶναι φανερό ὅτι αὐτὸν (τὸν ἔρωτα) ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἀρετὴ καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ γίνεταί ὁ νέος ὅσο μπορεῖ ἄριστος, θὰ πρέπει νὰ θέλομε νὰ ὑπάρχει στὴν Πολιτεία, τοὺς δὲ (ἄλλους) δύο θὰ πρέπει, ἂν εἶναι δυνατόν, νὰ ἐμποδίζομεν;». Ὁ Αἰσχίνης (*κατὰ Τιμάρχου*, παρ. 156) ἀναφέρει πληθώρα νέων Ἀθηναίων, ποὺ εἶχαν «σχέσεις» μὲ ἄρρενες, χωρὶς αὐτὸ νὰ προκαλεῖ τὴν κοινωνία, ἐφόσον οἱ σχέσεις αὐτὲς περιορίζονταν στὴν ψυχικὴ καὶ φιλικὴ ἐπαφὴ: «*Πρῶτον δὲ λέξω τὰ τῶν ἐλευθερίως καὶ καλῶς βεβιωκότων ὀνόματα... πλείστων καὶ σωφρονεστάτων τυχόντας ἐραστῶν· ἀλλ' οὐδεὶς πώποτε αὐτοὺς ἔψεξε*» ποὺ ἐρμηνεύεται «καὶ πρῶτα θὰ πῶ τὰ ὀνόματα ἐκείνων ποὺ ἔχουν ζήσει μὲ ἐλευθεριότητα καὶ καλὴ διαγωγή... καὶ ποὺ εἶχαν πολλοὺς καὶ μυαλωμένους ἐραστὲς ἀλλ' ὅμως κανένας μέχρι τώρα ποτὲ δὲν τοὺς κατηγόρησε». Καὶ στὴ συνέχεια, παρ. 157: «*Ὅριζομαι δ' εἶναι τὸ μὲν ἐρᾶν τῶν καλῶν καὶ σωφρόνων φιλανθρώπου πάθος καὶ εὐγνώμονος ψυ-*

χῆς, τὸ δὲ ἀσελγαίνειν ἀργυρίου τινὰ μισθούμενον ὕβριστοῦ καὶ ἀπαιδεύτου ἀνδρὸς ἔργον εἶναι· καὶ τὸ μὲν ἀδιαφθόρως ἐρᾶσθαι φημί καλὸν εἶναι, τὸ δ' ἐπαρθέντα μισθῷ πεπορνεῦσθαι αἰσχρόν», πού ἐρμηνεύεται «τὸ νὰ ἀγαπᾷ κανεὶς νέους συνετοὺς καὶ καλῆς διαγωγῆς, αὐτὸ κατὰ τὴν γνώμη μου εἶναι γνῶρισμα φιλικῆς καὶ εὐαίσθητης ψυχῆς, ἐνῶ τὸ νὰ διαπράττει ἀσέλγειες σὲ πρόσωπο πού τὸ πληρώνει γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, εἶναι πράξη αὐθάδους καὶ ἀμόρφωτου ἀνθρώπου· καὶ τὸ νὰ ἀγαπιέται ἕνας νέος ἀπὸ κάποιον μὲ ἀνιδιοτελῆ σκοπὸ, εἶναι νομίζω καλὸ, ἀλλὰ εἶναι αἰσχρὸ ὅταν χάνοντας τὴν φρονιμάδα τοῦ ἀπὸ τὰ χρήματα, γίνεταί πόρνος». Ὁ Ξενοφῶν (*Συμπόσιον*, κεφ. VIII ἀρ. 23)² κάνει τὴν ἴδια διάκριση: «Ὡς δὲ καὶ ἀνελεύθερος ἢ συνωμοσία τῷ τὸ σῶμα μᾶλλον ἢ τῷ τὴν ψυχὴν ἀγαπῶντι, νῦν τοῦτο δηλώσω. Ὁ μὲν γάρ παιδεύων λέγειν τε ἃ δεῖ καὶ πράττειν δικαίως ἄν... τιμῶτο, ὁ δὲ τοῦ σώματος ὀρεγόμενος εἰκότως ἄν, ὥσπερ πτωχός, περιέποιτο ἀεὶ γάρ τοι προσαιτῶν καὶ προσδεόμενος ἢ φιλήματος ἢ ἄλλου ψηλαφήματος παρακολουθεῖ» πού μεταφράζεται ἐλεύθερα: «Καὶ τὸ ὅτι ἡ συνεύρεση εἶναι πράξη ἐπονεϊδιστῆ γιὰ ἐλεύθερο ἄνθρωπο, γι' αὐτὸν πού ἀγαπᾷ τὸ σῶμα περισσότερο ἀπὸ τὴν ψυχὴν, αὐτὸ τώρα θὰ δηλώσω. Γιατὶ αὐτὸς πού λέγει καὶ κάνει αὐτὸ πού πρέπει νὰ μορφώσει (τὸ νέο) δίκαια θὰ ἐκτιμηθῇ, ἐνῶ αὐτὸς πού ἐπιθυμεῖ τὸ σῶμα, εὐλόγως θὰ τριγυρίζει σὰν ζητιάνος πάντα ζητώντας καὶ παρακαλώντας ὅ,τι ἔχει ἀνάγκη ἢ ἀπὸ ἕνα φίλημα ἢ ἀπὸ κάποιο ἄλλο χαϊδολόγημα». (Πρβλ. καὶ Α. Ρ. Ραγκαβῆ: *Λεξικὸν Ἀρχαιολογίας*, Ἀθῆναι 1888, σελ. 882-883. Ἐπίσης Κων. Μ. Μέκιο: *Αἱ ἀντιλήψεις τῶν λαῶν περὶ ἐγκλήματος ἄλλοτε καὶ νῦν* - Ἀθῆναι 1928, σελ. 29, ὑπόσημ. 38 μὲ ἀναφορὰ καὶ σὲ ξένους συγγραφεῖς. Ἐπίσης Ἑμμ. Κοκκολάκη, δικηγόρου: *Ἡ ὁμοφυλοφιλία ὡς αἰτία ἐγκλημάτων* — Θεσσαλονίκη 1976).

Β' Τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα μας ἀδικήματα κατὰ τῶν ἡθῶν, πού καταγράφονται στὴ νομοθεσία τῆς Ἀθήνας, εἶναι κυρίως α) τῆς ἐταιρήσεως (πορνείας), β) τῆς ἐξυβρίσεως (αἰσχουργίας) καὶ γ) τῆς προαγωγείας.

1. Τὸ ἀδίκημα τῆς «ἐταιρήσεως» διέπραττε αὐτὸς πού ἔδινε τὸ σῶμα του γιὰ τὴ σεξουαλικὴ ἱκανοποίηση ἄλλου ἄρρενος. Ἄν ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ γινόταν μὲ παροχὴ χρηματικοῦ ἀνταλλάγματος, ὑπῆρχε ἡ ἐπιβαρυντικὴ περίπτωσις. Κι ἂν γινόταν κατ' ἐπάγγελμα, ἐπαιρνε τὸν βαρύτερο χαρακτηρισμὸ τῆς ἀρσеноπορνείας (γιατὶ εἶχε καὶ θηλυκὴ πορνεία).

ΠΗΓΕΣ. — Αἰσχίνου κ. *Τιμάρχου*, παρ. 21, ὅπου ὁλος ὁ περὶ ἐταιρήσεως νόμος, ὅπως παρετέθη καὶ στὸ τεῦχος 47 τοῦ Δαυλοῦ. Καὶ παρ. 52: «Ἐὰν δ' ὁμᾶς ἀναμνήσας ἐπιδείξω... μὴ μόνον παρὰ τῷ Μισγόλῳ μεμισθαρνηκότα αὐτὸν ἐπὶ τῷ σώματι, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐτέρῳ καὶ πάλιν παρ' ἄλλῳ καὶ παρὰ τούτου ὡς ἕτερον ἐλυληθότα, οὐκέτι δῆπου φαίνεται μόνον ἡταιρικῶς, ἀλλὰ καί... πεπορνευμένους· ὁ γάρ εἰκῇ τοῦτο καὶ πρὸς πολλοὺς πράττων καὶ μισθοῦ, αὐτῷ μοι δοκεῖ τούτῳ ἔνοχος εἶναι» (δηλ. τῆς πορνείας).

2. Δράστης τοῦ ἀδικήματος ἦταν μόνον ὁ ἐλεύθερος καὶ γνήσιος Ἀθηναῖος πολίτης, πού συμπλήρωσε τὰ 18 χρόνια τῆς ἡλικίας του (ἐνήλικος)³. Ὅχι ὁ ξένος, οὔτε ὁ μέτοικος.

ΠΗΓΕΣ. — Αἰσχίνου κ. *Τιμάρχου*, παρ. 18: «Ἐπειδὰν δ' ἐγγραφῇ εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον⁴ καὶ τοὺς νόμους εἰδῇ τοὺς τῆς πόλεως καὶ ἤδη δύναται διαλογίζεσθαι τὰ καλὰ καὶ τὰ μὴ, οὐκέτι ἐτέρῳ διαλέγεται, ἀλλ' ἤδη αὐτῷ⁵. Καὶ

παρ. 72 «... τῶν νόμων ἐν οἷς γέγραπται ἐάν τις ἑαυτὸν μισθώσῃ, ἔνοχον εἶναι...». Καὶ παρ. 195 «τοὺς δὲ τῶν νέων ὅσοι ραδίως ἀλίσκονται θηρευτὰς ὄντας εἰς τοὺς ξένους καὶ τοὺς μετοίκους τρέπεσθαι κελεύετε, ἵνα μὴτ' ἐκεῖνοι τῆς προαιρέσεως ἀποστερῶνται, μὴτ' ὑμεῖς βλάβησθε».

3. Γιὰ τὴν στοιχειοθέτηση τοῦ ἀδικήματος ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει δόλος, δηλαδή γνώση τοῦ ἀδίκου τῆς πράξεως καὶ ἐλεύθερη βούληση γιὰ τὴ διάπραξη τοῦ ἀδικήματος.

ΠΗΓΕΣ. - Αἰσχίνου κ. *Τιμάρχου*, παρ. 87 «... καὶ πάλιν ἐάν τις Ἀθηναῖον ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος αἰσχύνῃ ἐκὼν μισθαρνῇ». Καὶ παρ. 188: «Θαυμάζω δ' ὑμῶν, ὦ Ἀθηναῖοι, κάκεινο, εἰ τοὺς μὲν πορνοβόσκους μισεῖτε, τοὺς δὲ ἐκόντας πεπορνευμένους ἀφήσετε». Καὶ παρ. 18 ὡς ἀνωτέρω.

4. Ἡ ποινικὴ δίωξη κατὰ τοῦ δράστου ἐταιρήσεως ἄρχιζε μὲ τὴν ὑποβολὴ μὴνύσεως ἐναντίον του, ποῦ ἐλέγετο «*γραφὴ ἐταιρήσεως*» καὶ ποῦ εἶχε δικαίωμα νὰ τὴν ὑποβάλει κάθε γνήσιος Ἀθηναῖος πολίτης, ποῦ δὲν εἶχε στερηθεῖ τὰ πολιτικά του δικαιώματα⁶. Ἡ μὴνυση αὐτὴ ὑποβαλόταν στοὺς ἄρχοντες «θεσμοθέτες»⁷.

ΠΗΓΕΣ - Αἰσχίνου κ. *Τιμάρχου*, παρ. 20: «Ἐάν δέ τις παρὰ ταῦτα πράττει, γραφὰς ἐταιρήσεως πεποίηκε...». Δημοσθένη κ. Ἀνδροτίωνος παρ. 21: «Καὶ φησὶ δεῖν ἡμᾶς... πρὸς τοὺς θεσμοθέτας ἀπαντᾶν...». Ἐπίσης καὶ στίς παρ. 23 καὶ 29.

5. Ἡ προβλεπόμενη ποινὴ γιὰ τὸν ἔνοχο ἐταιρήσεως ἦταν γενικὰ ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σῶμα. Εἰδικώτερα, ὁ νόμος τοῦ στεροῦσε ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ποῦ εἶχε σὰν ἐλεύθερος καὶ γνήσιος πολίτης, μέλος τῆς Πολιτείας. Τοῦ ἀπηγορεύετο ἡ συμμετοχὴ στὴ συνέλευση τοῦ λαοῦ (ἐκκλησία τοῦ δήμου) καὶ στὸ βουλευτήριον, ἡ εἴσοδος στὸ δημόσια ἱερὰ καὶ στοὺς ἰδιαίτερους γιὰ ἱερὲς τελετὰς χώρους τῆς ἀγορᾶς, ἡ ἀνάληψη δημοσίων ἀξιομάτων κάθε εἶδους⁸. Ἄν ὁ κηρυχθεὶς ἔνοχος τοῦ ἀδικήματος παρέβαινε αὐτὲς τὶς ἀπαγορεύσεις, κατεδικάζετο ἐκ δευτέρου στὴν ἐσχατὴ ποινὴ, τοῦ θανάτου.

ΠΗΓΕΣ. - Αἰσχίνου κ. *Τιμάρχου* παρ. 21, ὅπου ὁλος ὁ νόμος. Καὶ παρ. 3: «Τοῦτου οὖν ἐξείργει ἀπὸ τοῦ βήματος, τούτους ἀπαγορεύει μὴ δημηγορεῖν» (δηλ. τοὺς ἡταιρικότας). - Δημοσθένη κ. Ἀνδροτίωνος 30: «πολλαχόθεν μὲν οὖν ἂν τίς ἴδοι τοῦτο, οὐχ ἥκιστα δ' ἐκ τούτου τοῦ νόμου μῆτε λέγειν μῆτε γράφειν ἐξεῖναι τοῖς ἡταιρικόσιν». Καὶ παρ. 32: «Τὴν οὖν ἀρχὴν τοῖς τοιοῦτοις ἀπέειπε μὴ μετέχειν τοῦ συμβουλευεῖν, ἵνα μὴ φενακισθεῖς ὁ δῆμος ἐξαμάρτοι μηδέν». Καὶ παρ. 73 (ὁμοία μὲ τὴν κατὰ *Τιμάρχου* 181) «καὶ οὐ τὸ σῶμα ἡταιρικότος οὐκ ἔωσιν οἱ νόμοι εἰς τὰ ἱερὰ εἰσιέναι...».

(Συνεχίζεται)

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τὰ στοιχεῖα, ποῦ παρατίθενται εἶναι ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο σύγγραμμά μου *Ἀρχαῖο Ἀττικὸ Δίκαιο*, ὅπου ἀναγράφονται κατὰ κλάδο δικαίου τὰ δικαϊκὰ στοιχεῖα ποῦ βρίσκονται σκόρπια στὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων καὶ ποῦ συγκροτοῦν τὸ ὅλο σύστημα τῆς νομοθεσίας τῆς ἀρχαίας Ἀθηναϊκῆς Πολιτείας.

2. Πρόσθεσε καὶ VIII ἀριθ. 26, 30 (ὅπου ἀναφορὰ καὶ στὸν Γανυμήδη) 35 κ.ἄ.

3. Γιὰ τὸν ἀνήλικο ἐλεύθερο προέβλεπαν ἄλλες ποινικὲς διατάξεις (ἐξύβριση, προαγωγή). Ὁ-ρα καὶ κατωτ. σημ. ἀριθ. 6.

4. Τὸ ληξιαρχικὸ γραμματεῖο ἦταν τὸ «γενικὸ μητρώο» τῆς Πολιτείας, ὅπου γράφονταν οἱ νέοι ποὺ συμπλήρωναν τὰ 18 χρόνια τῆς ἡλικίας τους. Κατὰ τὴν ἐγγραφή γινόταν καὶ ἐλεγχος (δοκιμασία), ἂν ὁ νέος ἦταν «γόνος ἐξ ἀστῶν ἀμφοῖν», ἂν δηλ. ἀμφότεροι οἱ γονεῖς τοῦ ἦταν γνήσιοι Ἀθηναῖοι πολῖτες. Ὑπῆρχε καὶ τὸ «πατρικὸ» γραμματεῖο, δηλ. τὸ μητρώο τῆς φυλῆς ἢ τοῦ δήμου, ὅπου γράφονταν οἱ νέοι μετὰ τὴν γέννησή τους.

5. Πρὸ τῆς ἐγγραφῆς στὸ ληξιαρχικὸ γραμματεῖο ὁ νέος ἦταν ἀνήλικος καὶ δὲν εἶχε ἀκόμη πολιτικὰ δικαιώματα (ἐξ οὗ καὶ «ἀτελής»). Συνεπῶς δὲν μπορούσε νὰ παρίσταται στὰ δικαστήρια, οὔτε νὰ λογοδοτεῖ σ' αὐτά. Τὸν ἐκπροσωποῦσε ὁ «ἐξουσιαστής» πατέρας (φυσικὸς ἢ θετός) ἢ ὁ ἐπίτροπος ἢ ὁποῖο ἄλλο πρόσωπο (μητέρα) εἶχε τὴν πατρικὴ ἐξουσία. Ἡ παρ. αὐτὴ τοῦ λόγου ἐνισχύει καὶ τὴν κατωτ. ἀριθ. 3 ἄποψη ὅτι ἀπαιτεῖτο δόλος, δηλ. γνώση τοῦ ἀδίκου τῆς πράξεως («... καὶ τοὺς νόμους εἶδῃ...»).

6. Εἶναι στερεότυπη σὲ ὅλους τοὺς νόμους, ψηφίσματα καὶ δικανικοὺς λόγους ἡ φράση: «... γραφέσθω δ' Ἀθηναῖον ὁ βουλόμενος οἷς ἐξεστίν...».

7. Στὸν ἀμφισβητούμενο λόγο τοῦ Δημάδου «Ὑπὲρ τῆς δωδεκαετίας» στὸ ἀπόσπασμα ἀριθ. 60 ἐπιβεβαιώνεται τὸ πόσο ἀξιόλογα ρυθμισμένη ἦταν ἡ δοσιδικία στὸ Ἀθηναϊκὸ δίκαιο: «Ἐκαστον τῶν ἀδικημάτων ἰδίας ἔχει τὰς οικονομίας. Ἀ μὲν γάρ ἐστί δεόμενα τῆς Ἀρείου Πάγου βουλῆς, ἃ δὲ τῶν ἐλαττόνων δικαστηρίων, ἃ δὲ τῆς ἡλιαίας, πάντα δὲ ταῦτα διώριται τοῖς ὀνόμασι, ταῖς πράγμασι, τοῖς χρόνοις, τοῖς ἐπιτιμίαις, τοῖς ἀγωγαῖς καὶ τῷ πλήθει τῶν δικαζόντων».

8. Οἱ ποινὲς αὐτὲς ἦταν παρεπόμενες καὶ ἐπιβάλλονταν (ὅλες ἢ μερικὲς) καὶ γιὰ ἄλλα ἀδικήματα, ὅπως π.χ. στὴν ἀνθρωποκτονία ἐκ προθέσεως.

Ν. ΚΕΧΑΓΙΑΣ — ΝΑΙΘΩΝΑΣ

Μνημοσύνες

Στὰ 40χρονα τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Δωδεκανήσου

*Βάστα, λυράρη, τὸ χορό, ὡς ν' ἀνεβοῦμε,
στὴν Ἀτταβύρια τὴν κορφὴ προσκυνητές,
μὲ τίς ἀγνὲς ροδοσταλιᾶς νὰ μεθυστοῦμε,
φτωχοὶ τ' ὄνειρου καὶ τοῦ χρέους λαλητές.*

*Βάστα, λυράρη, τὸν ἀχό, μὴν μᾶς γελάσουν,
ἄλλων σειρήνων οἱ μαγευτικοὶ ἀχοί
κι ἀλλοδρομήσει μας ὁ νοῦς καὶ τήνε σκιάσουν
ἄλλες συγκίνησες τῇ Δώρῃ μας ψυχῇ.*

*Βάστα, λυράρη, τὸν εἰρμό, μὴν ξαποσταίνεις,
ὡς νὰ στολίσουμε τῆς Δόξας τὸ Βωμό,
μὴν τύχει πάλι θρηνωδῆσει ὁ Ἀλθήμενης
κ' οἱ Πυλῶροι ἄλλον κινήσουνε χορό.*

*Ψάλλε, λυράρη, τῆς Αἰθραίας γῆς τὸν ὕμνο,
ὡς ἐξὶ αἰώνων συναχτοῦν οἱ χορευτές
καὶ ὡς ὑψώσουν τῆς λαμπρῆς νίκης τὸ λύχνο,
κάμε τραγοῦδι τίς δικές τους προσευχές.*

*Βάστα, λυράρη, τὸ χορό! Σαράντα χρόνια,
γιορτάζει ἡ Δωδεκάνησος τὴ λευτεριά,
γονάτισε κι εὐχήσου τὴν νὰ ἔχει αἰώνια
χαρά. Εἰρήνη, Λευτεριά καὶ ξαστεριά.*

ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ

Κατὰ τὰ σχολικὰ βιβλία ὁ Ὅμηρος «εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνη ἱστορικὴ πηγή»

Σὲ μιὰ κατάμεστη ἀπὸ κοινὸ αἶθουσα ἔγινε στὶς 28 Ἀπριλίου ἡ «Δίκη τοῦ Ἀλφαβήτου» στὸ Μονομελὲς Πρωτοδικεῖο Ἀθηνῶν μὲ πρόεδρο τὸν κ. Βασ. Κωστόπουλο καὶ ἐνάγωντα τὸν κ. Κ. Πλεῦρη (Βλ. *Δαυλός*, τ. 48, 51 καὶ 52). Μάρτυρας κατέθεσε ὁ μεταφραστὴς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων στὶς Ἑνοπλες Δυνάμεις ταξίαρχος ἐν ἀποστρατεία κ. Λιακόπουλος καὶ παρέστη ἡ βουλευτὴς Κα Ἄννα Συνοδινού. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς δίκης ὑπῆρξε τόσο μεγάλο ὥστε 5-7 δικηγόροι αὐτοβούλως κατέθεσαν χαρτόσημα, γιὰ νὰ παρέμβουν στὴ διαδικασία.

Στὶς προτάσεις τοῦ πρὸς τὸ δικαστήριον ὁ ἐνάγων κ. Πλεῦρης ἀναφέρει μετὰ τὰ ἄλλα τὰ ἑξῆς:

«Ἐπὶ τῆς συζητηθείσης, κατὰ τὴν δικάσιμον τῆς 28ης Ἀπριλίου 1986, ἀπὸ 9ης Ἀπριλίου 1986 αἰτήσεώς μου, τῆς ὁποίας αἰτοῦμαι καὶ αὖθις τὴν παραδοχὴν διὰ τοὺς εἰς ταύτην διαλαμβανομένους νομίμους, ἀληθεῖς καὶ βασίμους λόγους, ἐπάγομαι τὰ κάτωθι:

» Ἐπειδὴ ἐπάγομαι ὅτι παραδεκτῶς ἐβελλίωσα, κατὰ τὴν ἐνώπιον Ὑμῶν διαδικασίαν, τὴν κρισιολογουμένην αἰτησίῃ μου μὲ τὴν προσθήκην τοῦ αἰτήματός μου ὅπως ὑποχρεωθῇ ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων νὰ ἐκδώσῃ ἐπείγουσαν ἐγκύκλιον διορθωτικὴν τῆς εἰς τὸ σχολικὸν βιβλίον «Ὅμηρον Ὀδύσσεια» σελ. 8 τῆς Α' Γυμνασίου διαλαμβανομένης ἀνακριβείας ὅτι «ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια ὡς ἱστορικὲς πηγὲς εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνες».

» α) Ἡ ἀντιδίκος πλευρὰ ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς νὰ εἰσέλθῃ ἐπὶ τῆς οὐσίας καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ, ἂν εἶναι ἐπιστημονικῶς ὀρθὸν νὰ γράφεται καὶ νὰ διδάσκεται ἀπὸ τὰ σχολικὰ βιβλία ὅτι ὁ Ὅμηρος «εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνη ἱστορικὴ πηγή» ἢ ὅτι «τὸ Ἑλληνικὸ Ἀλφάβητο προέρχεται ἀπὸ τὸ Φοινικικόν». Εἶναι πράγματι λυπηρὸν πὺς οἱ «εἰδικοὶ ἐπιστήμονες» τοῦ Ὑπουργείου δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐμφανισθοῦν στὸ Δικαστήριον ὡς ὤφειλαν ἠθικῶς καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικὴν δεοντολογίαν καὶ ἄφησαν νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς ἀπόψεις των νομικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου.

» β) Γνωρίζομεν ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων διαθέτει ἐπιστημονικοὺς συμβούλους, ὑπηρεσίας, ἐπιστημονικοὺς συνεργάτας καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει πλῆθος ἐμπίσθων ἀρμοδίων διὰ ποῖον λόγον ὅλοι αὐτοὶ ἐξηφανίσθησαν καὶ ἔστειλαν στὴν δίκην ἕναν δικηγόρον, ὁ ὁποῖος εἰλικρινέστατα ἐδήλωσεν ὅτι δὲν γνωρίζει τὸ θέμα; Μῆπως διότι ἐντρέποντο νὰ ὑβρίσουν τὸν Ὅμηρον, πρᾶγμα πὺς ἀδιαντρόπως ἔκαναν στὰ σχολικὰ βιβλία;

» γ) Ἀκόμῃ δὲν πιστεύω ὅτι τιμὰ τοὺς προαναφερθέντας ἐπιστήμονας τοῦ Ὑπουργείου Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων ἢ φυγομαχία καὶ ἡ ἀπόκρυψις των δίκην στρουθοκαμήλου. Οἱ ριψάσπιδες τῆς ἐπιστήμης ἀναζητοῦν σανίδα σωτηρίας εἰς κάποιον νομικὸν τύπον, ἐνῶ ἡ ἐπιστημονικὴ εὐθιγία ἀπαιτεῖ αὐτοπρόσωπον παρουσίαν, πρὸς ὑπεύθυνον ὑποστήριξιν τῶν ὧσων πιστεύουν καὶ ἰδίᾳ παραθέτουν σὲ κείμενα σχολικῆς διδασκαλίας.

δ) Τὸ γεγονός ὅτι προσεκάλεσα σὲ ἐπιστημονικὸν διάλογόν τοὺς θιασώτας τῆς φοινικικῆς προελεύσεως τοῦ Ἀλφαβήτου μας δὲν δικαιώνει τὴ γνώμην τους. Ἐπειδὴ μάλιστα δὲν ἀπεδέχθησαν τὸν διάλογόν σημαίνει ὅτι στεροῦνται στοιχείων καὶ συνεπῶς ἡ γνώμη των δὲν εἶναι ἐπιστημονικὴ. Ἀλλως τε καὶ Ὑμεῖς, κ. Πρόεδρε, διερωτήθητε ἀπὸ τῆς ἑδρας: «Ποῦ στηρίζονται καὶ τὰ γράφουν;». Διεπιστώσαμε δὲ ὅλοι μὴδὲ τοῦ ἀντιδίκου διαφωνήσαντος ὅτι δὲν ὑπάρχουν πηγαί, παραπομπαί, στοιχεῖα κ.λ.π. Καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι, κατὰ τὴν σκέψιν τῆς ἄλλης πλευρᾶς, τὰ ἐκπαιδευτικὰ βιβλία δὲν ἀποτελοῦν τὸν ἀποκλειστικὸν ὁδὸν «στὴ διαμόρφωσιν τῆς διδασκαλίας ἀλλὰ ἀποτελοῦν ἄξονα γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ στρέφεται ἡ διδασκαλία», τότε πῶς νὰ δεχθῶμεν ὡς «ἄξονα διδασκαλίας» τὸ ψεῦδος ὅτι ὁ Ὅ-

μηρος είναι εξαιρετικῶς επικίνδυνος ιστορική πηγή ἢ ὅτι ἐπήραμε τὸ 'Αλφάβητο ἀπὸ τοὺς Φοίνικας; Εἶναι δυνατόν νὰ υἱοθετῇται ὡς «ἄζων διδασκαλίας» τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνακρίβεια;

» ε) Ἰσχυρίσθη ἡ ἀντίδικος πλευρὰ ὅτι λόγῳ ἐπικειμένης λήξεως τοῦ σχολικοῦ ἔτους δὲν συντρέχει τὸ ἐπεῖγον. Ἀντιθέτως τώρα εἶναι ἐπεῖγον νὰ ληφθοῦν τὰ ἀσφαλιστικὰ μέτρα, διότι ἐν ὧσιν τῶν ἐξετάσεων οἱ μαθηταὶ προετοιμάζονται ἐντατικῶς διαβάζοντες καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ μάθουν ἀνακριβείας καὶ νὰ ἐξετασθοῦν ἐπ' αὐτῶν.

» στ) Ἐπρωτάθῃ εἰσέτι ὅτι ἐνδιαφέρομαι νὰ διδαχθῇ μόνον ἡ μία ἄποψις. Ὡστόσο τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι αὐτὸ ποὺ τώρα ὁ ἀντίδικος ἐπικαλεῖται δὲν τὸ τηρεῖ, διότι ἤδη στὰ σχολικὰ βιβλία διδάσκεται μόνο ἡ μία ἄποψις, ὅτι δηλαδὴ τὸ 'Αλφάβητό μας τὸ ἐπήραμε ἀπὸ τοὺς Φοίνικας καὶ δὲν μνημονεύεται ἡ ἄλλη γνώμη τῶν ἐπιφανῶν ἐπιστημόνων τοὺς ὁποίους ἔχω ἀναφέρει καὶ οἱ ὅποιοι διαβεβαιώνουν «ὅτι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἀντέγραψαν οἱ Φοίνικες τὸ 'Αλφάβητον».

» ζ) Λίαν εὐστόχως τὸ δικαστήριον ἐζήτησε νὰ κληθοῦν οἱ ὑπεύθυνοι συγγραφεῖς τῶν ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων καὶ ἐνῶ ἡμεῖς προθύμως συνεφωνήσαμε ἡ ἀντίδικος πλευρὰ τὸ ἡρνήθη. Γιατί;

» η) Τὸ σημεῖωμα — προτάσεις ὁ ἀντίδικος τιτλοφορεῖ ὡς «Ἐπὶ τῆς οὐσίας». Καὶ διὰ ποίαν οὐσίαν ἔγραψε; Μᾶς εἶπε τίποτε περὶ τοῦ 'Αλφαβήτου ἢ τοῦ 'Ομήρου; Ὁχι. Ἀλλὰ τότε ποία ἦτο ἡ οὐσία τῆς ὑποθέσεως; καὶ πῶς τὴν ἀντιμετώπισε; Δὲν ἀνατρέχω στὸ ἐμπεριστατωμένο περιεχόμενο τῆς αἰτήσεώς μου καὶ στὰ συνημμένα στοιχεῖα, ἀλλὰ θὰ ἀποταθῶ στὴν λογικὴ, τὰς ἐγκυκλοπαιδικὰς γνώσεις καὶ κυρίως στὴν ἐθνικὴν εὐαίσθησίαν τοῦ Δικαστηρίου, τὸ ὅποιον ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ καὶ δι' οὐδεμίαν σκοπιμότητα δύναται νὰ ἀποδεχθῇ τὸν ἐκμηδενισμόν τοῦ Ὁμήρου ὡς ιστορικῆς πηγῆς, ἐνῶ ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει (πλὴν τῶν συγγραφῶν σχολικῶν βιβλίων) ὅτι ὁ Σλῆμαν ἐμπνέυσμένος ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ μὲ ὁδηγὸν αὐτὸν ἀνεκάλυψε τὴν Τροίαν, τὰς Μυκήνας κ.λ.π. Αὐτὰ ποὺ ἀναγνωρίζουν ὅλοι οἱ ξένοι κατὰ ποίαν ἔννοιαν λογικῆς καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως ἡμεῖς θὰ τὰ ἀρνούμεθα καὶ θὰ διδάσκωμε τὰ Ἑλληνόπουλα ψευδεῖς ἀπόψεις;».

«Δὲν συντρέχει λόγος νὰ μνημονευθῇ ἡ ἄλλη ἄποψη»!

Ὁ δικηγόρος τοῦ Δημοσίου κ. Βασίλης Κυριαζόπουλος, ἐξ ἄλλου, στὶς προτάσεις τοῦ πρὸς τὸ δικαστήριον ἀναφέρει μετὰξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς:

«Ἐξάλλου, τὰ ἐκπαιδευτικὰ βιβλία ποὺ διανέμονται στὰ Σχολεῖα δὲν εἶναι ὁ ἀποκλειστικὸς ὁδηγὸς στὴ διαμόρφωση τῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων ἀλλὰ ἀποτελοῦν τὸν ἄξονα γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ στρέφεται ἡ διδασκαλία. Ὁ καθηγητὴς ἔχει δηλαδὴ τὴν εὐχέρεια νὰ ἀναφέρει καὶ ἄλλες ἀπόψεις ἀπὸ τὶς ἀναφερόμενες στὸ συγκεκριμένο βιβλίον καὶ γενικότερα νὰ δώσει ὠθησὴν γιὰ παραπέρα προβληματισμό. Συνεπῶς, δὲν συντρέχει κανένας λόγος νὰ «συσταθεῖ δι' ἐγκυκλίον» ἡ μνημόνευση καὶ τῆς ἄλλης γνώμης [...].

» Τέλος, δὲν συντρέχει τὸ στοιχεῖο τοῦ ἐπείγοντος γιὰ τὴ λήψη ἀσφαλιστικῶν μέτρων, καθόσον, ἐνῶ ὁ ἀντίδικος ἰσχυρίζεται ὅτι «ἄρχισε τὸ σχολικὸ ἔτος», ἤδη τὸ σχολικὸ ἔτος βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ καὶ ἤδη ἔχει διδαχθεῖ τό, κατὰ τὸν ἀντίδικο, «ἐπιλήψιμο» σημεῖο τοῦ βιβλίου».

Ἡ ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου θὰ ἐκδοθῇ ἐντὸς τῶν ἡμερῶν.

Σ. Γ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

«Δημοτική»: Ποττεῖον κακὸν

α) Ὅταν ἡ καθολικὴ σύγχυσις ἀπομειώνει τὴ γλῶσσα στὴν κατὰ τὴν ποσότητα ἐπάρκειαν καὶ στὴν κατὰ τὴν ποιότητα πληρότητά της...

β) Γιάννης Καλιόρης: Ὁ ἑνας Προμηθεὺς στὸν ἐλληνικὸ γλωσσικὸ χῶρον

Ἐπηρεασμένος βαθύτατα ἀπ' τὴν πληρότητα δυὸ κειμένων τοῦ κ. Γιάννη Καλιόρη⁽¹⁾ ποὺ ἔφθασαν στὰ χέρια μου, ἀδυνατῶ νὰ μὴ σταθῶ γοητευμένος (σύγκλονισμένος) σ' αὐτὸν τὸν ἀποκαλυπτικὸ λόγον. Ὅτι ἐδῶ πρόκειται γιὰ εἰσέλασιν, γιὰ γκρέμισμα μὲ κλωτσιᾶς τῶν στεγανῶν στὸ γλωσσικὸ χῶρον —οἶονεὶ βιαζόμενον μὲ τὸν ἀφεδρῶνα⁽²⁾... Παρὰ ταῦτα, καθὼς, ἀγορικός κι ἀποσυνάγωγος, ἀδυνατῶ (ἡ συμφορὰ μου...) νὰ μὴν ἀρχίζω ἀπ' τὴ ρίζα τῶν πραγμάτων, ἀπ' τὰ θεμέλιά τους, πρὶν διατυπώσω τὶς σκέψεις μου γιὰ ὅσα (τόσον ἄρτια καὶ καίρια) παρατηρεῖ, ἐπισημαίνει, ἐλέγχει κι εὐαγγελίζεται ὁ κ. Καλιόρης, τὴν κατάφασιν κι ἀνεπίφθονη ζήλεια μου πρὸ σωστά⁽³⁾, θὰ ἐκθέσω (ἀνεπιφύλακτα βγαίνοντας στὴ μεγάλην εὐθύνη) πῶς ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνομαι προσωπικὰ τὴ γλῶσσα. [Ὅτι, δάνεια ἀπ' τὸν Παπανοῦτσο, μᾶς ἐπνίξε ἡ... στρουκτούρα («γλῶσσα εἶναι ἡ στρουκτούρα τοῦ λόγου») —λὲς καὶ φθάνει αὐτὴ γιὰ νὰ κάμει τὸν ἄλεξο Ὁ Ἕλληνα Σενέκα, Δημοσθένη, Κικέρωνα...]. Πλέον σαφῶς: τί ἀκριβῶς εἶναι τὸ εἶδος γιὰ τὸ ὁποῖον πολλοὶ ἐναβρύνονται μὲ τὴν ἐπάρκειά τους —ὅταν τὸ ἐπισημαίνουν τότε «ἓνα ζωντανὸ πρᾶμα», τότε «ἓνα ποτάμι ποὺ κυλάει», τότε... «γλῶσσα τῆς μάνας τους»!

Ὅμως, ἔεραν τῶν ὀρισμῶν, τί σχῆμα, ποσότης, ποιότης, μέγεθος, ἔντασις εἶναι αὐτὴ ἡ γλῶσσα; Σ' αὐτὰ θὰ προσπαθήσουμε ν' ἀπαντήσουμε εὐθὺς καὶ εὐθέως:

Ἀφετηρία γιὰ τὸ λόγο στάθηκε ἡ **ἀναρθρὴ κραυγή**. Ὁ ἀναρθρὸς λόγος ἀρχίζει μὲ τὸ **φθόγγον** —ποὺ εἶναι καὶ ὁ πυρήνας τῆς γλώσσας! Φθόγγος ἡ συνύπαρξις φθόγγων συγκροτοῦν συλλαβὴ καὶ λέξιν. Οἱ λέξεις, μόνες ἢ συνυπάρχουσες, συγκροτοῦν **φράσι**. Ἐνῶ ἡ λέξις ἔχει συμβολιστικὴν ὑποχρέωσιν⁽⁴⁾, ἡ φράσις ἔχει συνειρμικὴν. Δὲν μπορῶ νὰ εἰπῶ «ἓνα καλᾶθι μέν!»! Ἡ φράσις θὰ εἶναι κουτσὴ, μὴ λελογισμένη, μὴ ἔλλογη —ὄντως ἀφοῦ θὰ αἰωρεῖται τὸ «μέν», ἀφοῦ δὲν θὰ προσδιορίζει ὅ,τι ὡς πρόθεσις προϋποθέτει (περιεχόμενον ἢ ἰδιάζον χαρακτηριστικόν: «ἓνα καλᾶθι ΜΕ φροῦτα —χέρι, δυὸ χέρια, καπάκι...»)! Ἀντιθετα, ἂν εἰπῶ «ἓνα καλᾶθι μὲ γιούλια», ὑπάρχει πληρότης φραστικῆ, καί, συνεπῶς, λόγος. Ἐπομένως μποροῦμε νὰ εἰποῦμε, πῶς χρησιμοποίησα σωστά τὴ γλῶσσα, ἢ σωστὴ γλῶσσα. Αὐτόδηλον, πῶς, ἂν ἐπιμείνουμε, σ' αὐτὴ τὴ σωστὴ γλῶσσαν, θὰ ἰδοῦμε περιεχομένην ἀπαραιτήτως ὄχι μόνον τὴν κατὰ ποσότητα ἐπάρκειαν ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ ποιότητα πληρότητα! Γεγονὸς ποὺ βεβαιώνει σωστὴ γλῶσσα τὴν ἀπερίτητη, ἀνεπιτήδευτη, λαγαρή, καίρια, ἐναρμόνια, εὐφρόσυνη —ποτὲ τὴν κοινότητα, κακὴ ζήλη, ἀπομιμητική...

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὁ ἄξιος ποιητὴς, τὴν ὥς ἄνω ἄρτια κατὰ τὸ νόημα παράστασι - φράσιν θὰ τὴν ντρεσάρι (κατὰ τὴν γλωσσικὴν τῆς φύσιν), δὲν θὰ τὴν χρησιμοποιοῦσι ὡς ἔχει, ἀλλὰ διαφορετικὰ:

«πανερί γιούλια σου 'πεσα μὴ μοῦ ξελησμονήσεις»

- Λέει ὁ λαὸς «ξελησμονήσεις»;
- Μὰ τώρα μιλάμε γιὰ πανέρια καὶ γιούλια!
- Πές!

«στὸ θυροστόμι ἀγράμπελη γράφεις καὶ γκιουλμπρισίμι»

- Νάτο πάλι! Ξέρει, μωρέ, ὁ λαός, τί σημαίνει «γκιουλμπρισίμι»;
- Ἐσὺ ξέρεσι;

— Όχι! Τί σημαίνει;

— Γιατί ρωτᾷς;

Θά βασανίσει λοιπόν τὴ φράσι ὁ ἄξιος ποιητῆς⁽⁵⁾ καὶ θά βασανιστεῖ μαζί της: σ' ὅ,τι ἀφορᾷ μὲν στὴν ποσότητα, χάριν τῆς ἐνδελέχειας - καιριότητος - ἀποδεικτικότητος τοῦ λόγου του, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ δὲ στὴν ποιότητα, χάριν τῆς εὐαρμοστίας - πειστικότητος - πολυτιμότητός του (λόγου του)! Αὐτά, εἶπαμε, θά κάνει μόνον ὁ ποιητῆς, ποὺ γράφει «*ξελησμονήσεις*» καὶ «*γκιουλμπρισίμι*» (ἀκακία τῆς Κωνσταντινουπόλεως — Βοσταντζόγλου, *Ἀντιλεξικό*, 511) — ποτὲ αὐτὸς ποὺ ἀρκεῖται μακάρια στὶς λέξεις τῆς μάνας του...

Γιὰ νὰ καταλάβουμε λοιπόν, τί εἶδος εἶναι ἡ γλῶσσα, γιὰ νὰ τὴν κατανοήσουμε καὶ προσοικειωθοῦμε ὡς φαινόμενο, θά ἐπιχειρήσουμε τὴν ἐν σμικρῷ ἐξάρμοσιν, ἀποσύνθεσι, ἀποδιοργάνωσι καὶ ἀνάλυσί της — στὴ συγγραφή. Θά ἐπιχειρήσουμε δηλαδὴ νὰ τὴν ἐξετάσουμε, ἀναγνωρίσουμε καὶ ἐρμηνεύσουμε στ' ἀρχικά της κύτταρα — ὡς λέξι, συλλαβή, φθόγγον, δειγματοληπτικά μὲν, μὲ καίριαν ἀμεσότητα δέ...

Τὰ «πράγματα τοῦ κόσμου»

Μὲ σίγουρο πὼς ὁ προσερχόμενος στὴ συγγραφή, ὁ λογοτέχνης (στὸ ἐξῆς θά τὸν ὀνομάζουμε ἔτσι πρὸς εὐκολίαν), εἶναι δημόσιο πρόσωπο, πὼς δηλαδὴ ἐν αὐθαιρεσία (ποὺ μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων ἴσως δικαιωθεῖ...) ἐπεμβαίνει στὰ «πράγματα τοῦ κόσμου», παρατηροῦμε πὼς τὰ τελευταῖα τὰ ἐκφράζουν (μαρτυροῦν - ὀνομάζουν) οἱ λέξεις! Μποροῦμε νὰ εἰποῦμε, συνεπῶς, ὅτι, καθὼς τὰ «πράγματα τοῦ κόσμου» (ἀκριβέστερα: ὅσα περὶ τῶν ὁποίων ἐνορᾷ, ἐνθυμεῖται, γνωρίζει, συνάγει ἢ ὑποπτεῖ ὁ ἄνθρωπος) ἔχουν (ὅλα) τὸ ὄνομά τους, μόνον μικρὸ μέρος αὐτῶν τῶν ὀνομάτων θά περικλείει τὸ ἔργο τοῦ λογοτέχνου.

Στὸ σημεῖον αὐτό, κι ἀφοῦ βεβαιωθοῦμε πὼς λόγος, γλῶσσα καὶ τέχνη εἶναι ἐκ τῶν θετικῶν «πραγμάτων τοῦ κόσμου», τουτέστι πὼς ἐπιδιώκονται στὴν μείζονα ποσότητα καὶ πληρότητα τους (ἐντέλεια), μ' ἄλλα λόγια πὼς ἀναγνωρίζονται ὄχι ἀπρόσδεκτα καὶ ἀποκρουστέα (ὅπως ἀρρώστια, δυστυχία, ὀδύνη συμφορά), ἀλλὰ προσδεκτά, ἐπιθυμητά (ὅπως εὐφροσύνη, γαλήνη, πράυνσις, γνῶσις...), βλέπουμε ὁλοκάθαρα, πὼς κάθε ἄλλο παρὰ ἐκ σοφίας θά βεβαιώνονταν ἢ... «προτίμησις» πρὸς τὴν ἐλάσσονα ποσότητα καὶ πληρότητα... Ἄς ἐνθυμούμεθα λοιπόν, πὼς θά ψεύδεται ἢ θ' ἀκριτολογεῖ ὁ λογοτέχνης ποὺ θά ἰσχυρισθεῖ ὅτι συνειδῶς ἐπιλέγει τὰ λίγα καὶ ἀτελῆ — ἐκ τῶν θετικῶν! Ὅτι, κατατεθειμένος λόγος δὲν εἶναι παρὰ τὰ ἐπὶ μέρους σήματα ποὺ τὸν συνιστοῦν [ποὺ δηλαδὴ τὸν φέρουν ἀπερικάλυπτον, ἔκθετον, ἀναγνωρίσιμον ὅ,τι εἶναι — ὄχι ὅ,τι τὸν διορίζει ἢ Ἰσχύς, συναλλαγὴ, ἐμπορία, καπηλεία, συνωμοτικότης τῶν Μηχανισμῶν Προβολῆς], ἡγουν οἱ λέξεις **κι οἱ ἐννοιες!** Ποῦ σημαίνει πὼς ἡ ἐρευνα, ἐνῶ ἐπὶ τῶν πρώτων ὀδηγεῖ σὲ **ἀδιάψευστα** συμπεράσματα ἐπὶ τῆς **τεχνικῆς** (τοῦ λογοτέχνου), ἐπὶ τῶν δευτέρων (ἐννοιῶν) παραμένει ἀποδεικτικά ἀνίσχυρη (ἀτελής κατὰ τὴν ἀποδεικτικότητα) σ' ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν **τέχνη** (τοῦ λογοτέχνου) — τὸ θέμα θά λήξει μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἠλεκτρονικῆς... Ποῦ θά εἰπεῖ, πὼς ἡ **Ἰσχύς** εἶναι πού, ὑπὸ τὸ προσωπεῖον **ἐρευνας** (ἐκμεταλλευόμενῃ τὴν ἀγιότητα τῆς ἐρευνας!), εἰσάγει στὴν **τέχνη** τὴν βαρβαρότητα καὶ ἀγροικίαν — στὴν μεταπρατικὴ διαδικασίᾳ τῆς ἐπιβολῆς περνώντας ὅλο καὶ πὺρ ἀνιέρους, ὅλο καὶ πὺρ μιαινοῦς τρόπους!..

— Μά, γιὰ στάσου, βρὲ ἀδελφέ: αὐτοὺς τοὺς **ἐμπορικοὺς νόμους** ποῦ, θαρρῶ, ὑπαίτισσεςαι, πὼς γίνεται νὰ τοὺς **μονοπωλεῖ** ὁ κακὸς λογοτέχνης, ὁ ἀτεχνος, ὁ ἀνεπαρκής; Πὼς γίνεται νὰ μὴ λειτουργοῦν ἐξ ἴσου καὶ γιὰ τὸν καλὸ, τὸν ἐπαρκῆ λογοτέχνη; Γιατί ὁ τελευταῖος δὲν ἐπωφελεῖται ἐπίσης;

— Γιατί τόσο ὁ ἄξιος λογοτέχνης ὅσον καὶ ὁ ἐπιβάτης τῆς λογοτεχνίας εἶναι ἐξ ἴσου **δημιουργοί** — πλὴν στὸν **τομέα** τοῦ ἑκαστος: ὁ πρῶτος δημιουργεῖ στὸ **λόγο**, ὁ δεῦτερος

στήν κοινωνική προβολή κι επιβολή του. [Αὐτὸς θὰ κατασταθεῖ, θὰ τιμᾶται, θὰ τὰ «οἰκονομάει», θὰ ὑποχρεώνει τὸ λαὸ ν' ἀγοράζει τις βλακεῖες του, νὰ τοῦ πληρώνει βραβεῖα, χορηγίες, σύνταξι ἀχρεώστητον — ποίος ἀφήνει τὴ δική του δουλειά, γιὰ νὰ κάνει τὴ δουλειά ἄλλου; Ὑποχείριος ἕκαστος αὐτοῦ ποῦ «τὸν φέρει», πῶς θὰ ἐνεργήσῃ ἀνεξαρτήτως, παναπεῖ κατὰ τρόπον «ποῦ φέρει» ἄλλον; Ἄν ἡ φιλαντία μου ἔχει ἐπιλέξει ὡς ἐργαλεία καὶ ὅπλα μου τὴν αἰσχροπυργία, ἀχρειότητα, ἀμοραλισμό, μακιαβελλισμόν, ἂν ἀδυνατῶ κάτι καλύτερο ἂν τὸ κακοτέχνημα, βανασοτέχνημα, αἰσχροῦργημα, πῶς θὰ εὐθυγραμμίζεται ἡ πολιτεία μου μὲ τὴν πολιτεία τοῦ ἀνιδιοτελοῦς (διαθέτοντος) ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα ἐργαλεία καὶ ὅπλα — πῶς ἡ ἀνεπάρκεια κι ἀνικάνότης μου θὰ παραγαγεῖ ἔργον, ποῦ ἡ δημιουργία του προϋποθέτει ἐπάρκεια, δεξιότητες, ἐπιμέλεια, φιλοκαλίαν];

— Δὲν κατάλαβα τίποτε!

— Πολὺ σωστά: ἂν ἦταν νὰ καταλάβαινες, δὲν θὰ ρωτοῦσες! Θὰ ἔξερες τὴν ἀπάντησι, πρὶν διατυπώσεις τὸ ἐρώτημα — τὸ ἴδιο ὅπως δὲν σκοτώνεις ἕναν ἄνθρωπο, ἐπειδὴ ἔχεις τὴν ἀπάντησι, πρὶν διερωτηθεῖς: «νὰ σκοτώσω ἕναν ἄνθρωπο?».

Ἄν λοιπὸν προχωρήσουμε στὸ τί ἐπὶ τέλους συμβαίνει μ' αὐτὰ τὰ «πράγματα τοῦ κόσμου», ποιά εἶναι, καὶ ποίος, πῶς καὶ γιὰτί ὁ βαθμὸς συνάρτησής τους μὲ τὸν ἄνθρωπο, θὰ ἰδοῦμε πῶς πρόκειται γιὰ πρόσωπα, ζῶα, πράγματα, ἀφηρημένες ἐννοιες, τῶν ὁποίων συνάπτεται ἡ ἀνθρώπινη προσπάθεια «ἀπαλλαγῆς ἀπ' τὸν πόνο» — ἐδῶ σημειῶνω πῶς λ.χ. ἡ λέξις «ἀλμυρὸς» δὲν ὑποδηλώνει «πρᾶγμα τοῦ κόσμου»; ἐνῶ ἡ «ἀλμυρότης» εἶναι «πρᾶγμα τοῦ κόσμου». Ἐξ ἄλλου, τὸ ὅτι τὰ πράγματα τῶν τριῶν πρώτων κατηγοριῶν εἶναι «οὐσίαι», οὐσία, ἐνῶ τῆς τέταρτης (κατηγορίας ἀφηρημένων ἐννοιῶν) «οἰοῖται οὐσία» (λογουχάριν ἰδέα, ἱστορία, πάθος, τρέξιμο, χῶρος...), εἶναι ἡ αἰτία ποῦ ὁ ἄνθρωπος βάπτισε τὰ ὀνόματά τους «ὀνόματα οὐσιαστικά». Αὐτογόητο πῶς ἐδῶ δὲν ὑπάρχει κλιμάκωσις — τὰ «πράγματα τοῦ κόσμου» αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δὲν μποροῦν νὰ νῶνι περισσότερο ἢ λιγότερο αὐτὰ καθ' ἑαυτά: Ὁ Γιάννης, ἡ σκάλα, ἡ ρίσις δὲν θὰ ὑπάρξουν ἄλλως — περισσότερο ἢ λιγότερο Γιάννης, σκάλα, ρίσις...

Τώρα βλέπουμε μᾶλλον εὐκόλα, πῶς, καθὼς ἀναφορὰ σὲ μιὰ τόσον ἐκρηκτικὴ, κρίσιμη, παρανοϊκὴ, ἀχαλίνωτη καὶ παράφορη ἐποχὴ σὰν τὴ δική μας δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξῃ μὲ λέξεις «τοῦ βουνοῦ καὶ τῆς στάνης», θὰ ἦταν μακρυὰ νυχτωμένος ἕνας «βουκολικός» ποιητὴς — θὰ ἦταν μιὰ ἡσών, ἐν πάσῃ περιπτώσει, παρουσία: δὲν θὰ ἔχε κἂν ὑποψιασθεῖ τὸ ἄμεσα καὶ καίρια ἀκροσφαλὲς τῆς ἐποχῆς μας, τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχουν βουνὰ πιά (ἀλλὰ «μαδάρες» — δηλαδὴ ὅ,τι τὰ κάναμε: μαντάρες, μαΝΤάρα...), μῆτε στάνες — τὰ ζῶα ἐκτρέφονται σὲ πολιτισμένους, προνομιοῦχους, πεντακάθαρους, βιομηχανοποιημένους σταύλους, μὲ πολλὰς πολλὰς... ὁρμόνες καὶ πολλὴ πολλὴ στρεπτομυκίνη, γιὰ νὰ παχαίνουν... αὐθημερόν. Ἄσε τὴν ἀπληροφορησία του γιὰ τὴν ἀστικὴ ζωὴ, γιὰ τὴ σκοτωμένη φύσιν τῶν παιδιῶν ποῦ γεννιοῦνται καὶ μεγαλώνουν στὰ «πολιτισμένα» καὶ μοκετταρισμένα πενήντα τετραγωνικά — σὲ κάποια ἐλάχιστα κυβικά, ἀσφυκτικά, πηγμένα σὲ μετέωρους ρύπους, νὰ τοὺς ἐλαφραίνει ἡ ἄνωσις... Ὡστε γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτὸ πλεόν, πῶς, ἂν ἀπομονώσουμε τὰ οὐσιαστικὰ ἐνὸς λογοτέχνου, μπορούμε ὄχι μόνον νὰ μετρήσουμε σ' αὐτὰ τὸ **μέρος καὶ τὸ εἶδος** τῶν «πραγμάτων τοῦ κόσμου», ποῦ μόνος, ἀβιάστως καὶ αὐτοβούλως, **θέλησε ἢ μπόρεσε** (στάθηκε ἐπαρκὴς) νὰ προσέλθει, ἀλλὰ καὶ νὰ **σταθμίσουμε** τόσο τὸ εἰδικὸ βάρος ὅσο καὶ τὴν ποιότητα: καὶ τῶν **ὀνομάτων** τους, κατὰ τὴν καιριότητα, ἀρμονίαν, μουσικότητα, καὶ τῆς ἐν τῷ κειμένῳ διευθέτησής τους! [Ὁμιλοῦντες περὶ λέξεων - ὀνομάτων ὑπενθυμίζουμε, πῶς πρόκειται γιὰ «πράγματα τοῦ κόσμου», ποῦ ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ εἰδικὸ βάρος τους συνιστοῦν ἐγκυρότης - βαρύτης - καιριότης - ἐξωτισμός (Καββαδίας, Λάσκος), δηλαδὴ ἡ **μακρότητά** τους ἀπ' τὴν εὐτέλεια - κόρον τῆς **καθημερινότητάς**, ἀφ' ἑτέρου δὲ πῶς, κατὰ τὴν ποιότητα, κλιμακώνονται καὶ

καθ' ἑαυτὰ καὶ ὡς συνιστῶσες τοῦ λόγου:

«πουτουζμὰ θανε τὸ μέγεθος θοστήσκρα βγῆστους»

Ποιήτρια φιλόλογος (ἡ Ὑλγα Βότση) ἐβραβεύθη μέ... Κρατικὸ Βραβεῖον γιὰ τὸν ὡς ἄνω στίχον — καὶ λοιποὺς ἀνάλογης τελειότητος... Ἄν ἀκόμα δὲν μπορέσατε νὰ τὸν διαβάσετε, εἶναι ἐπειδὴ τὸν γυμνώσαμε ταῖσιδον — νάτος μέ... σκελέαν κι ἀναξυρίδα:

«πὺ τὸὺς μάθανε τὸ μέγεθος τῆς κραυγῆς τους»].

Ἀλλὰ στὸ σημεῖον αὐτὸ ἄς ἀφήσουμε τὰ οὐσιαστικὰ προσωρινῶς, χάριν τῆς γενικότητος, τουτέστι ὅλων ὧν παρατηροῦμε ἀρχίζοντας τὴν ἔρευνα ἐπὶ λογοτεχνικοῦ κειμένου.

[Συνεχίζεται]

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1) 8ο Πανεπιστήμιο Παρισίων.

2) Τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι:

α) *«Γιὰ μιὰ εὐρύχωρη δημοτικὴ»* («Τὸ Βῆμα», 7 Φεβρουαρίου 1985).

β) *«Ὁ γλωσσικὸς ἀφελληνισμὸς»* - *«Πέραν τοῦ μισοξενισμοῦ καὶ τῆς ὑποτέλειας»*, σελίδες 100, Ἀθήνα, 1984, ἐκδόσεις «Πολύτυπο».

1984, ἐκδόσεις «Πολύτυπο».

3) Παρὰ τὴν πεποίθησιν τοῦ γράφοντος, πὼς (ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρξουν ἀνασταλτικοὶ παράγοντες τῆς ἐπικοινωνίας), δὲν εἶναι μακρὰν ἡ μέρα πού ἡ Οἰκουμένη θὰ ὁμιλήσῃ μιὰ γλῶσσα, ὁ κ. Καλιόρης ἐπισημαίνει μείζον πρόβλημα τῶν γλωσσικῶν μας πραγμάτων τὸν ἀφελληνισμό τῆς γλῶσσας μας. Δὲν ἀστοχεῖ — τὸ πιθανότερο. Ἀπλῶς, εἰκάσω, δὲν θέλει νὰ πᾶι πιὸ πέρα — οἱ λόγοι δὲν ἀπολείπουν σὲ τούτῃ τῇ Χώρα τῶν φαντασμάτων, τῆς διαβολῆς, ἀβανιάς καὶ ὑπονόμευσης τῶν ἀξίων... Μὲ τὸν γράφοντα συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. Ὅτι ὄχι μόνον εὐρίσκεται σὲ θέσιν εὐνοϊκότερη, ἔναντι τοῦ κ. Καλιόρη, ἀλλὰ καὶ ὑπάρχει προνομιούχος: ποιητῆς αὐτὸς μπορεῖ ν' ἀντιπροέρχεται (κι ἀδιαφορεῖ γιὰ) ἔθνη - ἤθη - θεσπίσματα [ἀφού, ἐκ περισσοῦ, τελειώνει τὴ ζωὴ του ὁ ἴδιος, καὶ τὰ πάντα ἄτονον κάποτε] — δὲν ἔχει νὰ δώσει λόγο σὲ κανέναν. Ἐτσι, μὲ διπλὴν ἀβάντα ἔναντι τοῦ κ. Καλιόρη, μπορεῖ νὰ ἐξουδετερώνει τὶς αἰτιάσεις — κατὰ τὸ νόμον τῆς στατικῆς ἀπλώνοντας (κατανέμων) τὴν εὐθύνην του πέραν τῶν ὁρίων τῆς μιᾶς ζωῆς: καὶ λάθος νὰ κάνει, δὲν πληρώνει, τὸν προλαβαίνει ὁ θάνατος... Ὡστε, κατὰ προνομίαν πές, κατ' εὐνοίαν κι εὐδοκίαν ὑπέρτατη, ἔχει τὴν ἄνεσιν νὰ κοιτάζῃ μακρύτερα — εἶναι ὁ... σαββατογεννημένος, πού κόβει τὸ νῆμα ὅταν συγκρούονται καὶ πέφτουν τὰ φαβορί... Τὸ ὅτι «ὀδεύει» πρὸς τὴ γλῶσσαν πού ἀκριβῶς ἀρχιτεκτονεῖ, διαγράφει, γράφει κι εὐαγγελίζεται ὁ κ. Καλιόρης (λογουχάριν: ἀμφοτέροι θέλουμε ὄχι τὸ μαχαιρωμένο πισῶπλατα «πέρα», μὰ τὸ δαντελλένιο «πέραΝ» — θαρρεῖς κι ἱστοράει πελαγίστους Ἀπρίληδες...) ἀπορρέει ἀπ' τὴν πιθανῶς μὴ ὑστεροῦσαν κριτικὴν καὶ αἰσθητικὴν τοῦ ἀντίληψιν περὶ καιριότητος, ρυθμοῦ, μουσικότητος, ἀρμονίας — ἀπ' τὴ (μετρηθεῖσαν ἴσως...) ποιητικὴν τοῦ διαίσθησιν... Ποτὲ δὲν τὸ 'κρυψα, ἀντίθετα τὸ φωνάζω πάντα: Πρὶν γράψω τὴν ποίησίν μου, εἶχα θεμελιώσῃ τὸ «γλωσσικὸ ὄργανό» μου ὄχι σὲ ἓνα, μὰ σὲ δυὸ προσωπικὰ δικά μου λεξικά [ἐξ ἐπιλογῆς καὶ ἀντιγραφῆς ἀπ' τὸν «ΔΗΜΗΤΡΑΚΟ»]: ἓνα γιὰ τὸ *«Μικρὸ Λόγο»* καὶ *«Ἀπαλὸ Λόγο»*, καὶ ἄλλο γιὰ τὸ *«Σκληρὸ Λόγον»* — τὸ πρῶτο γιὰ τὴ λυρική ποίησίν μου, συγγενὴ πρὸς αὐτὴν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, τὸ δεύτερο..., θὰ τὰ ἰδοῦμε πιὸ κάτω αὐτὰ ἀνάγλυφα, χειροπιαστά, ὁ ἀναγνώστης θ' ἀκουμπήσει τὸ μάγουλό του ἐρωτικὰ στὴν ἐνάργεια καὶ τὴ χάρι τους.

4) Ἐνῶ, μ' ἄλλα λόγια, συνιστᾷ ἐννοιολογικὸ σύμβολο, σὲ τρόπο πού ἂν εἰπῶ «μῆλο» οἱ γνωρίζοντες τὴ λέξι - σύμβολο ἀναγνωρίζουν δι' αὐτῆς τὸ πρᾶγμα...

5) Αὐτόν, κατὰ τὴ βολὴ τῶν ἄκριτων, τὸν βεβαιώνει τὸ... ταλέντο, δηλαδὴ ἓνα εἶδος «φυσικὸ χάρισμα» ἢ θεία φώτις — μὲ δυὸ λόγια κάτι γιὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος δὲν χρειάζεται νὰ κινήσῃ οὔτε τὸ μικρὸ δαχτυλάκι του... Παίζουμε, ὑποθέτω. Γιατὶ στὴν ποίησιν, στὸ λόγον, τί θὰ μπορούσε νὰ κάνει μιὰ «ἐμφυτὴ εἰδικὴ ἱκανότης», μιὰ μονομερὴς ἐπίδοσις σὲ κάτι πού [δ, τι κι ἂν εἶναι — «στιχάκια», μουσικὴ, ζωγραφικὴ, γλυφὴ, κατασκευές...], δὲν ξεπερνᾷ τὴν ἔκφραση συναισθημάτων; Πού ἀδυνατεῖ νὰ ἀναχθεῖ σὲ μετὰδοσιν λειτουργικῆς τῆς γνώσης, σὲ πεδία ἀφαιρετικὰ τοῦ λογιζομένου, σὲ κοινωνίαν μ' ἐπάλληλα κύματα πολλὰπλῶς σύνθετων διανοημάτων — ἀκριβῶς εἰς ἀπόρριψιν συναισθημάτων καὶ συναισθηματισμῶν; Γιὰ «στιχάκια» πάσχει αὐτὴ ἡ Γῆ πού τρίζει; Πού

τὴν διακατέχουν τρόμοι, κραδασμοὶ ἐγκελαδικοί, σεισμοὶ χασματίες — ποὺ σφαδάζει αὐριανὸ σφαδασμόν;.. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ταπεινοῦ γράφοντος ἡ Ζωὴ χρειάζεται νά ἐν ὁρολογίαν — στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας τὸ «ταλέντο» θὰ ἦταν μόνον

ἡ ἀδιαλειμματικὴ σύγκρουσις τῆς [ἔρωτικὰ φερομένης σὲ πρόσφυσιν μὲ προσόντα ἐπίκτητα] κληρονομικῆς παρῶθησιν πρὸς φιλοπόννησιν (ἀπεργασίαν, ἐπιτέλεσιν) καὶ περινοίαν (προσεκτικὴ καὶ συνετὴ ἐνέργειαν), μὲ τὸ νόμον τῆς ἡσσονος προσπάθειας...

— Ποῦ θὰ εἰπεῖ;

— Ποῦ θὰ εἰπεῖ, πῶς μόνον, ἂν ἡ συνείδησις ἀνεπαρκείας μου μὲ φέρει γαντζωμένον σὲ μίαν ἀπεριόριστη, οἶονεῖ συνωμοτικὴ ἰσχύν, ἕνα φοβερὸ (κομματικὸν ἢ ἄλλης φύσης) μηχανισμό, μπορῶ νὰ προβάλλομαι κι ἐπιβάλλομαι ποιητῆς — ταλαντοῦχος, χαρισματικός, φαινόμενο... Ἀρκεῖ νὰ περνῶ στὴν ποίησίν μου γλυκανοσιτιές (σὺν αὐτῇ τῆς μαρούλας, ποῦ ὁ κακὸς χωροφύλακας τῆς σκοτῶναι τὸ γιὸ — ἡ **μαρούλα τοῦ χωροφύλακα**, ποῦ τῆς σκοτῶναι τὸ γιὸ ὁ καλὸς ἀντάρτης δὲν ἀπασχολεῖ... μεγάλους ποιητές!..), μερικὸ «ψωμὶ τοῦ λαοῦ» καὶ μερικὴ «εἰρήνη, ἀδερφωσύνη, ἀθρωπιά καὶ πανανθρώπινη ἀγάπη» — πολὺ πολὺ «πανανθρώπινη»: Μόνον οἱ κακοὶ μεγαλοκαρχαρίες, φασίστες, χωροφύλακες καὶ «δεξιοὶ» ἐξαιροῦνται, κανεὶς ἄλλος!..

ΣΠΥΡΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

Μοιρολόι

Εἰς μνήμην Ἀρ. Ξ. Κοιλιάδη

*Πουλὶ μου μακρυπτέρυγο καὶ λιγνοποδαράτο,
τ' ἀθόνερο δὲν σ' ἔλουσα, δὲ σὲ ποτίσα μέλι;
Ὅθε κλωνὶ βασιλικός, ὅθε ριζούλα δυσσμός
μόσκου κομπὶ δὲν ἔκρυψα νὰ σὲ καλεῖ ἡ ἀψάδα;*

*Μαζί σου δὲν ἀνέβηκα στῆς δρυὸς τὸ κορφοκλώνι
νὰ σὲ φυλῶ ἀπ' τὴν ὀχεντρα, νὰ σὲ φυλῶ ἀπ' τὸν τίγρι;
Ποῦ τὸ βρες; Ποιὸς σὲ πότισε καὶ τὸ 'πιες μονορούφι
τῆς ἀψιθιᾶς τὸ στάλαμα, τὸ λάδι τῆς λουίζας*

*κι ἐδῶ, λιγνόμεσος γαμπρὸς σὲ ξεχασμένο μπάλο
σὲ πῆρε ἢ ἀγγελόκρουσι κι ἔτσι γλυκὰ ἐκοιμήθης
— ἤλιε, ποῦ δὲ σὲ χόρτασα κι ἐφυγες τόσο ἀνώρως
κι ἐδυσες μπονορίσματα, κι ἐχάθης μὲ τὴ φέξι...*

ΣΗΦΗΣ Γ. ΚΟΛΛΙΑΣ

‘Ο δρόμος τῆς φυγῆς

‘Η ἐχθρότητα τοῦ ἑαυτοῦ μας ἐναντίον τοῦ εἶναι μας εἶναι ἡ πιὸ ὀδυνηρὴ διάσπαση. Κυοφορεῖ τὴν τελικὴ ἀποσύνθεσιν τοῦ προσώπου — χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ τὸ βοηθήσῃ νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ προσωπικότητα. Εἶναι μιὰ τραγικὴ περιπέτεια τοῦ «ἔσω» ἀνθρώπου, μιὰ συσσώρευση διαψεύσεων, ἀντινομίων, μεταπτώσεων. ‘Η ἐνόραση, γιὰ τέτοια ἄτομα, εἶναι μιὰ μακρυνή, ἄγνωστη χώρα. Εἶναι μιὰ φοβερὴ ἀπουσία, χάρις στὴν ὀξύτερη ἐσωτερικὴ κρίσιν ποὺ ἔχει ἐμπλακεῖ τὸ ἄτομο. Αὕτῃ ἡ διασπαστικὴ ἐσωτερικὴ ἀποξένωση, δημιουργεῖ μιὰ ὑπερτροφία τοῦ ἐγὼ καὶ μιὰ ἀρρωστημένη θέαση τοῦ βαθύτερου νοήματος τῆς ζωῆς.

‘Η λογικὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ζοῦν μακριὰ ἀπὸ τοὺς χώρους τοῦ πνεύματος τοὺς ὁδηγεῖ σ’ ἓνα ἀποσυνθετικὸ παραλογισμό, σὲ μιὰ συνεχῆ ἠθικοπνευματικὴ πτώση. ‘Η ζωὴ τους εἶναι μιὰ ἔκφραση μόνωσης — αἰσθάνονται καὶ ζοῦν μόνοι, κατάμονοι —, γιὰτὶ ἔχει φυγαδευτεῖ μέσα στους ἡ ὑψηλὴ ἀνθρώπινη ιδέα τῆς φιλαλληλίας, ποὺ ἐξανθρωπίζει τὸ ἄτομο. Κι’ αὕτῃ ἡ ἱερὴ φιλαλληλία εἶναι ἡ μεγάλη ἀποῦσα ἀνάμεσα σ’ ἄτομα καὶ λαούς, καὶ γι’ αὐτὸ στὸ σύγχρονο ἄνθρωπο ὑπάρχει ἰδιαίτερα αὐξάνουσα ἡ ψυχικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀγριότητα, σκεπασμένη μὲ τὰ ξεφτισμένα σκεπάσματα — ὡς κενὰ συνθήματα τ’ ἀνθρωπισμοῦ. “Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἐσωτερικὲς διαστάσεις, ὅταν, ἔμμεσα καὶ ἄμεσα, ἀρνεῖται τὴν ἐσωτερικὴν του ἀνέλιξιν καὶ παραμένει μιὰ πλοκὴ σωματικῶν ὀργάνων, θὰ ζεῖ ἀνάμεσα στὴ Σκύλλα τῆς ἀσυνέπειας καὶ στὴ Χάρυβδι τῆς τραγικῆς ἀνασφάλειας.

Νὰ γιὰτὶ σήμερα οἱ ἄνθρωποι γιὰ ἓνα «μισθὸ» εἶναι ἱκανοὶ νὰ φτύσουν τοὺς ἑαυτοὺς τους — τὸν ἑαυτὸν τους, στὸν ὅποιο, καὶ δίκαια, δὲν ἔχουν καμμιὰ ὑπόληψιν. Μέσα τους δεσπόζει μιὰ ἠθικὴ ἀρρυθμία· καὶ ὁ πόθος τῆς ὕλης κατενίκησε τὴν ἔφεση πρὸς τὸ πνεῦμα, ποὺ ἀρνεῖται τίς ψευδαισθήσεις καὶ ὀπλίζει τὰ ἄτομα μὲ μιὰ ὑγιὰ κοσμοαντίληψιν. Φυγαδεύσαμε ἀπὸ τὴν ζωὴ μας τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν ὑψηλὸν τόνον τῆς βιοτικῆς προσπάθειας καὶ στὸ βωμὸ τοῦ στιγμιαίου ἡδονισμοῦ ὀλοπρόθυμα θυσιάζουμε ὅ,τι ὑπάρχει στὸ ‘Εγὼ μας, — ὅ,τι ἔμεινε ἀπὸ τὴν τραγικὴν αὐτοαλλοτρίωσιν. ‘Ο ἄνθρωπος, κάθε μέρα, καὶ ἀποδυναμώνεται, γιὰτὶ δὲν ἔχει τὴν ψυχικὴν δύναμιν νὰ «συγκρουσθεῖ» μὲ τοὺς ἐφήμερους πόθους, μὲ τὴν ροικὴ πραγματικότητα. ‘Ηδονίζεται νὰ γεύεται τὴν τραγικὴν γεύσιν τῶν διαψεύσεων. Τὸ σήμερα εἶναι ἓνας ἐφιάλτης διαψεύσεων καὶ τὸ αὔριο μιὰ ἀνυποχώρητῃ ἠθικῇ ἀπειλῇ. ‘Ασωτεῦει στοὺς δρόμους τῶν διαψεύσεων καὶ τρέφεται μὲ τὰ χαρούπια τῶν ἐνδοιασμῶν. Μήπως εἶναι «ἐκδουλος» καὶ δὲν μπορεῖ ν’ ἀπαλλαγεῖ ἀπ’ αὕτῃ τὴν κατάρα; Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ὁδηγεῖ συνεχῶς τὸ σύγχρονο ἄνθρωπο στὴν ὁδὸ τῆς βαρβαρότητος;

Πρόδωσε τὴν αὐτογνωσίαν καὶ προδόθηκε τόσο σκληρὰ ἀπ’ τὴ ζωὴ. ‘Αγνόησε τὸ μεγαλεῖο τῆς καὶ ζῇ μὲ διάτρητο τὸν μανδύαν τῶν ἀπογοητεύσεων, ἐκτρέφει μέσα του μὲ σπουδὴ τὸ μῖσος καὶ λαφυραγωγεῖ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδίαν του. ‘Η λατρεία τῆς ἐγκοσμιότητος τὸν κατέστησε ἓνα τραγικὸν φυγάδα τῆς ζωῆς. Δὲν μπορεῖ νὰ εὐαγγελισθεῖ τὸν ὑπέρτατον ἀνθρωπισμόν, τὴν θυσίαν, καὶ καταφεύγει στὴν ἄρνησιν ἀπὸ τὸν δρόμον μιᾶς ἐπαίσχυντης φυγῆς, τῆς τραγικῆς φυγῆς ἀπὸ τοὺς χώρους τοῦ πνεύματος. Οἱ τεχνολογικὲς

κατακτήσεις σὰν μιὰ τεράστια συλλογική προσφορά ἐξυπηρετοῦν τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, ἀλλὰ δὲν τὸν ὑπηρετοῦν, γιατί ἀπὸ ἐσφαλμένη ἐκτίμηση, ἀντὶ νὰ τὶς χρησιμοποιεῖ ὡς μέσα, τὶς ἐκτιμᾷ ὡς σκοπὸ καὶ ἔμμεσα ἢ ἄμεσα τὶς ἔχει σχεδὸν ἀποθεώσει. Ποῦ εἶναι ἡ θετική συμβολή γιὰ λύτρωση τοῦ εἶναι ἀπὸ τὶς ἀξιοθαύμαστες διεργασίες τῶν τεχνολογικῶν κατακτήσεων; Ποῦ εἶναι τὸ πάθος γιὰ πνευματικές ἀναζητήσεις, γιὰ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς δαίμονες τῆς χοϊκότητος, ποῦ εἶναι οἱ συνειδητοὶ ὀραματισμοὶ γιὰ μιὰ κοινωνία μὲ ἐλεύθερη βούληση, μιὰ ἀνθρωπότητα ἀπληλαγμένη ἀπὸ πνευματικούς δοσίλογους;

Ὅταν ὁ Karl Jaspers στὴν *«Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία»* σημειώνει: «Ὅτι ὁ Θεὸς μιλάει μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια μας τὴν ἐλευθερίαν» κι ἀκόμα ὅτι: «Ὡς ἄνθρωποι δὲν εἴμαστε ἐπαρκεῖς στοὺς ἑαυτοὺς μας δὲν εἴμαστε ὁ μοναδικὸς σκοπός, ἀλλὰ εἴμαστε συνδεμένοι μὲ τὴν ὑπέρβαση. Μέσω τῆς ὑπέρβασης ἐξυψωνόμαστε καὶ ταυτοχρόνως γινόμαστε διαφανεῖς στοὺς ἑαυτοὺς μας καθὼς συνειδητοποιοῦμε τὴν μηδαμινότητά μας», ὑπεγράμμισε ἔντονα τὴν σημασία καὶ τὴν κεφαλαιώδη ἀξία τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Ὑπέρβασης. Ἡ «ἐπιστήμη» σήμερα — ἡ κακὴ χρησιμοποίησή της — δημιουργεῖ στὸν ἄνθρωπο τὶς πολύχρωμες κι ἐντυπωσιακές ψευδαισθήσεις τῆς εὐδαιμονίας καὶ ταυτόχρονα τὸν καθιστᾷ ἕνα τραγικὸ ἐξωμότη τοῦ πνευματικοῦ χρέους. Μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνασφάλεια μὲ ἀκαταγώνιστη διχοτόμηση τὸν ἀπωθεῖ στοὺς χώρους τῶν ψυχικῶν μεταπτώσεων, σὲ περιοχὲς ἀπελπισίας, σὲ συνεχεῖς μεταμορφώσεις — χωρὶς καμμιά θεμελίωση τῶν μεταστροφῶν του.

Σὰν ἐφιάλτης τὸν κυνηγᾷ μὲ πάθος ἡ ἐμπειρία τῆς ἀναποφασιστικότητος καὶ πνευματικὰ ἀκάλυπτος, ὅπως εἶναι, δὲν μπορεῖ νὰ χαρεῖ τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς — τὶς πολλὰς χαρὲς της — καὶ αἰσθάνεται τὴν ζωὴ σὰν μιὰ ἀνούσια ἄσκοπη «καθημερινότητα», σὰν μιὰ συγκέντρωση κουρασμένων καὶ ἀπογοητευμένων ἀτόμων — γιατί ἀπουσιάζει στὸ βαθύτερο εἶναι τοῦ ἡ ἐμπνέουσα ἀποκάλυψη τῶν μεγάλων Ἰδανικῶν, ἡ συνείδηση τῆς βιώσεως τοῦ Ἰδεώδους ποὺ συνεχῶς ἀνανεώνει τὸ ἄτομο. Εἶναι ἠθικὰ ἀνελεύθερος καὶ γι' αὐτὸ τραγικός.

Ὅρθα ὁ φιλόσοφος Jaspers διαμνηνύει: «Ὁ ἄνθρωπος ποὺ πραγματικὰ συνειδητοποιεῖ τὴν Ἐλευθερίαν του, ἀποκτᾷ συνάμα καὶ τὴν βεβαιότητα τοῦ Θεοῦ. Ἐλευθερία καὶ Θεὸς εἶναι ἀξεχώριστα». Εἶναι λάθος νὰ πιστεύουν πολλοὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος σήμερα προχωρεῖ, γιατί οὐσιαστικὰ ὑποχωρεῖ, ὀπισθοχωρεῖ, γιατί αἰσθάνεται, ζεῖ ἀνασταλτικὴ τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ αὐριο. Καμμιά ἐποχὴ δὲν εἶχε ὡς οἰκόσημο τὸν φόβο, ὅσο ἡ δική μας. Ἡ ζωὴ σήμερα εἶναι ἕνας καταναγκασμός, ἕνας ἀλλόκοτος πρωτογωνισμὸς μὲ φανταχτερὰ φῶτα «ἐπιτευξέων». Ἀπόδειξη ἀδιάσειστη εἶναι τὸ ὅτι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ δοκιμάσει τὴν χαρὰ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνανεώσεων, θῦμα συναλλαγῶν, δειλίας καὶ τραγικῆς φυγῆς, ἐπώδυνης δουλείας. Ἕνα χάσμα, ὀρατὲς ρωγμὲς στὴ «δέον» καὶ στὸ «εἶναι», στὸν τρόπο ποὺ σκέπτεται καὶ δρᾷ, καὶ στὴ βίωση ποὺ ἔπρεπε νὰ πραγματοποιεῖ μὲ συνέπεια, μὲ πάθος, μὲ ἐμπνέουσα ἔξαρση. Θητεῦει ἀπὸ διάθεση φυγῆς σὲ ὁμίλους ἀλληλοπεριφρονουμένων σὲ στιγμὲς ἠθικῆς κρίσης — σὲ ὁμάδες θλιβερῶν τυχοδιωκτῶν καὶ ἠθικὰ ἀνυπολήπτων, σὲ ἔσμους καιροσκοπῶν καὶ συμφεροντολόγων — καὶ ὅλα τὰ ἐνδύει μὲ τὸ ἐφθαρμένο ἀμπεχώνο τῶν ἀγαθοφανῶν προαιρέσεων, πιστεύοντας πῶς κρύπονται πίσω ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ «πολλαπλότητα» τῆς παληανθρωπιάς. Ὁ ἄνθρωπος — ὁ ἔντιμος — δὲν

ἔχει διόδους φυγῆς. Ἦ εἶναι ἐντιμος ἢ δὲν εἶναι. Ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ἀξιολογοῦμε τὴν ἐντιμότητα ὡς «ἐνδεχόμενο», τὴν ἀρνούμεθα.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ μεταστοιχειώσῃ μέσα του ὡς ἀδιάσπαστη πραγματικότητα, ἐνιαία συνείδηση ἀρετῆς, ζεῖ σ' ἓνα διαρκῆ ἀρνητισμό. Χαλκεύει καὶ μηχανεύεται πανουργίες μὲ τραγικὸ ἀποτέλεσμα νὰ παγιδεύει τραγικά τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, στὰ μαῦρα συρματοπλέγματα τῆς ἐνοχῆς. Ἡ ἀρετὴ μέσα του πρέπει νὰ δρᾷ ὡς «αἰρετός» δεσμός καὶ θεσμός, ὡς οὐσιαστικὴ ὑπόσταση, ὡς ποιητικὴ ἔκλαμψη, ὡς συνείδηση ποὺ ἀγωνιᾷ, κάθε στιγμή, νὰ πραγματώνει ὑψηλὲς πράξεις, μιὰ ἔνωση μὲ τὴν ἀπόλυτὴ ἀλήθεια.

Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος κυριαρχημένος ἀπὸ μιὰ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀτομία, χωρὶς δημιουργικὲς ἀντιδράσεις στὸ σύνολό του, κουρασμένος καί, ἐν πολλοῖς ἡττημένος, ὅταν ἔρχεται ἡ μεγάλη ὥρα νὰ συγκρουσθεῖ μὲ τὸ ψεῦδος, πανικοβλημένος παίρνει τὸν δρόμο τῆς Φυγῆς.

Ἕνας ἡττημένος, χωρὶς ἐρείσματα, χωρὶς ψυχικὸ μεγαλεῖο.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ

Ὁ Ἀκρίτας

- Θησέας : Ἀδέλφια, ὁμπρὸς στὰ σύνορα κι ὁ χάρος κατεβαίνει,
 χτυποῦν καμπάνες στὸ νησί, στὴν ἅγια Κρουσταλλένια
 ἀχὸς γλυκύς, στὴν ἄγρια γῆς, στὴν βάρβαρη ψυχὴ μου
 πεθαίνοντας στὰ στρουφιχτὰ κατώγια ξεφωνίζω:
 Νᾶστε καλά, τίς κόρες σας γαμπροὶ ξεπαρθενεύουν,
 ἀλκὴ ἐφήβων, θέμελα νὰ στέσουν τῆς πατρίδας
 αὐγὴ θάνατου καὶ ζωῆς, ὀρθὲ σκοπὲ τοῦ νοῦ μου,
 ἀμπέλι θρασερὸ τρυγᾷς, ὁ ἀχνισμένος μοῦστος
 μεθ' ἃ τὸ νοῦ καὶ τὰ νεφρὰ καὶ τὴν ψυχὴ τ' ἀνθρώπου.
- Αἰγέας :— Γιέ μου, ἀρχηγέ, τὴν πυροστιά τοῦ στέρνου σου προγκώντας
 μὴ μὲ ξεχνᾷς, ὁ ἄνεμος, μαῦρα πανιά, ψυχὴ μου,
 αἰῶνες στὶς κρυφὲς χαρὲς νὰ σὲ ξεπροβοδοῦνε.
- Θησέας :— Ἐγὼ 'μαι ὁ χρόνος, στὸν καιρὸ ἀστράφτω καὶ σημαίνω,
 στῆς λευτεριάς τ' ἀκρόγιαλα, μαρμαρωμένη σκέψη,
 αἷμα βλυχὸ τοῦ γαύρου νοῦ κοχλάζοντας στὶς πλάκες,
 καταπαχτή, τὴν λευτεριά κρατώντας καταλύεται,
 σφαγμένος ἀγριβούβαλος μὲ τὰ χοντρά ἀντικνήμια.
 Θαμπά, χαράσσουν οἱ καιροὶ καὶ ξεκινᾷ ὁ ἄθλος
 βορρᾶ καὶ νότο, στὴν στεριά, στὸ πέλαγο, στὸ νοῦ μου,
 στὴν θαλερὴ πατρίδα μας, παιδιὰ, καλῶς σᾶς βρῆκα.
- Κρήτη :— Παιδί μου, στ' ἄγριου θεριοῦ τὰ σιδερένια στέρνα
 ἀσφάλισα τὴ λευτεριά, νὰ σώσω τὴν ψυχὴ μου,
 στὰ χοχλακάτα γαῖματα φτερὸ βαρὺ τινάζει,
 καταβορρᾶ σῆκῶνεται φωνάζοντας Ἑλλάδα.
- Ἀντριάννα : Ἐρωτας στ' ἄγρια ἀκρόγιαλα τῆς Ἀμνητὸς γεννήθη,
 καινούργιος γιὸς ποὺ σπαρταρᾷ στὴν κούνια καὶ φωνάζει:
 Ἐγὼ 'μαι δῶ, στὴν ἔρμη γῆς καὶ θὰ σὲ ἀναστήσω,
 στοῦ πόλεμου τὸν κουρνιαχτὸ ἢ ἀστραπὴ μ' ἀμπώθει.

KARL JASPERS

Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας

(Δεκάτη πέμπτη συνέχεια)

Ἡ ἰσοπέδωση τοῦ πολιτισμοῦ εἰδικευμένη ἱκανότητα

Στὴ ζωὴ τῆς μαζικῆς τάξης, ὁ πολιτισμὸς τῆς γενικότητος τείνει νὰ συμμορφώνεται πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ μέσου ἀνθρώπου. Ἡ πνευματικὴ παρὰ κμάζει, καθὼς διαχέεται στὶς μάζες, ὅταν ἡ γνώση πτωχεύσει μὲ κάθε δυνατό τρόπο μὲ τὴν ἐκλογίκευση, μέχρις ὅτου γίνῃ προσιτὴ στὴ ὡμὴ κατανόηση ὅλων.

Σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἐξισοπεδωτικῆς διαδικασίας, χαρακτηριστικῆς τῆς ζωικῆς τάξης, ὑπάρχει μιὰ τάση γιὰ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ στρώματος ἐκείνου τῶν ἐκπαιδευμένων ἀνθρώπων, ποὺ παρουσιάσθηκαν ὕστερα ἀπὸ μιὰ συνεχῆ πειθαρχία τῆς σκέψης τους καὶ τῶν αἰσθημάτων τους, γιὰ νὰ ἔχουν τὴν ἱκανότητα πνευματικῆς δημιουργίας. Ὁ μαζικὸς ἀνθρώπος ἔχει πᾶν ὀλίγο ἐλεύθερο χρόνο, δὲν βιώνει μιὰ ζωὴ ποὺ ἀνήκει στὸ ὅλο, δὲν θέλει νὰ αὐτοεξαρτᾶται, ἐκτὸς γιὰ κάποιο συγκεκριμένο σκοπὸ, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐκφρασθεῖ σὲ ὅρους ὠφελιμότητος, δὲν προσδοκᾷ ὑπομονετικὰ τὴν ὥριμαση τῶν πραγμάτων, τὸ κάθε τι βρίσκεται νὰ τοῦ παρέχει μιὰ ἄμεση ἱκανοποίηση, ἀκόμα καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ του, ποὺ πρέπει νὰ ὑπηρετεῖ τὶς παροδικὰς ἡδονὰς του. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ τὸ δοκίμιο ἐγίνε ἡ συνήθως μορφή τῆς φιλολογίας, γι' αὐτὸ οἱ ἐφημερίδες πῆραν τὴν θέση τοῦ βιβλίου καὶ γι' αὐτὸ ἡ μέθοδος ἀνάγνωση ἔχει ὑποκαταστάσει τὴν προσεκτικὴ ἀνάγνωση ἔργων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συντροφεύουν τὴν ζωὴ. Οἱ ἄνθρωποι διαβάζουν γρήγορα καὶ μὲ σπουδὴ. Ἀξιῶνουν βραχύτητα, ὄχι τὴν βραχύτητα, τὴν βραχύλογη γλαφυρότητα, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ σημεῖο ἀφετηρίας σοβαρῶν διαλογισμῶν, ἀλλὰ τὴν βραχύτητα ποὺ ταχέως προσφέρει αὐτὸ ποὺ θέλουν νὰ γνωρίσουν καὶ παρέχει στοιχεῖα ποὺ τὸ ἴδιο γρήγορα μποροῦν νὰ λησμονηθοῦν. Ὁ ἀναγνώστης δὲν βρίσκεται πιά σὲ πνευματικὴ κοινωνία μ' αὐτὸ ποὺ διαβάζει.

Ὁ πολιτισμὸς τώρα σημαίνει κάτι ποὺ δὲν ἀποκτᾷ ποτὲ μορφή, ἀλλὰ ἐμφανίζεται μὲ ἐξαιρετικὴ ἔνταση ἀπὸ τὴν κενότητα, ὅπου σημειώνεται μιὰ ταχεῖα ἐπιστροφή. Εἶναι τυπικὲς οἱ σχετιζόμενες ἐκτιμήσεις τῆς ἀξίας. Οἱ ἄνθρωποι γρήγορα κορέννυνται μὲ αὐτὸ ποὺ ἄκουσαν καὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη ν' ἀναζητοῦν νεωτερισμούς, καθὼς τίποτα ἄλλο δὲν κεντρίζει τὴν φαντασίαν τους. Οἱ νεωτερισμοὶ ἐπευφημοῦνται, σὰν ἡ πρωταρχικὴ γνώση ποὺ ἀναζητοῦν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ σφυρίζουν τὸν ἄνεμο τῆς παροδικότητος, καθὼς αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμεῖται εἶναι ὁ αἰσθησιασμός.

Ἐχοντας ἀπόλυτα συνειδητοποιήσει ὅτι ζεῖ σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἕνας νέος κόσμος τελεῖ στὴν διαδικασία σχηματισμοῦ, ἕνας κόσμος ὅπου τὸ παρελθὸν δὲν ἔχει πιά σημασίαν, αὐτὸς ποὺ διψᾷ γιὰ νεωτερισμὸ μωρολογεῖ συνεχῶς γιὰ τὸ «νέο», σὰν νὰ ἦταν ἀποτελεσματικὸ, κατ' ἀνάγκη, νέο καθὼς εἶναι. Ὁμιλεῖ γιὰ «νέα σκέψη», γιὰ «μιὰ νέα αἴσθηση ζωῆς», «τὸν νέο φυσικὸ πολίτη», «μιὰ νέα ἀντικειμενικότητα», τὴν «νέα ἐπιστήμη τῆς οἰκονομικῆς» κλπ. Ἄν κάτι εἶναι νέο, πρέπει νὰ ἔχει ἀξία θετικὴ, ἐνῶ, ἂν δὲν εἶναι νέο τοῦ ἀποδίδεται μικρὰ ἀξία.

Ἐνῶ ὁ ἀνθρώπος δὲν ἔχει νὰ πεῖ τίποτε, ἐξακολουθεῖ νὰ διακατέχεται ἀπὸ

μιά κατανόηση και μπορεί, όταν προκύψουν δυσχέρειες, να την χρησιμοποιήσει απλώς σαν δύναμη αντίστασης: Κυρίως τὸ νὰ εἶσαι «εὐφυής» θεωρεῖται ὅτι ἐμπεριέχει μιά πνευματικὴ ἱκανότητα γιὰ ἀληθινὴ ὑπαρξή. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν τὴν αἴσθηση στενῆς συγγένειας μὲ τοὺς συνανθρώπους τους, δὲν μπορεῖ πιά νὰ τοὺς ἀγαποῦν, ἀλλὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦν, ἔχουν μόνο συντρόφους καὶ ἐχθρούς, σ' ἓνα ἐπίπεδο ἀφηρημένης θεωρίας ἢ γιὰ νὰ τὴν πλήρωση ἑνὸς προφανοῦς σκοποῦ. Τὸ ἄτομο θεωρεῖται «ἐνδιαφέρον», ὄχι χάριν τοῦ ἰδίου, ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ μόνο ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ διεγείρει, ἐνῶ τὸ ἐρέθισμα παύει νὰ λειτουργεῖ, μόλις παύσει πιά νὰ προκαλεῖ τὴν ἐκπλήξη. "Όταν οἱ ἄνθρωποι περιγράφουν κάποιον σαν «κουλτουριάρη», αὐτὸ ποὺ ἐννοοῦν εἶναι ὅτι ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἐμφανίζεται νέος, εὐφυής καὶ ἐνδιαφέρων. Ἡ σφαῖρα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ εἶναι ἡ συζήτηση, ποὺ σήμερα ἔχει μεταβληθεῖ σὲ μαζικὸ φαινόμενο. Ἐν τούτοις ἡ συζήτηση, ἀντὶ νὰ παρέχει τὴν ἡδονὴ ποὺ βρίσκει ἔκφραση στὶς τρεῖς προηγούμενες ἐκτιμήσεις, μπορεῖ νὰ προσφέρει ἀληθινὴ ἱκανοποίηση, σαν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ μιά γνήσια μορφή ἐπικοινωνίας, μὲ τὴν ἐννοια τῆς ἔκφρασης ἑνὸς ἀγώνα ἀπὸ συγκρουόμενες μοῖρες ἢ σαν τὴν μετάδοση τῶν ἐμπειριῶν καὶ τῶν γνώσεων ποὺ ἀνήκουν σ' ἓνα ἀπὸ κοινὸ συγκροτημένο κόσμο.

Ἡ μαζικὴ διάχυση τῆς γνώσης καὶ τῆς ἔκφρασης ἐλαύνει στὴν φθορὰ λέξεων καὶ φράσεων. Στὸ πολιτιστικὸ χάος ποὺ ὑπάρχει τώρα, τὸ κάθε τι μπορεῖ νὰ λεχθεῖ, ἀλλὰ μόνο κατὰ τρόπο ποὺ νὰ σημαίνει τίποτε. Ἡ ἀοριστία τοῦ νοήματος τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόκρυψη τῆς ἀληθινῆς σημασίας, ποὺ διευκολύνει πρῶτα τὸ πνεῦμα νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ πνεῦμα, ἔχει καταστήσει ἀδύνατη τὴν οὐσιώδη ἀμοιβαία κατανόηση. "Όταν ἡ γλῶσσα χρησιμοποιεῖται χωρὶς ἀληθινὴ σημασία, χάνει τὸν σκοπὸ τῆς σαν μέσο ἐπικοινωνίας καὶ μεταβάλλεται σὲ αὐτοσκοπὸ.

"Αν κυττάξω σ' ἓνα τοπίο ἀπὸ τὸ τζάμι ἑνὸς παραθυριοῦ καί, ἂν τὸ τζάμι αὐτὸ τοῦ παραθυριοῦ συννεφιάσει, παύω νὰ βλέπω τὸ τοπίο, ἐφ' ὅσον ἡ προσοχή μου στραφεῖ στὸ ἴδιο τὸ τζάμι. Σήμερα δὲν γίνεται καμμιά προσπάθεια χρησιμοποίησης τῆς γλώσσας σαν μέσου ἑνὸς θεωροῦντος ὄντος, ἡ γλῶσσα ὑποκαθιτᾷ τὸ ὄν. Τὸ ὄν πρέπει νὰ εἶναι «πρωτότυπο» ἢ «πρωτόγονο», ὥστε οἱ συνήθεις λέξεις νὰ ἀποφεύγονται, καὶ ἰδιαίτερα οἱ λέξεις μὲ ὑψηλότερη σπουδαιότητα, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ προσφέρουν ἀληθινὰς ἀξίες. Οἱ ἀνοίκειες λέξεις καὶ φράσεις πρέπει νὰ δημιουργοῦν τὴν προφάνεια πρωτόγονης ἀλήθειας, μιᾶς βαθύτητας ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν χρῆση νεωτεριστικῶν ὄρων. Ἡ πνευματικὴ ἱκανότητα ὑποτίθεται ὅτι ἐκτιμᾶται ἀπὸ τὴν νέα ὀνομασία τῶν πραγμάτων. Πρὸς στιγμὴ ἡ προσοχὴ τοῦ ἀκροατοῦ ἀκινεῖται ἀπὸ τὸ ἐκπληκτικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνοίκειας ὀρολογίας, μέχρις ὅτου ἡ νέα λέξη παλιώσει ἢ ἀποκαλυφθεῖ σαν μάσκα.

Ἡ συγκέντρωση αὐτὴ στὶς λέξεις γιὰ τίς λέξεις εἶναι καρπὸς μιᾶς ἐξαναγκαστικῆς προσπάθειας ν' ἀποκαλυφθεῖ μορφή στὸ πολιτιστικὸ χάος. Ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι σήμερα ἡ ἐκδήλωση τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι μιά ἀτελὴς κατανοούμενη, μιά μειωμένης σπουδαιότητος φλυαρία, ὅπου χρησιμοποιεῖται ὅποια λέξη σὰς πρέπει ἢ, ἀλλιῶς, ἀποτελεῖ βερμπαλισμὸ στὴν θέση τῆς πραγματικότητας, μιά ἀπλὴ μορφή ὁμιλίας. Ἡ θεμελιώδης σημασία τῆς γλώσσας γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή ἔχει μετασχηματισθεῖ σ' ἓνα φάντασμα, ποὺ ἀποστρέφει τὴν προσοχή.

Μέσα στην ἀκαταμάχητη ἀποσύνθεση ὑπάρχει μιὰ ἔνταση τῶν πολιτιστικῶν πραγματικοτήτων, ποὺ ἀποκαλύπτουν βήματα ἀνόδου. Μαζὶ μὲ τὴν ἀκριβῆ ἐπαγγελματικὴ γνώση, ἡ γνώση τῶν ἐμπειρογνωμόνων εἶναι θέμα συνήθειας. Ἡ εἰδικευμένη ἱκανότητα τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου εἶδους εἶναι εὐρύτητα διακεχυμένη, ἐνῶ ἡ σχετικὴ γνώση μπορεῖ ν' ἀποκτηθεῖ ἀπὸ μιὰ πρακτικὴ σπουδὴ τῶν σχετικῶν μεθόδων καὶ μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ, στὴν ἀπλούστερη μορφή, στὸν δρόμο τῶν ἀποτελεσμάτων. Μέσα ἀπὸ τὸ ὑπαρκτὸ χάος ὑπάρχουν περιπτώσεις ποὺ οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ ἐπιδείξουν ἐμπειρὴ γνώση. Ἡ ἐμπειρὴ ὁμῶς γνώση εἶναι διασκορπισμένη. Κάθε ἄτομο ἔχει ἐμπειρὴ γνώση μόνο γιὰ ἓνα πράγμα, καὶ ἡ ἱκανότητά του εἶναι συχνὰ πολὺ περιορισμένη, καθὼς δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἐκδήλωση τοῦ ἀληθινοῦ εἶναι του, οὔτε ἀκόμη φέρεται σὲ σχέση μὲ τὸ δεσπόζον ὅλο, σὰν τὴν ἐαυτότητα καλλιεργημένων συνειδήσεων.

(Συνεχίζεται)

[Μεταφράζει ο ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ]

ΜΑΡΙΑ ΓΡΑΤΣΙΑ ΘΕΩΝΑ
Ἠχοχρώματα Μνήμης

Στῆς σιωπῆς σου τὸ βωμό
τις λέξεις ὅλες ἔχω βάλει
σὲ ἀνθογαλὶ δάκρυνο μικρό.
Στῆς γῆς τ' ἄσυνορα τὰ πλάτη
ἡλιοφερεμένη θεία Φύση.
Ἰέρεια φύση κάθε ἤχου
χιλιοπερήφανη Ἑσού.
Ἄνοιξι ἀγέρηνη φυεγάτη,
θαλασσοφλέβα Μουσική.
Ἄσπρινο φῶς μέσ στα πελάγη.
Οὐράνιον τόξον θαλπωρή.
Στῆς σιωπῆς σου τὸ βωμό
τις λέξεις ὅλες ἔχω βάλει
σὲ ἀνθογαλὶ δάκρυνο μικρό.
Στολίστε γιασεμὶ καὶ κρίνα
τοῦτο τὸ σῶμα τὸ νεκρό
βουβὸ κι' ἂν εἶναι, ἔχει χαρίσει
μυριάδες ἤχους στὸ Θεό.
Στολίστε λióφυλλα τὸ δέντρο,
ἔγειρε χρόνος στὴ σιγῇ,
κάθε λαλιά, κρυμμένος ἤχος
τοῦ ἀηδονιοῦ ἢ προσευχῇ.
Στῆς σιωπῆς σου τὸ βωμό
τις λέξεις ὅλες ἔχω βάλει
σὲ ἀνθογαλὶ δάκρυνο μικρό.

Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΣ: *Κάτουλος, Όράτιος, Βιργίλιος, Προπέρτιος* — Μεταφράσεις

Πρὶν ἀπὸ λίγο κυκλοφόρησε ἓνα κομψό βιβλιαράκι τοῦ Κων. Τσάτσου μὲ μεταφράσεις λατίνων ποιητῶν, ποὺ στὸ ἔργο τους ὁ σοφὸς Καθηγητὴς ἐντρυφούσε σὲ «ὥρεςσχόλης» του. Κι ἀποροῦμε, ποὺ τόσο πολυφορτωμένος ἀπὸ πνευματικὴ προσφορά κι ἄλλες ποικίλες καὶ σημαντικὲς κρατικὲς ἀπασχολήσεις, εἶχε καὶ μερικὲς «ὥρεςσχόλης». Ἄς εἶναι. Γράφει, λοιπόν, γιὰ τοὺς ποιητὲς, ποὺ «μεταγλωττίζει» ὁ Κ. Τσάτσος πὼς «αὐτοὶ οἱ λατῖνοι ποιητὲς βρίσκονται στὴ βάση τῆς ποίησης τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ὅτι στάθηκαν τὸ βασικὸ σχολεῖο ὅπου φοίτησαν ὅλοι οἱ μεγάλοι ποιητὲς τοῦ ἐπὶ δύο χιλιάδες χρόνια». Μὲ τὸν Όράτιο καὶ τὸ Βιργίλιο ἔχουμε ἔρθει σὲ ἐπαφὴ κι ἄλλες φορές. Τοῦ πρώτου τὸν «Ἐκατονταέτηρο Ὕμνο» καὶ τὴν «Ποιητικὴ Τέχνη» τοῦ ἔχει μεταφράσει ὁ Γιαννιώτης ποιητὴς Δημ. Σιωμόπουλος. Τοῦ δευτέρου, ὁλάκαιρη τὴν «Αἰνειάδα» ἡ Ἄγγελ. Πανωφοροπούλου, σὲ μιὰ ἀριστουργηματικὴ μετάφραση. Ὁ Κ. Τσάτσος μᾶς δίνει ἀκόμα λίγα δείγματα ἀπ' τὸν Κάτουλλο καὶ τὸν Προπέρτιο. Ὁ μεταφραστὴς - ποιητὴς πιστεύει πὼς ὁ ἀναγνώστης κάτι θὰ πάρει «ἀπὸ τῆς χάρις καὶ τῆς εὐγένειας τοῦ πρωτοτύπου» ἀπὸ μιὰ μετάφραση «ποὺ ἔχει δυστυχῶς θυσιάσει τὸ μέτρο». Κι ὅμως, τοῦτες οἱ μεταφράσεις σ' ἐλεύθερο στίχο εἶναι ἀληθινὰ δημιουργίες. Τὸ δεύτερο ποίημα τοῦ Κάτουλλου λογουχάρη ἔχει ἀποδοθεῖ μὲ πολλὴν εὐαισθησία καὶ φινέτσα, κομψότητα καὶ χάρι. Βῆκε ἓνα κομμάτι πολὺ χαριτωμένο καὶ παιχιδιάρικο. Θαρροῦμε πὼς μᾶλλον πρέπει νὰ κέρδισε τὸ πρωτότυπο. Στὴν ὁδὴ τοῦ Όράτιου ποὺ ὑμνεῖ τὴν νίκη τοῦ Καίσαρα στὸ Ἄκτιο, αἰστάνεται θαυμασμὸ γιὰ τὴ νικημένη βασίλισσα Κλεοπάτρα καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ τὴν ὑμνήσει, γιατί: «τόλμησε μὲ ὄψη γαλήνια ν' ἀντικρύσῃ / τὸ γκρεμισμένο τῆς παλάτι / καί, ἀτρόμητη, νὰ σφίξῃ / τ' ἀγριεμένα φίδια / καὶ μὲ ὄλο τῆς τὸ κορμὶ νὰ καταπιῇ / τὸ μαῦρο δηλητήριο / πὺρ μανιασμένη / ἀπ' τὴν ἀπόφασή τῆς νὰ πεθάνῃ». Ἡ ἀπόδοση τῆς ὁδῆς ποὺ ἔναι ἀφιερωμένη στὸ Δέλλιο, εἶναι ἕνα μελαγχολικὸ τρυφερὸ κομμάτι, ποὺ κλείνει πολλὲς ἀλήθειες καὶ στοχαστικὴ διάθεση: «Θὰ ἐγκαταλείψῃς τὰ κτήματα / ποὺ μὲ τίς ἀγορές σου μάζεψες / τὸ σπίτι σου, τὴν ἑπαυλὴ σου / ποὺ τὴ βρέχει ὁ κιτρινωπὸς Τίβερης. / Θὰ τὰ ἐγκαταλείψεις αὐτά / καὶ σὲ ὄλο τὸν πλοῦτο ποὺ στοιβάξεις / ὁ κληρονόμος θάναι ἀφέντης». Ἡ ματαιότητα τῆς ζωῆς ζωγραφίζεται μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση.

Ἡ ἐπόμενη ὁδὴ τοῦ Όράτιου (II, 11) εἶναι... συμβουλευτικὴ. Ἡ ζωὴ χρειάζεται πολὺ λίγα πράγματα κι ὄχι ἐκστρατείες, κατακτήσεις κ' ὑποταγὲς λαῶν. Δὲν εἶναι πιὰ ἐποχὲς γιὰ ἀνδραγαθίες, γιὰ δόξες. Ἕνας ὕμνος «σὲ μιὰ ζωὴ ποὺ τόσο λίγα χρειάζεται» εἶναι ἡ ὁδὴ, ἀποδοσμένη στὴ γλῶσσα μας ἀπ' τὸν Κ. Τσάτσο ἀριστουργηματικά. Στὴν ἡλικία μας ταιριάζει... ἡ ξάπλα, ὁ νάρδος, τὸ ροδόσταμο γιὰ τὰ μαλλιά μας καὶ τὸ καλὸ κρασί: «Διῶχνει ὁ Βάκχος / τίς φροντίδες ποὺ μᾶς σαρακώνουν», κ' ἡ «παρδαλὴ Λυδὴ». Ἡ ὁδὴ ὁμοῦ II, 14 εἶναι μελαγχολικὴ, μᾶς δίνει ἀνάγλυψη τὴν εἰκόνα τῆς ματαιότητος τῆς συντομῆς ζωῆς μας. Βαθιὰ ἀνθρώπινη. Δονισμένη ἀπὸ μιὰν ἀπλὴ φιλοσοφία γιὰ τὰ ὑπαρξιακὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα τίποτα δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξει. Στὴ II, 16 ὁδὴ του, ποὺ γράφτηκε γιὰ τὸ μεγαλοχτηματὶ Γρόσφο, συμβουλευε πὼς τὸ ὑπέρτατο ἀγαθὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ γαλήνη: «μῆτε μὲ πετράδια / ἢ μὲ χρυσάφια ἢ μὲ πορφύρα / δὲν ἀγοράζεται». Ἡ διαπίστωσή του πὼς: «Κανεὶς δὲν εἶναι εὐτυχισμένος / ἀπὸ ὅλες τίς πλευρές», τὸν κάνει ν' ἀπαριθμήσῃ τ' ἀγαθὰ τοῦ φίλου του στὴν τελευταία παράγραφο, ποὺ θὰ τελειώσει μὲ τὴ διαβεβαίωση πὼς εἶν' εὐτυχισμένος ἀπ' τὴ μοῖρα ποὺ τότε

προίκισε «*με τὸ ἐλαφρὺ τὸ πνεῦμα / τῶν Μουσῶν τῶν Ἑλληνίδων*». Τὸ ἴδιο λαμπρὴ σὲ ἡθικά διδάγματα εἶναι ἡ ΠΙ, 1 ὡδὴ του. Εἶναι καθολικότερη. Κι ἀναδίνεται τὸ μύρο τῆς τελείωσης τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, μετὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἀπληστίας, ποὺ φαίνεται πῶς ὁ Ὅρατιος τὴ θεωρεῖ σὰν πηγὴ τῆς δυστυχίας τοῦ ἀνθρώπου: «*γιατὶ τὸν φθόνον νὰ κινῶ / ὑψώνοντας ψηλότερα με νέον ρυθμό / τίς πόρτες τοῦ σπιτιοῦ μου: / Γιὰ πλοῦτη ποὺ βάσανα μου φέρνουν / γιατί ν' ἀφήσω / τὸ λόγγο τῆς Σαβάνας*». Οἱ ἀπλές καὶ συγκλονιστικὲς ἀλήθειες ποὺ κλείνονται σὲ τοῦτες τίς ὡδὲς τοῦ Ὅρατιου, εἶναι δοσμένες μ' ἀπλότητα κι ὁμορφιά στὴ γλῶσσα μας, μ' ἀπόλυτη ἐπιτυχία.

Ἡ «*Προφητεία τῆς Κυμαίας Σίβυλλας*» εἶν' ἓνα δραματικὸ ποίημα τοῦ Βιργίλιου. Προφητεύει πῶς μέσ' ἀπ' τὴ γέννηση τοῦ γιοῦ τοῦ ὑπατοῦ Πόλλιου, θὰ προέρθει ἓνας καινούργιος κόσμος, μ' ἀλλαγὴ στίς θεμελιακὲς δομὲς τῆς κοινωνίας καὶ θὰ δημιουργηθεῖ «*ἓνας κόσμος ἀγγελικὰ πλασμένος*», ὅπως λέει κι ὁ μεταφραστὴς. Εἶν' ἓνα ποίημα μὲ ὑψηλόφρονα, συμβολικὰ νοήματα, ποὺ δονοῦνε τίς ἐσώτερες χορδὲς τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀπόδοσή του εἶναι τόσο πετυχημένη, ποὺ νομίζει κανεὶς πῶς διαβάζει τὸ πρωτότυπό του. Γενικά, ὅλα τοῦτα τὰ λατινικὰ ἀριστουργήματα πρέπει πολὺ νὰ βασανίσανε τὸν ἐκλεχτὸ μεταφραστὴ, γιὰ νὰ παρουσιαστοῦνε τόσο ἄρτια. Ὁ προφητικὸς Βιργίλιος, ὅμως, θὰ μᾶς ἀποκαλύψει: «*Θὰ γίνουν καὶ ἄλλοι πόλεμοι / καὶ πάλι πρὸς μιὰ νέα Τροία θὰ σταλῇ / κάποιος τραγικὸς Ἀχιλλεύς*». Ὅμως θὰ σημειώσῃ μετὰ πεποιθήση: «*Κοίτα πῶς ὅλοι ἀγαλλιοῦν / γιὰ τὸν αἰῶνα ποὺ ἔρχεται*». Κ' οἱ σελίδες τοῦ βιβλίου κλείνουν μ' ἓνα τρυφερό κ' εὐγενικὸ ἐλεγγεῖο τοῦ Προπέρτιου. Ἡ νεαρὴ νεκρὴ κόρη τοῦ Κορνήλιου Σκιπίωνα μιλάει ἀπ' τὸν τάφο τῆς, στὸν ἄντρα τῆς ποὺ ἦτανε κι αὐτὸς ὑπάτος καὶ στὰ παιδιὰ τῆς. Ὁ ποιητὴς μέσ' ἀπ' τὰ λόγια τῆς πλέκει τὸ ἐγκώμιο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς συζυγικῆς πίστης, τῆς ἀφοσίωσης στὰ παιδιὰ τῆς καὶ τῆς περηφάνειάς τῆς, γιὰ τὴν ἀριστοκρατικὴ φύτρα τῆς. Ἀρχίζοντας ἀπ' τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς σκληρῆς, ἀνθρώπινης μοίρας τῆς: «*Τώρα, ὁ, τι χωράει σὲ πέντε δάχτυλα / βαραίνω*», κι ἀφοῦ περηφανευτεῖ πῶς «*ποτέ δὲν ντρόπιασα τὸ τζάκι μας*» καὶ πῶς «*ἀπὸ τὸ γάμο μου ὡς τὸ θάνατό μου / ἔζησα τιμημένη*», παρηγορεῖται μετὰ τοῦτα τὰ ὑπέροχα λόγια τῆς μάνας τῆς: «*Κι ἐσέ, γλυκεριά μου κεφαλῇ, / Σκριβόνια, μάνα μου, / ποτέ μου δὲ ντρόπιασα. / Τὶ θάθελες νάταν ἀλλιώτικο σ' ἐμένα / ἐξὸν ἀπὸ τὸ ριζικό μου;*» (Ἐδῶ ἡ Κορνηλία χρησιμοποιοῖ γιὰ τὴ μητέρα τῆς τὴν ἐπὶ κλήση: «*γλυκεριά μου κεφαλῇ*». Πόλῳ μᾶς θυμίζει τῆς Ἀντιγόνης τὴ φράση: «*Ὡ κοινὸν αὐτάδελφον Ἰσμήνης κἀρα*»). Οἱ γνωμικοὶ του στίχοι ἔχουν μιὰν ἀσυνήθιστη δύναμη: «*ἢ πιὸ ὠνὴλ ἡ τιμὴ, / νὰ σὲ παينهῖ ἢ Φήμη ἐλευθερία / κι ὅταν πιὰ σβῇ καὶ ἡ πυρὰ σου*». Κι ἀλλοῦ: «*Στὴν ἀρετὴ ἀκόμη καὶ ὁ οὐρανὸς / ἀνοίγεται*». Τ' ἀποκορύφωμα τῆς συγκίνησης εἶναι οἱ σελίδες 36 καὶ 37. Ὅταν ἡ Κορνηλία ἀποτείνεται στὸν ἄντρα τῆς καὶ τότε συμβουλεύει πῶς νὰ φέρεται στὰ παιδιὰ τους: «*Ὅταν θὰ κλαῖν καὶ ὅταν τὰ φιλᾷς / δίνε τους καὶ φιλιὰ ἀπὸμένα*», ἀλλὰ καὶ στὰ παιδιὰ τῆς, ποὺ τὰ συμβουλεύει πῶς νὰ φέρονται στὴ μητριά τους, ἂν ὁ πατέρας τους θελήσῃ νὰ ξαναπαντρευτεῖ: οἱ στίχοι γίνονται τρυφεροί, συγκλονιστικοί, τόσο, ποὺ γιομίζουν δάκρυα τὰ μάτια μας. Ἀκόμα τὰ προτρέπει νὰ φροντίζουνε τὸ γερο-πατέρα τους, ὅταν γεράσει: «*καὶ ἄς γίνετε, παιδιὰ μου, ἡ χαρὰ / τοῦ γέροντα τοῦ Παύλου*», θάν τους πεῖ. Ἡ μεταγίγισις ὅμως μιᾶς τόσο ἐντονης συγκίνησης δὲν θὰ ἔτανε δυνατὴ, ἂν ἡ μετάφραση δὲν ἄγγιζε τὰ ὅρια τῆς τελειότητας, ἂν ὁ μεταφραστὴς δὲν ἦταν ἓνας ἀπ' τοὺς ἀξιολογοτέρους πνευματικούς μας ἀνθρώπους, μετὰ τίς μεγάλες λογοτεχνικὲς του ἀρετές.

Δημοσθένης Ζαδὲς

Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ: «Γεωοικονομία καὶ Κοινοτισμός»

Ἡ συλλογὴ κειμένων τοῦ Κ.Δ. Καραβίδα μετὰ τὸν τίτλο «*Γεωοικονομία καὶ Κοινοτισμός*» ἐκδόθηκε τὸν Νοέμβριο τοῦ 1980 ἀπὸ τὴν Ἀγροτικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος μετὰ πρόλογο τοῦ τότε Διοικητῆ τῆς Ἀδ. Πεπελάση καὶ ἐκτεταμένη εἰσαγωγή τοῦ Β. Καραπο-

στόλη. Τα κείμενα που περιλαμβάνονται στην έκδοση είναι: α) το «Υπόμνημα προς ΑΤΕ», αρ. πρωτ. Τ.Δ. 6720 της 21-10-1942, β) τα «Παλαιά Μικρά Έγγειοβελτιωτικά Έργα της ΑΤΕ και τα Μείζονα Κρατικά», Αθήνα 1856, γ) «Ο Ίδιότυπος Οικονομικός Ρεζιοναλισμός και το Κοινοτικό Ταμειυτήριο», Αθήνα 1938, δ) ή «Έκθεση για την υπόθεση Φήκης Τρικάλων» του έτους 1934.

Γιατί όμως το καινούργιο αυτό ενδιαφέρον για το έργο ενός στοχαστή του μεσοπολέμου που λησμονήθηκε σχεδόν για τέσσερες ολόκληρες δεκαετίες; Ο Βασίλης Καραποστόλης στην Εισαγωγή του επιχειρεί μέσα από μια έμπεριστατωμένη κριτική ανάλυση να διακρίνει τα καίρια και δυναμικά, δηλαδή, τα άφθαρτα στοιχεία της σκέψης του Καραβίδα. Και αυτά είναι:

1) Η επίμονη αναζήτηση του διαχρονικού «βάθους» των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών φαινομένων στον έλλαδικό χώρο, πίσω από την τρέχουσα επιφάνειά τους, ενός βάθους που εντοπίζεται τελικά στη «γεωοικονομική» υπόσταση της Ελλάδας, δηλαδή στη στενή σχέση ανάμεσα στη Γη και τον Κοινωνικό Άνθρωπο, στην πολυμορφία και ιδιαιτερότητα του «Τοπίου» και τις μορφές εκείνης της κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης που μπορούν να εγγυηθούν την ανθοφορία του Έλληνισμού. Οι μορφές αυτές είναι οι κοινότητες, θεσμός με μακρότατη ιστορία που βυθίζεται στο αρχαιοελληνικό παρελθόν.

2) Η διεισδυτική διάγνωση της δυναμικής των κοινοτήτων που αναπτυσσόμενες ως κύτταρα του κοινωνικού οργανισμού μπορούν να ελευθερώσουν το ζωτικό, πλην όμως παγιδευμένο μέσα στον ατομικισμό και την παρασιτικότητα της οικονομίας μας ομαδικό πνεύμα.

Ο Καραβίδας μας παρουσιάζει το κοινοτικό πρότυπο οργάνωσης μέσα στο οποίο τα μέλη του δεσμεύονται εκούσια σε κοινά παραγωγικά έργα, καλλιεργούν την αλληλεγγύη και προσπαθούν να εξασφαλίζουν την αυτεπάρκεια της κοινότητας. Πρόκειται όχι απλώς για ένα τρόπο συσσώρευσης αγροτικού κεφαλαίου που βασίζεται στην πολυκαλλιέργεια και μια κατανομή εργασίας θεμελιωμένη στις δεξιότητες των ατόμων, αλλά και για ένα νέο τρόπο θέασης και βίωσης της ζωής, για ένα νέο σύστημα αξιών.

Τό πόσο κοντά βρίσκονται οι νεοέλληνες και ειδικά οι αγρότες στην πραγματικότητα αυτή, πόσο δέχονται χωρίς ίσως να το συνειδητοποιούν και χωρίς να τους δίνονται ευκαιρίες γι' αυτό, την κοινοτική προοπτική, το δείχνουν πολύ καθαρά τα ντοκουμέντα που περιλαμβάνονται στο τέλος του βιβλίου και που αναφέρονται στην υπόθεση του χωριού Φήκη των Τρικάλων. Παρενθετικά αναφέρουμε ότι η Έκθεση Φήκης είναι μία από τις σαράντα περίπου εκθέσεις που συνέταξε ο Καραβίδας για διάφορες αγροτικές περιοχές της Ελλάδας όπου το κοινοτικό «όραμα» δοκιμαζόταν άμεσα στην πράξη. Στη Φήκη, λοιπόν, οι αγρότες με τις ίδιες τους τις πράξεις προσπάθησαν να υλοποιήσουν το κοινοτικό σύστημα προκειμένου να εξασφαλίσουν αυτή την επιβίωσή τους. Τις αρχές του κοινοτικού βίου τις αισθάνθηκαν με το σώμα τους και τις αφομοίωσαν, δείχνοντάς μας πόσο και πώς μπορούν να ενεργοποιηθούν όρισμένες πολύτιμες και αναντικατάστατες εθνικές μνήμες.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΦΩΤΕΑΣ, *Στά ίχνη της Έλευθερίας* (πολιτικά δοκίμια)

Θά έπρεπε ίσως ν' άρχισε κανείς άπ' τό τέλος, προκειμένου να μιλήσει για τό βιβλίο αυτό του Παναγιώτη Φωτέα. Λέω δέ άπ' τό τέλος, διότι μόνο άπ' τόν πίνακα τών άρθρων, που έχουν όλα δημοσιευθεί, όπως ο ίδιος ο συγγραφέας μάς λέει, τα τελευταία χρόνια στο φυλλάδιο Νεοελληνικού Προβληματισμού «Ευθύνη», μπορεί να άντληφθεί κανείς την έκταση που καλύπτει ο πολιτικός προβληματισμός του Παναγιώτη Φωτέα. Τριάντα τρία άρθρα με θέματα που όλα ενδιαφέρουν τόν άναγνώστη θά βρει κανείς μέσα στις 123 σελίδες αυτού του βιβλίου.

Δεν μ' ἀρέσει νὰ μιλάω μὲ γενικότητες γιὰ τὰ ὅσα οἱ ἐμπειρίες τοῦ Παναγιώτη Φωτέα μᾶς παραθέτουν, μὲ ἐρμηνείες ἐξοχες, ἐπὶ τῶν ἐπιλεγμένων ὑπ' αὐτοῦ θεμάτων, οὔτε ἀκόμη ν' ἀσκῶ κριτικὴ ἐπιλέγοντας τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ποὺ κάθε συγγραφέας ἔχει ἢ ἀφήνει νὰ ἔχει μὴ μπορώντας νὰ καλύψει ἄνετα τὴν ἑκτασὴ ἐνὸς θέματος μέσα στὸ μικρὸ συνήθως χώρo τῶν περιοδικῶν. Ἐπέλεξα ὅμως ἓνα μικρὸ τμῆμα ἀπὸ ἓνα ἄρθρο του, ποὺ νομίζω ὅτι δείχνει τὴν ὑψηλὴ πνευματικὴ ποιότητα τοῦ συγγραφέα:

« Ἀλλωστε, *τί εἶναι ἡ πείρα, αὐτὴ ἡ «μυθικὴ» δύναμη, ποὺ μᾶς γεμίζει σοφία καὶ δυνατότητα; Εἶναι μιὰ πλούσια εὐρηματικότητα, γιὰ νὰ διαπλέομε τὸν ὀργισμένο πόντο ἢ μιὰ τεχνικὴ γιὰ νὰ παρεκκλίνoμε τοὺς σκοπέλους; Εἶναι ἓνας σκέτος ὀδυσσαϊσμός; Εἶναι κι' αὐτό, ἀλλὰ πάνω ἀπ' ὅλα εἶναι ἡ σοφία νὰ συνοδευόμαστε μὲ κάτι ποὺ μᾶς ξεπερνᾷ. Ἀπειρο εἶναι κάτι, τοῦ ὁποίου δὲν ἔχομε πείρα. Γι' αὐτὸ πείρα, ἴσως, θὰ πεῖ ἡ σοφία νὰ μένεις καθημερινὰ ἐμβρόντητος μπροστὰ στὸ θαῦμα τοῦ κόσμου. Νὰ «θαυμάζεις», σὰ νὰ τὰ βλέπεις γιὰ πρώτη φορὰ. Πείρα θὰ πεῖ παρθένα ματιά. Ἄν δὲν εἶχαν ἐπαναληφθεῖ ὀρισμένα πράγματα μὲ ἀφόρητὴ πεζότητα καὶ στεῖρο διδασκισμὸ, θὰ βρίσκαμε διαρκῶς χυμώδεις τὸ «ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα». Παρενθετικά, νομίζω, ὅτι κάποτε πρέπει νὰ ἀναληφθεῖ μιὰ πρωτοβουλία γιὰ τὴν παλινόρθωση, στὴν πρωταρχικὴ τους ὁμορφιὰ καὶ σημασία, παρόμοιων φράσεων — «ρητῶν» — ποὺ ἡ παπαγαλικὴ ἐπανάληψή τους τὰ προσγείωσε ἀπὸ τὸν «ἄπειρο αἰθέρα» κατὰ τὸν λόγο τοῦ Πίνδαρου, χωρὶς νὰ τὰ κάμει ὅμως ὠφέλιμα, μέσα στὴν πρακτικὴ ζωὴ. Ὁ Σωκράτης δὲν ὁμολογεῖ, μόνο, τὴν διαρκὴ ἀγνοία, ποὺ τοῦ ἀποκαλύπτει ἡ ἀμφιβολία, ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἐμβάθυνση. Τούτῃ ἡ φράση σημαίνει τὴν ὁμορφιὰ νὰ βλέπεις τὰ πράγματα διαρκῶς νέα, ἀφοῦ τίποτα δὲν γνωρίζεις καὶ θέλεις διαρκῶς νὰ (ξανα) μαθαίνεις. Τὶ ἐννοοῦμε σήμερα, λοιπόν, ὅταν λέμε «πείρα»; Ἐννοοῦμε μήπως τὸν Ὀδυσσεὺς πρὸς τὴν Ἰθάκη, εὐχόμενον δρόμο μακρὺ; Αὐτό, ὅμως, προϋποθέτει ὅτι βγῆκες στὸ πέλαγο. Ἐννοοῦμε τὸν ὀδυσσαϊσμὸ σύνθετο μὲ μιὰ ἀναγωγή; Τίποτε ἀπ' αὐτά. Μόνο μὲ τὴν τρόπο δὲν θὰ βλαβούμε, ἔστω κι' ἂν βλάψουμε. Μόνο μὲ τὴν τρόπο δὲν θὰ δοκιμασθοῦμε χωρὶς, ποτέ, νὰ σκεφθοῦμε νὰ συναρτήσουμε, «πείρα», «δοκιμὴ» καὶ «δοκιμασία». Πείρα θὰ πεῖ νὰ κατανοήσεις ὅτι ἡ κατάβαση στὸν ἑαυτό σου σὲ βγάζει ἔξω ἀπ' τὸν ἑαυτό σου — πρὸς τοὺς ἄλλους».*

Στὰ ἴχνη, λοιπόν, τοῦ Παναγιώτη Φωτέα βαδίζοντας, θὰ δοῦμε μὲ πόσο πρωτότυπο τρόπο, ὅταν τὰ θέματά του τὸ ἐπιτρέπουν, χειρίζεται τὴν λογικὴ τους ἀνατομία. Ἦταν πράγματι ἐπιβεβλημένη ἡ ἐνέργεια αὐτὴ νὰ ἐκδοθοῦν τὰ ἄρθρα του, ὥστε ν' ἀποτελέσουν μιὰ ἐνότητα. Ἔχεις ἔτσι τὴν δυνατότητα νὰ δεχθεῖς δημιουργικὰ ἐρεθίσματα καὶ νὰ συναγάγῃς ἀπ' αὐτὲς τίς μικρὲς Ὀδυσσαϊκὲς περίπλανήσεις τὸ δικό σου «ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα».

Ἡ. Α. Τσατσόμοιρος

ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ, *Ἡ τελευταία πόρτα τῆς νύχτας* (πεζογραφήματα)

Θὰ μπορούσα νὰ ἔλεγα μιὰ μόνη λέξη γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ τῆς Βικτωρίας Παπαδάτου: «πρωτότυπο». Ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν θὰ ἔδινα μ' αὐτὸ τὴν συγκίνηση ποὺ ἔνοιωσα ἀκολουθώντας τὰ βήματα τοῦ στοχασμοῦ της. Τὰ πεζογραφήματά της δημιουργοῦν δονήσεις καὶ φορτίζουν μὲ ἐρεθίσματα τὴν σκέψη τοῦ ἀναγνώστη, ποὺ καλεῖται νὰ συλλάβει καὶ ὁ ἴδιος τοὺς χώρους ποὺ ἐρευνᾷ ἡ συγγραφεύς. Τὸ «πρωτότυπο» σ' αὐτὴ τὴν δουλειὰ τῆς Βικτωρίας Παπαδάτου, ποὺ γίνεται πολὺτιμο ἐργαλεῖο στὸ μαλακὸ ξάπλωμα τοῦ στοχασμοῦ, εἶναι τὸ ὄνειρικό στοιχεῖο τῆς ἀφήγησής της.

«Ἐκείνη τῇ νύχτα. Θέλησα νὰ ψηλαφίσω τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Αὐτὸ ποὺ μοῦ ἐπείσμανε ὁ γειτονικὸς γκρεμός. Τὸ σκοῦρο σκοτεῖνιαιζε τὰ πάντα. Κι ἦτανε μόνο οἱ λίγες οὐράνιες ἀνταύγειες. Αὐτὴ ἡ πολυτέλεια τῆς μυσταγωγίας στὴ φύση! Ἀλλὰ μελέταγα τὴν σοφία της. Σκέφθηκα πὼς μέσα σ' αὐτὴν τὴν μυστηριακὴ ὁμορφιὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσω τώρα τὴν διάχυσή. Τοῦ εἶναι μου στὸ χρόνο. Ἰσως ἔτσι θ' ἀντιλαμβανόμουν αὐτὴ τὴν τετάρτη

διάστασή του. Τὸ πρᾶγμα ἤθελε προσοχή». Εἶναι φανερό (ἴσως κι αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ ἐμπορικὴ, ἂν ὑπάρχει, ἀδυναμία αὐτοῦ τοῦ ἑξοχου βιβλίου), ὅτι τὸ βιβλίο ἀπαιτεῖ ἀναγνώστες ἀσκημένους μὲ προβληματισμούς, ποὺ πηγαίνουν στὸ βάθος τῶν φαινομένων. Ἡ Βικτωρία Παπαδάτου δείχνει πὼς εἶναι μιὰ ἀσκημένη καὶ γεμάτη πείρα νὰ ἀλιεῖ μαργαριτάρια στοὺς βυθοὺς τοῦ Ὁκεανοῦ τῆς σκέψης.

«Ἡ τελευταία πόρτα ἦταν ἀπαγορευμένη στοὺς ζωντανούς.

— Δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἐδῶ; φώναξα.

Μιὰ περιέργη σιωπὴ γεμάτη ὑποπτες παρουσίες συνόδεψε τὴν φωνή μου ποὺ γύρισε πάλι πίσω σὲ ἀντίχρηση. Εἶχε προσκρούει σὲ κάποιο ἀόρατο ἐμπόδιο.

— Μὰ ἐπιτέλους! Ἐδῶ δὲν τηρεῖται κανένα τυπικό;

Ἡ ἔλλειψη κάποιας ὑποχρεωτικῆς τελετουργικότητος στὰ τόσα καίρια μεταίχμια τῆς ὑπαρξῆς, μοῦ φαινόταν ἐξοργιστικὴ. Καὶ πάλι ὁ ἦχος τῆς φωνῆς μου ἐπανῆλθε σὰν σὲ ἀντήχηση. Κάθε προσμονὴ ἀπάντησης ἦταν φαίνεται περιττή. Ξάφνου ἐπιτακτικὴ πρόβαλε ἡ ἀνάγκη διαλεύκανσης τῆς αἰτίας...

Ἀκούμπησα φιλικὰ μὲ τὴν παλάμη τὴν τελευταία πόρτα τῆς νύχτας καί, πρᾶγμα περὶερго, εἶχε τὴν θερμοκρασία τοῦ σώματός μου... Κάτι ποὺ μ' ἐμπόδιζε μέχρι ἐκεῖνη τὴ στιγμή εἶχε εξαφανιστεῖ καὶ σὰν ἔνδυμα ἀχρηστο παλιό, τοῦ ἑαυτοῦ μου, πετάχτηκε... Βρέθηκα μέσα σ' ἓνα σούρουπο. Στὸ βάθος ἐνὸς μακρότατου τοῦννελ, τὸ φῶς. Πότε θὰ τὸ ὤφανα. Μετὰ ἀπὸ μερικὲς ταλαντεύσεις ἀπόμεινα στὸν ἐνδιάμεσο αὐτὸ χῶρο, καὶ ἡ αἴσθησις τῆς αἰώρησης στὸ ρευστὸ τῆς αἰωνιότητος».

Διάβασα, σωστότερο θὰ ἦταν νὰ πῶ ὅτι κατέφαγα, τὰ πεζογραφήματα καὶ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὸ δικό του τρόπο μοῦ ἀποκάλυπτε τὸ εὐρύτατο φάσμα τῶν χώρων ποὺ ἡ Βικτωρία Παπαδάτου συνεχῶς ἐρευνᾷ. Νομίζω, ὅτι στὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς τέλειος ἀποξήρανσης, ποὺ τὰ λουλούδια εἶναι ἀπὸ νάυλον, τὸ βιβλίο αὐτὸ τῆς Βικτωρίας Παπαδάτου ξαναφέρει τὴν χαρὰ μιὰ γνήσιας ἀνοιξης.

Η. Α. Τσατσόμοιρος

Γ. Δ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ, *Νέες Ἐποπτεῖες* (δοκίμια καὶ μελέτες)

Εἶναι σωστὸ νὰ συγκεντρῶναι κατὰ καιροὺς ὁ συγγραφεὺς τὰ κείμενά του, ποὺ δημοσιευμένα σὲ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ τὰ βρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ποὺ ἐκτιμᾷ τὴν σκέψη του. Οἱ «*Νέες Ἐποπτεῖες*», θὰ ἔλεγα, παρ' ὅλον ὅτι ἀποτελοῦνται ἀπὸ δημοσιευμένα κείμενα, ἔχουν τόση δύναμη καὶ βάθος ἀναλυτικό, ὥστε αὐτὸ τὸ «στοχαστικὸ ρεπορτάζ» νὰ γίνεταί ἓνα πολύτιμο κείμενο, μιὰ ἀνατομία ποὺ ἀναψηλαφεῖ ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς νόσου τῆς ἐποχῆς μας. Τὶ νὰ πρωτοσημειώσω γιὰ τὰ «*Δοκίμια καὶ μελέτες*» τοῦ Γ. Δ. Χουρμουζιάδη; Τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζουν τὰ θέματα, τὸν ἀνάλαφρο ἀλλὰ καὶ τόσο διεισδυτικὸ τρόπο ποὺ τὰ ἐξετάζει, τὴν καθαρὴ γλῶσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ, τὸ εὖρος τῶν γνώσεων, ποὺ τὸν βοηθοῦν στὴν ἐλεύθερη κρίση του; Προσωπικὰ θὰ μπορούσε νὰ συστήσω τὸ βιβλίο σὲ ὅσους αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ λάβουν κάποια πνευματικὴ τροφὴ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τίς τοξίνες καὶ τὰ δηλητήρια τῶν φλυαρούντων «μεγαλοτυποτάδων», γιὰ νὰ θυμηθῶ τὴν λογοπλαστικὴ δεινότητα τοῦ ἀείμνηστου Γιάννη Σκαρίμπα.

Τριάντα τρία θέματα σὲ διακόσιες περίπου σελίδες μᾶς δίνουν τὴν ἔκτασι τῆς ἐργασίας αὐτῆς τοῦ συγγραφέως. Θὰ ἀναφέρω μερικοὺς τίτλους προσφέροντας μιὰ ἐλάχιστη γεύσι σὰν τὴν κουταλιά τοῦ γλυκοῦ ποὺ μ' ἀσημένιο κουταλάκι πρόσφεραν οἱ παλιὲς νοικοκυρὲς στὸ μουςαφίρη τους.

1. «Μιὰ κραυγὴ στὸ ἄπειρο»: «*Απὸ τότε, μάλιστα ποὺ μάθαμε νὰ στέλνουμε μηνύματα στὰ διαστήματα, ἡ μεγάλη μας λαχτάρια εἶναι νὰ μπορέσουμε νὰ κάνουμε γνωστὴ τὴν ὑπαρξή μας καὶ σὲ ἄλλους κόσμους*».

2. «Ο φιλοπαίκτης άνθρωπος»: «Στόχος λοιπόν της συντριπτικής αυτής συγκέντρωσης, πυρρός ο «πτωχός τῷ πνεύματι» *homo-religiosus*, ο θρησκευόμενος άνθρωπος. Καὶ μόνο τὸ γεγονός, ὅτι κατόρθωσε νὰ ἐπιβιώσει εἶναι βέβαια ἕνα θαῦμα. Ἀλλὰ μὴπως ἄφησαν καὶ κάτι χωρὶς νὰ τοῦ σκάσουν τὰ θεμέλια οἱ ῥιζοσπάστες τοῦ σύγχρονου στοχασμοῦ, στὴν προσπάθειά τους νὰ γκρεμίσουν ὅλες τὶς ἀξίες, στὶς ὁποῖες πίστευαν οἱ γενιὲς τῶν πατέρων καὶ τῶν προπάππων τους;».

Καὶ τὸ πλούσιο γεῦμα θὰ συνεχιστεῖ μὲ τὰ «Ἑρημικὸ ταξιδιώτης», «Ἐνα αἰώνιο σύμβολο», «Ὁ θαυμαστός κόσμος τῶν εἰκόνων», «Ἡ ἀλύπητη ἐπιστήμη», «Ἀνθρωποτεχνία - εὐγονισμός», «Ἐπανάσταση καὶ κατεστημένο», «Πρόδρομος μιᾶς οὐτοπίας» καὶ ἄλλα, ποὺ ἀποτελοῦν τέρψη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ. Διαβάστε λοιπὸν καὶ ἐσεῖς τὸν Γ.Δ. Χουρμουζιάδη, εἶναι ἀπόλαυση τὰ πνευματικὰ φαγητὰ ποὺ προσφέρει.

Καὶ μιὰ παρατήρηση ἀνώδυνη. Τὸ ἐξώφυλλο ἤθελε λιγάκι προσοχή, ἕνα τόσο πλούσιο γεῦμα ἀπαιτεῖ ἕνα τραπεζομάντηλο λινό, κολλαρισμένο μὲ ὠραῖα κεντίδια.

Η. Α. Τσατσόμοιρος

ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΔΗΜ. Κ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Φωτοσκιές Μεταχίμου (ποίηση), «Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον», Ἀθήνα 1985.*

Ἄν καὶ γνωστότερος ὡς κριτικός καὶ μελετητής ὁ κ. Δημ. Παπακωνσταντίνου δὲν διστάζει νὰ δοκιμάσει τὴν εὐαισθησία του καὶ τὴν οἰκείωσή του στὸ χῶρο τῆς καθ' αὐτὸ ποίησης. Καὶ δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά. Τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς, ποὺ ἔχουμε στὰ χέρια μας, κάθε ἄλλο παρὰ πάρεργη ἀπασχόληση εἶναι. Ἀντίθετα ἡ ὠριμότητα, ἡ βαθύτητα τῆς σκέψης, ἡ εὐαισθησία τοῦ λυρικοῦ φανερωμένου βιώματος μᾶς πείθουν γιὰ τὴν αὐθεντικότητά τους. Πραγματικά, ἡ ποίηση τοῦ κ. Δ.Κ.Π. εἶναι λιτή, οὐσιαστική, ἐκ βαθέων, ποὺ συνδυάζει τὸ ἐπιγραμματικὸ καὶ ἀφοριστικὸ στοιχεῖο μὲ μιὰ ἐντονὴ λυρικότητα. Ὅσο κι' ἂν ἔχει μιὰ δική του ιδιαιτερότητα, μιὰ πρωτοτυπία στὸν τρόπο τῆς διατύπωσης τῶν συχνὰ λεπτότατων φιλοσοφῶν του στοχασμῶν, ὁ ποιητὴς δὲν ἀποφεύγει, κάποιες φορές, νὰ γίνῃ ἀντικείμενο σύγκρισης καὶ παραλληλισμῶν: ὑπάρχουν καβαφικὲς ἢ σεφερικὲς, ἴσως, ἐπιδράσεις. Πάνω ὅμως ἀπ' ὅλα εἶναι ὁ ἴδιος ποῦ, κυρίως ξεχωρίζει μὲ κάποιες καίριες καὶ πολὺ εὐστοχες λέξεις - κλειδιά, ποὺ τὶς χρησιμοποιεῖ ἐπιδέξια. Ὑπάρχουν ἀκόμα λέξεις καὶ φράσεις-σύμβολα καὶ σημεῖα ἀναφορᾶς, γλωσσικὴ εὐστροφία, μιὰ νοσταλγία κι ἕνας παιδεμὸς τῆς μνήμης διάχυτος, ποῦ, ὅταν συνδυάζονται μὲ μιὰν ἐρπουσα μεταφυσικὴ ἀναζήτηση, δίνουν θαυμάσια ποιη-

τικὰ ἀποτελέσματα. Συμπέρασμα: Ὁ κ. Δ.Κ.Π. εἶναι πειστικός καὶ πρωτότυπος στὴν διατύπωση τῶν φιλοσοφικῶν του ἀνησυχιῶν καὶ τῶν ἠθικῶν προβλημάτων ποὺ θέτει ὁ ποιητικὸς του λόγος ὁ καθ' ὅλα κατὰξιωμένος. — **Ε.Γ.Ρ.**

ΓΙΩΡΓΟΣ Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Αὐλὴ τέφρα (πεζά), Ἐκδόσεις Βασιλείου, Ἀθήνα 1985, σελίδες 60.*

Εἶναι ἕνα ἔργο ἢ «*Αὐλὴ Τέφρα*» πολὺπλευρο καὶ στοχαστικὸ. Εἶναι συμβολικὸ, εἶναι σάτυρα, εἶναι ἡ ἀπόγνωση κι ὁ ξεπεσμός κάθε ἀξίας τῆς ζωῆς. Εἶναι ἀπαισιοδοξία καὶ θρυμμάτισμα τῆς σκέψης, ποὺ ζῇ χωρὶς ψευδαισθήσεις, ἀλλὰ μὲ δράματα σαρκαστικά, ποὺ γιγαντώνουν τὴν ἀπόγνωση. Εἶναι ζωγραφικὴ μὲ πίνακες σκέψης καὶ ὁνείρων, ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ χρώματα δηλητήρια καὶ τοξίνες, ποὺ μαζεῦουν οἱ ἐγκεφαλικοὶ ἔλικες ἀπὸ τὰ ἀδιέξοδα. Νομίζω ὅτι τὸ μικρὸ αὐτὸ ἔργο τοῦ Γιώργου Οἰκονόμου ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ποίησης, ποὺ δὲν θέλει νὰ γίνῃ στίχος. Θὰ δώσω ἕνα ἐλάχιστα δείγμα ἀπ' τὸ γράψιμο τοῦ συγγραφέα:

«Ἐτσι βέβαια ζυγνήσαμε σὲ τοῦτο τὸ ἄλλο ὄνειρο· ὅτρινωγμένοι καὶ κατάσκοποι ἀπὸ ἄνα σκοτεινὸ ταξίδι ποῦ κανεὶς δὲ θυμᾶται. Τώρα, πλέον αὐτὴ ἡ παράξενη ἀπορία — αὐτὸ τὸ αἶνιγμα. Δὲν ξέρω, ἀλήθεια, τί χρώμα μπορεῖ νὰ χεῖ ἡ ἐλπίδα. Ἴσως ἡ ὁδοιπορία μας νὰ τελείωσε κιόλας ἐδῶ. Ἴσως, πάλι, νὰ μὴν ἀρχίσαμε καν. Τὸ

σίγουρο, πάντως, είναι, ότι απλώς περιμένουμε».
— Η. Α. Τ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΟΣΙΝΑΚΗΣ, 'Ο Μονόδρομος (διηγήματα), Έκδόσεις «Δωδώνη».

Η πραγματικότητα που ζούμε γύρω μας είναι θλιβερή, τραγική. Ο συγγραφέας μās δίνει τὰ ψυχογραφήματα τῆς μικροαστικής ζωῆς περιγράφοντας, με τὴν ἀπλὴ ἀφήγησή του, ὅσα τὴν συνθέτουν. Είναι μιά ξεχωριστὴ περίπτωση ὁ Δημήτρης Μποσινάκης. Θὰ ἔλεγα ὅτι σὰν γιατρός ἔχει ἀνοίξει τοὺς φακέλους του καὶ μās ἐξιστορεῖ περιπτώσεις ἀσθενῶν ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὸ ἱατεῖο του. Τίποτα ἀπὸ ὅσα ἀφηγεῖται δὲν μοιάζει νὰ εἶναι προϊόν τῆς φαντασίας του. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἐπιτυγχάνει στὰ μικρὰ αὐτὰ διηγήματά του, εἶναι ὅτι πιστεύεις ἀπόλυτα ὅτι τὰ ἔχουν ἀφηγηθεῖ οἱ ἴδιοι ποὺ τὰ ἔζησαν. Θὰ ἔλεγα μάλιστα ὅτι οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα εἶναι στὰ σημεῖα μόνο ἐκεῖνα ποὺ ὁ πόνος ὁ ἀνθρώπινος θὰ μπορούσε νὰ ξεφύγει καὶ νὰ γίνε, γιὰ ἐμās τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀδιάφορους, μελό!.. Εἶναι ὅμως καὶ κάτι ἄκόμα, ποὺ ζεῖ μέσα στὰ διηγήματα τοῦ Δημήτρη Μποσινάκη. Ἄν προσέξει κανεὶς τὰ πρόσωπα ποὺ ζωντανεῖ, θὰ ἀντιληφθῇ ὅτι μέσα ἀπὸ τοὺς χαρακτήρες καὶ τὶς σκέψεις τοὺς προβάλλει ἕνας βαθύτερος στοχασμός, τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα, γιὰ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ποὺ ὅμως ἀποφεύγει νὰ μās προτείνει λύσεις, γιατί ἴσως, θὰ ἔρωτοῦσε κι ὁ ἴδιος, «*ὕπάρχουν λύσεις*»;». Εἶναι μήπως ἀπαισιοδοξία; Εἶναι ὁ συγγραφέας ἀπαισιόδοξος; Μπορεῖ νὰ εἶναι σήμερα κανεὶς αισιόδοξος; — Η. Α. Τ.

ΝΤΙΝΑ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ - ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΥ, 'Οδυσσέας Ἐλύτης — Τὸ μέτρημα τοῦ ἀνθρώπου, Ἀθήνα 1985, σελ. 150.

Δύσκολη καὶ ἰδιότυπη ἡ προσπάθεια ποὺ ἐπιχείρησε στὸ βιβλίο της αὐτὸ ἡ γνωστὴ γιὰ τὴν γνωμικὴ τῆς ποίησης κ. Ντίνα Δημοπούλου — Χατζηπέτρου. Ἀπόλυτα ὅμως ἐπιτυχῆς καὶ ἀπὸ κάθε ἀποψη ὁλοκληρωμένη. Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ πέτυχε μιά νέα, ὁλότελα προσωπικὴ προσέγγιση στὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Ὀδυσσέως Ἐλύτη καὶ μιὰν ἄλλη ἐπαναπροσδιόρισή του. Ἀφοῦ τὸ μελέτησε προσεχτικὰ, μετὰ τὴ διπλὴ ιδιότητα τῆς φιλόλογου καὶ τῆς ποιήτριας, ἀφοῦ τὸ εἶδε τόσο μετὰ τὸ μυαλὸ ὅσο καὶ μετὰ τὴν ψυχὴ, προχώρησε σὲ μιὰ δικιά της δημιουργικὴ τοῦ ἀφομοίωσης. Μετὰ ἄξονα ἀναφορᾶς τὴν προσωπικὴ τῆς εὐαισθησία καὶ τὴν ἀσκημένη προσληπτικότητα εἰσέδωσε τολμηρὰ — ἀλλὰ πάντα μετὰ προσοχὴ καὶ ἀγάπη

— στὸ «σῶμα» τῆς ποίησης τοῦ καταξιωμένου μās ποιητῆ καὶ τὸ ἀνέλυσε μεθοδικὰ. Ἀκολουθώντας τοὺς πιὸ διαφορετικοὺς δρόμους προσπάθειας καὶ ὕστερα ἀπὸ μιά μακροχρόνια διαδικασία κατανόησης, κατέγραψε μετὰ γνώση καὶ σαφήνεια τὰ συμπεράσματά της. Ἀκριβῶς αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ δικοῦ της ἔργου: Μιά συστηματικὴ καταγραφὴ μιᾶς ζεστῆς ἐμπειρίας, μιᾶς βιωμένης ἐπαφῆς μετὰ τὴν πλούσια καὶ πολυεπίπεδη ποίηση τοῦ μεγάλου μās δημιουργοῦ. Γι' αὐτὸ κρίνουμε τὴν ἐργασία τῆς κ. Ντίνας Δημοπούλου — Χατζηπέτρου ἐπιτυχῇ. Οἱ γόνιμες ἀναψηλαφήσεις της, τὰ αἰσθητικὰ κεντρίσματα ἀνοίγουν νέους δρόμους γιὰ μιά πιὸ ἐποπτικὴ θεώρηση τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ ἔργου του. Παράλληλα βοηθοῦν στὴν βαθύτερη κατανόησή του, στὴν ἀναδημιουργικὴ ἀνασύνθεση τῶν δομῶν του, τὴν ἀναζήτησιν τῶν στοιχείων ποὺ τὸ συνθέτουν καὶ τὸ προσδιορίζουν. — Ε. Γ. Ρ.

ΠΑΝΑΓΗΣ ΛΕΥΚΑΔΙΤΗΣ, 'Αναστάσιμο ὄρατόριο (ποίηση), Ἀθήνα 1985, σελ. 22.

Χωρὶς περιττολογίες καὶ πλατασμούς, χωρὶς πολιτικολογίες, κομματικοποιήσεις καὶ μονοδρομισμούς, μόνο μετὰ δέος γιὰ τὴν θυσία σὲ μιά ἐλεύθερη πατρίδα, γιὰ τὴν ὁποία ἄκόμα καὶ οἱ πεθαμένοι βγήκαν ἀπ' τὰ μνήματα μετὰ ὄρκο τὸ «*λευτεριά ἢ θάνατος*», προσεγγίζει προσκυνητῆς καὶ ψάλλει «*τὸ βροντερὸ τραγούδι τῆς λευτεριάς*» ὁ Π. Α. Ὁραία ποιητικὴ ἀπόδοση σὲ δεκαπεντασύλλαβο μετὰ ἀπόηχους, ἀλλὰ καὶ καθάριους ἤχους δημοτικῆς μούσας καὶ τραγουδιοῦ. «... *βάλτε τοῦ χιόνι σάβανο, πᾶχνη γιὰ προσκε-*

φάλι

*νὰ 'χει τὴν Πούλια τὴ χρυσὴ στὸν ὕπνο γιὰ καν-
τήλι...»*

Μιά φωνή, ποὺ τὴν ἔχουμε ἀνάγκη στοὺς σημερινούς καιροὺς τῆς ἄκρατης καὶ παράφρονος μισαλλοδοξίας. Κι εἶθε κι ἄλλοι — ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοῦ τί φρονοῦν, καὶ ποῦ θητεῦν — παρόμοια δείγματα γραφῆς νὰ μās ἔδιναν.

«*Κι ὅταν τὰ μπράτσα σμιζοῦνε κι ὁρμῶν ἀδελ-*

φωμένα

αὐγὴ ροδίζει ἡ λεφτεριά κι ἡ ἀνάσταση σημαίνει»

Τὰ 'χει ἀνάγκη ἡ λογοτεχνία μās. Κι ἄκόμα ἡ ἐπιβίωσή μās ὡς λαοῦ. Καὶ ἡ Ἑλλάδα. — Κ. Π. Μ.

ΘΕΟΠΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, 'Ιριδισμοὶ (ποίηση), Ἐκδόσεις «Γκοβόστη», Ἀθήνα 1985.

Στὴν ποίηση τῆς Θεοπῆς Παπαδοπούλου διακρίνεται κανεὶς τὴν ἀπλότητα ποὺ ὁ στοχασμὸς καὶ ἡ παρατήρηση καθὼς καὶ ἡ λεπτότητα τῶν

δονήσεων που δίνουν τα αισθήματα, γίνονται στίχοι μελωδικοί και ζωγραφικοί που σκορπίζουν χαρούμενες σκέψεις. Η ποιήτρια μέσα από τον καθημερινό περίγυρο διαλέγει τα θέματα, που από κάποια ψυχική δική της ανάγκη γίνονται «ιριδισμοί» που ερεθίζουν τις αισθήσεις και προκαλούν την ψυχή να τα εκφράσει στο λόγο τον ποιητικό. Η Θεόπη Παπαδοπούλου είναι μια δόκιμος ποιήτρια, που έχει δημοσιεύσει και άλλες ποιητικές συλλογές και ακόμη νουβέλλες και μυθιστορήματα. Ο Δαυλός την έχει ανθολογήσει στην *Ανθολογία Ανέκδοτης Σύγχρονης Ποίησης* σαν μια από τους εκατό που επέλεξε από τους ζώντες ποιητές. Λίγοι στίχοι μας δίνουν μια ιδέα της νέας δουλειάς της Θ. Παπαδοπούλου από το ποίημα «Σπουργίτια».

• Σπουργίτια λιπόσαρκα / γλυκές μου συντροφίες, / που το τιτίβισμά σας / δίνει ζωντάνια / στην καρδιά της φύσης / που έπεσε σε χειμερία νάρκη.

• Οί σαϊτιές σας στον αέρα / τόσο γρήγορες, / με τέχνη, / υφαίνουν το ωρό / τοπίο, με τα δένδρα / στα κιτρινωμένα / φύλλα τους κουκουλωμένα, / που αντιμετωπίζουν / γενναία τον χειμώνα.

• Σπουργίτια / μικρές ζωντανές / άγāπες μου / μοναδικές / του χειμώνα... — Η. Α. Τ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΩΒΟΛΙΩΤΗΣ (Γ. Ν. Παπαγεωργίου), *Το «Σχέτικό» και το «Απόλυτο»*. τμ. ωραίον (αισθητικό δοκίμιο), *Αθήνα 1986*.

Ο γνωστός ποιητής, τεχνοκρίτης και μελετητής της Τέχνης έδωσε μιαν, ακόμα, εργασία του αφιερωμένη στην τόσο ρευστή και πολυσήμαντη έννοια του ωραίου. Με ευαισθησία, γνώση και ευστοχία επιχειρεί μια προσωπική (και όχι γι' αυτό λιγότερο θεμιτή και πειστική) διείσδυση στην πολυδιάστατη έννοια του ωραίου να δίνει, πραγματικά, όπως το υπόσχεται, στον πρόλογο, όχι μόνο μια «τοποθέτηση» του θέματος αλλά και μια «λύση». Ξεκινώντας από την περιωραίου διευρυμένη έννοια, έτσι που ν' αγκαλιάσει την γλυπτική δημιουργία του Χένρυ Μούρ, αντιδιαστέλλοντας στη συνέχεια την φυσική όμορφια του υπαρκτού χώρου από την εικαστική απεικόνισή της (Ρενουάρ, Καράτσι), καταλήγει, ύστερα από μια μακρά σειρά διευκρινίσεων και διαχωρισμούς, σκέψεις και αποσαφηνίσεις σε ένδιαφέροντα συμπεράσματα. Το «ωραίο» έχει, σήμερα, μια πλατειά έννοια. Σ' αυτό έμπειρέχονται ένα πλήθος ανόμοια και παράταιρα πράγματα που άλλοτε θεωρούνταν τελείως αδιανόητα: φυσικά, υπάρχει και η ύποκειμενική αντίληψη του ωραίου, όπως υπάρχει και η σχετικότητα του. Όσο αληθεύει πώς υπάρχουν και ό-

ρισμένες «σταθερές», που προσδιορίζουν τα όρια του απόλυτα ωραίου, υπάρχουν και πολλές ολότελα προσωπικές θεωρήσεις του, που διαμορφώνονται από το περιβάλλον, την εποχή, το κλίμα, την ψυχική και συναισθηματική διάθεση... Άλλα δεν θα επαναλάβουμε εδώ, τις θέσεις και τις διαπιστώσεις — τις αληθινά βαθυστόχαστες — του συγγραφέα. Σε μας δεν μένει παρά να τις επισημάνουμε και να δηλώσουμε απερίφραστα πώς με την νέα εργασία του αυτή ο κ. Γ. Α. μας κέρδισε απόλυτα. Μέσα σε λίγες μόνο σελίδες μας έκανε κοινωνούς μιας νέας θεώρησης της τέχνης και μας μύση στους πολύπλοκους προβληματισμούς του επάνω στην πολυσήμαντη έννοια του ωραίου. — Ε. Γ. Ρ.

ΦΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ε. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ, *Πορείες (ποιήματα)*, *Αθήνα 1986*.

Παλμοί της ψυχής, στοχασμοί του νου, φαντασία, ταξίδια κι όλα κεντρίδια απλά στον κόμβο της ζωής. Είναι μικρά βαζάκια με λουλούδια ή μικρές άκουαρέλλες τα ποιήματα του Π.Ε. Σταύρακα:

«'Αν κάποτε τ' αποφάσεις / γιά τ' όμορφο εκείνο / το νησί να ταξιδέψεις, / μη λησμονήσης / αυτούς που τ' άγαπήσανε. / Και 'κεί στην άμμουδιά / πάνω στην άμμο / χάραξε το όνομά τους / να 'ρθεί ή θάλασσα / να τα χαϊδέψει απαλά. / και να το σύρει στο γαλανό το πέλαγος». / «'Αν το θελήσης / της ζωής / λυράρης να γυνείς, / πρόσεξε το δοξάρι σου / να είναι καλό, / ν' άντέχει...».

Νομίζω πώς το δικό σου δοξάρι, Π.Ε. Σταύρακα, όμορφα κρούει την λύρα της ποίησης. — Η. Α. Τ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ε. ΝΙΚΟΛΙΤΣΕΑΣ, *Κύκλιο αίμα (ποιήματα)*, β' έκδοση, *Αθήνα 1985*.

Όταν στη φλέβα του ποιητή κυλάει σπρωγμένο από τους παλμούς του χώρου το αίμα, τότε δίκαια αυτό μπορεί να ονομασθεί «Κύκλιο». Ο Δημήτρης Ε. Νικολιτσέας είναι δέκτης αυτών των παλμών. Η συμπύκνωση που επιχειρεί να κάνει με τον ποιητικό λόγο, είναι πράγματι ή πεμπτούσια του στοχασμού.

«Σκιρτά το όνειρο / στη μέση κοιλία / της ύδρας / χρυσάλλια / άδημονούσα / την μεταλλαγή». / «Τόση άσχημία όλοτρόγυρα / σαν ποιός μπορεί να την άντέξει / όταν δέν νοιώθει άχαμνός / κι άνήμπορος». / «Σε τούτο δώ τον τόπο / κανείς / κανείς δέν έμαθε σωστά άκόμα / να μετρά / από το ένα ως το δέκα».

Δέν χρειάζονται περισσότερα λόγια. — Η. Α. Τ.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Λευκή οδός (ποίηση), Αθήνα 1985, σελ. 48.

Αίσιοδοξία (!;;) άνευ προηγουμένου στην ποίηση της Κ. Μ. Γράφει: «*Χωμένοι μες την άμμο / άνίκανοι για ένα βήμα / άνίκανοι για ένα βλέμμα / πεθαίνουμε σιγά σιγά*». Και είναι 19 έτών! Και πρόφτασε να δοκιμάσει τὰ πάντα, να αγωνιστεί, να αποδώσει, να κουραστεί, για να φτάσει στο «πεθαίνουμε». Πρὸς θεοῦ, νεαρά. Ὑπάρχει κι άλλη, άλλες πολλές όπτικές γωνίες, για να δεις τη ζωή. «Όσο για την ποίησή της: μιὰ άρχή που ύπόσχεται πὼς μπορεί να φτάσει κάπου, άν άπαλλαγεί από κενούς ούσιαις έπαίνους. — Κ. Π. Μ.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Ν. ΑΣΠΙΩΤΗΣ. Συμβολή στην έμπορικη δραστηριότητα των Καβάφηδων (μελέτη), Θεσσαλονίκη 1983.

Έμπεριστατωμένη μελέτη για την έμπορικη δραστηριότητα των Καβάφηδων, ή όποια — επιτυχημένη — έφτασε στην κορύφωσή της με τον πατέρα του ποιητή Πέτρο Ὑωαν. Καβάφη. — Κ. Π. Μ.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΑΛΑΝΟΣ, Ταξιδεύοντας — Κύπρος, έκδόσεις «Κοραής», Πάτρα 1985.

Ὁ Γιάννης Γαλανός με τὸ όδοιπορικό του αὐτὸ δίνει έκτός από μικρά κομμάτια της σύγχρονης ιστορίας της Κύπρου, όπως αὐτή του έγινε γνωστή από τὸ στόμα έκλεκτῶν Κυπρίων, μιὰς παρουσιάζει εικόνες άπ' τις όμορφιές της Κυπριακής γῆς και άπ' την ζωή τῶν ανθρώπων της: «*Ένας μούλεγε χθές: Έχει μιὰ γλύκα ό άέρας στην Κύπρο. Μιὰ ζεστή γλύκα που σε αποχαυνώνει και σε κάνει ν' αποζητᾷς τὸν έρωτα. Όλα μυρίζουν έρωτα εκεί. Όλα σε καλοῦν στὸν έρωτα. Δεν είναι τυχαίό που εκεί γεννήθηκε ή Ἀφροδίτη*».

«*Μεσημέρι. Στραφτάλιαζε ή θάλασσα. Σάν να άναηδοῦσε άσήμι από τὰ νερά της. Μιὰ έλαφριά δροσιά έρχόταν στὰ στήθια μου. Γεύση άρμύρας στὰ χείλια. Ένας μικρός βράχος προχωρούσε μέσα στη θάλασσα και μπροστά του ένας μικρός άλλος. Χαλίκια στην άκρογαλιά. Από εκεί άρχιζε μιὰ ήσυχη πλαγιά με πεύκα και σκίνα*».

«*Περπατάω στην όδὸ Ἀήδρας. Σ' αὐτὸν τὸν δρόμο και τὸν παράλληλο της Ὀνασαγόρου είναι τὸ κέντρο της αγοράς της Λευκωσίας. Στενοὶ δρόμοι μέσα στην παλιά πόλη. Γεμάτες οι βιτρίνες αγαθά*».

Αὐτὰ τὰ λίγα για μιὰ γεύση άπ' τὸ όδοιπορικό του Γιάννη Γαλανοῦ άπ' την Κύπρο. — Η. Α. Τ.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΕΠΙΚΕΝΤΡΑ, διμηνιαία έκδοση του Κέντρου Πολιτικής Έρεῦνης και Έπιμορφώσεως (έκδότης Φαίδων Στράτας), τ. 48, Ὑαν. — Φεβρ. 1986 • ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΝΕΑ, έφημερίδα ενημέρωση τῶν εργαζομένων στὰ Πανεπιστήμια (έκδότης - διευθύντρια Εὐαγγελία Τσολακοπούλου), φ. 39, Μάρτ. 1986 • ΕΥΘΥΝΗ, μηνιαίο περιοδικό (ύπεύθυνος Κώστας Ε. Τσιρόπουλος), τ. 172, Ἀπρ. 1986 • ΕΥΦΟΡΙΩΝ, μηνιαία επιθεώρησης (ιδρυτής Γιάννης Μαيناλιώτης), τ. 8, Ὑαν. — Φεβρ. 1986 • ΓΑΩΣΣΑ, περιοδικό έκδοση της έπιστημονικής ένωσης Νέα Παιδεία (έπιστάσια Κ. Ν. Παπανικολάου), τ. 11, Ἀνοιξη 1986 • ΠΟΡΦΥΡΑΣ, διμηνιαίο περιοδικό (διευθῦνη Δημήτρης Κονιδάρης, Περικλής Παγκράτης), τ. 34, Ἀπρ. 1986 • ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ, μηνιαία επιθεώρηση (έκδότης - διευθύντης Ἡλίας Γ. Ἀσημακόπουλος), τ. 197-8 και 199, Νοέμ. — Δεκ. 1985 και Ὑαν. 1986 • ΦΙΛΥΡΕΣ, περιοδική έκδοση (έκδίδει — διευθύνει Πανωφοροπούλου Ἀγγελική), φ. 1, Μάρτ. 1986 • ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ, διμηνιαία έκδοσις του Ἰνστιτούτου Στρατηγικῶν Μελετῶν της Ἑλλάδος (έκδότης - διευθυντής άντιστρ. Δ. Χ. Προφίλης), φ. 32, Μάιος 1986 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ, μηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό της Λευκωσίας (έκδότης Κύπρος Χρυσάνθης), τ. 298-300 και 301-302, Ὀκτ. - Δεκ. 1985 και Γεν. — Φλεβ. 1986 • ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαία έφημερίδα (διευθυντής Γ. Ν. Παπαγεωργίου), φ. 113, Μάρτ. 1986 • ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΑΥΡΙΟΝ, μηνιαίο έθνικο-κοινωνιοκρατικό περιοδικό (έκδότης - διευθυντής Δημήτριος Καψάλας), τ. 52, Φεβρ. 1986 • ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ, τρίμηνη επιθεώρηση (έκδοση - διευθῦνη Δανάη Γ. Παπαστράτου), τ. 5-6, Γεν. — Μάρτ. 1986 • ΒΩΜΟΙ — ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, έκδοσις Πατριωτικού Ὁμίλου Ἀπογόνων Ἀγωνιστῶν 1821 (διευθυνσις Ὑωάννης Σ. Δεληγιάννης), τ. 83, Ὑαν. — Φεβρ. Μάρτ. 1986 • ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ, μηνιαία επιθεώρηση (ιδιοκτησία Ἡλίας Γ. Ἀσημακόπουλος), τ. 196, Ὀκτ. 1985 • ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαία έκδοση της όμώνυμης εταιρείας (ύπεύθυνος Ἀλέξ. Χ. Μαρμόπουλος), τ. 115 και 116, Ἀπρ. και Μάιος 1986 •

Φίλε, που καταλαβαίνεις πόσο σκληρός και κρίσιμος είναι ό άγώνας στο στίβο τῶν ιδεών, κάνε γνωστό τὸ «Δαυλό» σ' αὐτοὺς που είναι ίκανοί και θέλουν να τὸν διαβάσουν.